

Vakıflar ve temlikler

I

İstilâ devirlerinin Kolonizatör Türk dervişleri ve zâviyeler

Prof. ÖMER LÜTFİ BARKAN

Selçuk - Bizans hududlarında yaşayan bir uç beyliğinin, diğer emsalinin mazhar olmadığı bir tâlihle, pek kısa bir zaman içinde tarihin seyrini asırlarca değiştirecek kuvvetli bir İmparatorluk haline girivermesi hâdisesi, son zamanlara kadar bir çok malûmları noksan bir muadele şeklinde vazedildiği ve yahut Türk ırkının tarihi varlığı hakkında mevcut ve an'ane halinde müesses dar ve kısır noktai nazarlara esir kaldığı için, içinden çıkılmaz bir mesele teşkil etmekte idi.

Filhakika, koskoca bir İmparatorluğun kuruluşu nev'inden muazzam bir hâdisе, bizde uzun zaman, sadece Padişahların dirâyet ve şecaati veya Allahın bu saltanatın kurucularına karşı gösterdiği lûtf ve inayet ile izah edilmek istenilmiştir. İlk Osmanlı menbalarında kaydedilmiş görülen Sultan Osmanın rüyası, mucize nevinden vukua gelen bu hâdisenin izahını ancak ilâhî takdir ile yapmak mümkün olduğuna inanışın bir ifadesidir.

Bu işin izah edilmesi matlup bir mesele teşkil ettiğinin farkına varan daha yeni ve *ecnebi tarihçiler* ise; Türkler hakkında tetkik edilmeden kabul edilmiş batıl itikatları kafalarına koymuş olmalarından ve meseleyi muhtelif cephelerden ve daha geniş kadrolar içinde mütalea etmeğe hazırlıkları ve ellerinde mevcut malzeme kâfi gelmediğinden, içinden çıkılmaz faraziyelerle *tarihî hakikati tahriş* etmeğe mecbur kalmışlardır. Meselâ, henüz son zamanlarda bu meseleyi tetkik etmiş bulunan Gibbons gibi müelliflere göre; Osmanlılarla Asya insan kaynakları arasındaki muvasala-

nın rakib civar beylikler tarafından kesilmiş olması lâzımgeldiğinden, bu devletin kurulması için lüzumlu unsurlar ancak yerli Rumlar arasından tedarik edilebilirdi. Bu görüş tarzına nazaran yeni İslâm olmuş Türklerle İslâmlaşan Rumlardan hasıl olan *Osmanlı milleti* faraziyesi, bütün müşkülleri hal ile lâzımgelen izahın anahtarını vermiş oluyordu. Bu suretle Türkler, ancak bu sayede yeni ve büyük bir devleti kurmak için lâzımgelen idarecileri, İmparatorluk harblerinde kan dökecek askeri bulmuş ve Osmanlı İmparatorluğunu Osmanlılaşmış Rumlar ve Bizansda gördükleri teşkilât ile kurmuş oluyorlardı [1].

Aşikârdır ki, ilmi olmak ve izah etmek iddiasında bulunmalarına rağmen, esaslı tetkiklere istinat ettirilmiyerek ortaya atılan bu nevi faraziyeler, *sadece göçebe olduğu zannedilen Anadolu Türklerinin yalnız başına bir İmparatorluk kurmadıklarına ve kuramıyacaklarına âit olan batıl, fakat düne kadar umumî bir itikada istinad etmekte ve herhangi bir tenkide dayanamıyacak kadar esassız bulunmaktadırlar.*

—

Osmanlı İmparatorluğunun menşe'leri ve kuruluşu meselesine dair yapılan tetkiklerin şimdiye kadar saplanıp kaldığı bu dar ve an'anevî telâkkilerin mânasızlığını, son za-

[1] Gibbons'un Türkçeye Prof. Ragıp Hulusi Özdem tarafından *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* (Türkiyat Enstitüsü neşriyatından) namı altında çevrilmiş olan kitabının bazı fasıllarının ismini gözden geçirmek bu hususta kâfi bir fikir verecek mahiyettedir: *Birinci mebnas*: Osman, tarihte yeni bir ırk zuhur ediyor (s. 1-38). *İkinci mebnas*: O'nan, yeni bir millet teşekkül ediyor ve garb âlemiyle temasa geliyor (s. 39-91).

manlarda neşrettiği etüplerinde [2] *Prof. Fuad Köprülü*, ilim âlemine göstermiştir. Üstâdın Orta Zaman Türk Tarihinin bu çok mühim olduğu kadar çok davalı da olan meselesini büsbütün yeni bir şekilde vazetmiş olmak itibarile, ilme ve ihtisasa feyizli çalışma yolları açan etüplerinin bazı ana fikirlerini burada hatırlatmağı münasip görmekteyiz. Çünkü ancak bu sayededir ki, makalemizin mevzuunu teşkil eden meseleyi ne münasebetle ve hangi görüş tarzının tesiri altında tetkik etmiş olduğumuz daha iyi anlatabileceğimizi zannediyoruz. *Filhakika*, etüdümüzün esaslarından birçokları. *Prof. Fuad Köprülü'nün* kitaplarında daha evvel vaz ve işaret ettiği mühim meselelerden bir kaçının daha muayyen ve mahdud kadrolar içinde ve elde mevcut arşiv malzemesiyle işlenmesi suretile bir kıymet ve mâna kazanabilmişlerdir.

Şu halde *Prof. Fuad Köprülü'nün* kuruluş meselesini vazediş şekli nedir, ve ne için bir çok hâdisatın anlaşılması ve izah edilmesi için kendimizi vazetmemiz zaruri olan noktaî nazarı temsil etmektedir?

Her şeyden evvel, müellifin ortalığı mevcut hazır fikirlerden temizlemek için kullandığı sıkı ilmî tenkid usulünü tebâruz ettirmek münasıl olur. Böyle bir tenkid karşısında ilk Osmanlı menbalarının izah tarzı kadar, düne kadar yabancı âlimlerin saplanıp kaldıkları noktaî nazarlar da kıymetini tamamen kaybetmekte ve zamanımızın ilmî tarih usullerine göre gerî ve kör körüne an'aneci gözük-mektedirler. Şöyle ki:

İlk Osmanlı menbalarının, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu izah ederken Osmanlı Padişahlarının mensub olduğu soyun nereden ve ne zaman geldiğine, dinine, uç beyliklerinde buldukları zamanki sosyal hacımlarına, göçebe, köylü veya şehirli oluşlarına, hıristiyanlar ve diğer Türk beylikleri

[2] *Les Origines de l'Empire Ottoman* (Paris 1935) nâmindaki eser, Profesörün Sorbon Üniversitesinde «Türk etüpleri merkezi» nde verdiği konferansların bir araya getirilmesi suretile vücade gelmiştir.

Aynı müellifin 1933 senel Varşovada toplanmış olan beynelmüllet tarihî ilimler kongresinde yaptığı bir komünikasyonun mevzu'unu teşkil eden «Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri hakkında bazı müllâhazalar» ismindeki etüdü de *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası'nın* birinci cildinde neşredilmiş bulunmaktadır. (sf. 165-313). Bu meseleye dair, yine aynı müellifin, *Hayat Mecmuası* (Sayı 11 ve 12, 1924) nda çıkan tenkidî makalelerine bakınız

ile olan münasebetlerine âit verdiği malûmat eksiktir ve baştan aşağı yeniden tetkike muhtaçtır. Bundan başka, meselenin anlaşılması için bilinmesi şart olduğu halde, Osmanlı İmparatorluğunun teşekkül edeceği sıralarda Anadolunun içinde bulunduğu siyasi ve sosyal vaziyet de, şimdiye kadar, ilmî bir şekilde tetkik edilmiş değildir. Bu sebeble, Osmanlı menbalarında olduğu kadar, Garblı tarihçilerin eserlerinde de Osmanlı tarihi bir göç hikâyesile başlar: Dört yüz çadır halkından «cihangirâne bir devlet» kuran âşiretin Bizans hududlarında yerleştiği yer, Bahri Muhit ortasında yalnız başına bir ada gibi, Türk ve İslâm dünyasından uzaktır. Bu itibarla, sürülerine otlak aramak üzere buralara kadar gelmiş olan bu göçbelerin bir müddet sonra muntazam bir ordu teşkil ettikleri, bir İmparatorluk kuracak kadar çoğaldıkları görülünce hayrete düşürmektedir. Halbuki, *Prof. Fuad Köprülü'nün* yapmak istediği şekilde, hâdisata biraz daha geriden ve ilmî bir gözle bakmak sayesinde bu nevi hayretlere mahal bulunmadığı ve her şeyin izahı mümkün bir şekilde cereyan ettiği anlaşılmaktadır:

Osmanlı tarihi, bütün diğer tarihler gibi, bir hanedanın destanını yapmak isteyen tarihçilerin kaydettikleri şekilde münferit ve müstakil bir seri vekayiden ibaret değildir. Her hâdisa kendisini hazırlayan bir sürül sosyal, ekonomik ve dinî şartlarla işlenmiş ve haricî tesirlerle dünya yüzünün değişmesi nev'inden bir oluşla yavaş yavaş tabii olarak hazırlanmıştır. Bu bakımdan siyasi şahsiyetler ve vekayi arkasında onları hazırlayan içtimai sebepleri aramak lâzımdır.

Böyle ilmî ve derin sebeblerile Anadolu tarihi tetkik edilecek olursa, Osmanlı tarihi XIII ncü asırda Anadoluda cereyan eden sosyal ve siyasi büyük tahavvüllerin bir temâdisi gibi gözükecek ve bu sayede bir çok meseleleri anlaşılmağa daha yakın bir şekilde vazetmek imkânı bulunacaktır. Esasen, her şeyden evvel hatırdaki tutmak lâzımgelir ki, *daha Selçukiler zamanındaki Anadolu fütuhâtı da, garbe doğru devam eden büyük Türk muhacereti için, sistematik bir iskân ve kolonizasyon işi olmuştur.*

Nitekim *Prof. Fuad Köprülü* tarihî vesikalarda, XII ncü ve XIII ncü asırlara doğru yapılan büyük çapta iskân işlerine ait mev

cut kayıtları tetkik ve toponymie tetkikiyle tamamlamak suretiyle, Selçukîlerin iskân siyasetlerinin bazı esaslarını tespti etmek imkânı bulunduğunu kaydetmektedir. Anadolu'da muhtelif tarihlerde vukua geldiği muhakkak olan mühim hacımlardaki nüfus hareketlerinden başka, vekayii ilmî bir şekilde anlaşılması için aynı surette ehemmiyetli olan, Anadolu'daki nüfusun göçebe, köylü ve şehirli nisbetleriyle; orta Asya, Mısır, Suriye ve Rusya arasındaki büyük muhaceret ve ticaret yolları üzerinde kurulmuş olan Selçuk devletinin ekonomik ve kültürel terakki-leri gibi mühim meseleleri de gözden geçirmek lüzumuna kani olan Profesör, ayrıca *Mogol istilâsile Anadolu'da hâdis olan yeni vaziyet üzerinde bilhassa durmak lâzımgeldiğini tebarüz ettirmiştir* [3].

Filhakika, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesinde bu mütekaddim hâdiselerin büyük rolü olduğunda kimsenin tereddüdüne meydan vermiyecek kadar bu hususlar âşikâr gözüküyor:

Türk orta zamanının edebî, sosyal ve bilhassa dinî tarihi üzerinde uzun senelerdenberi giriştiği çok verimli ve orijinal mesainin verdiği bir salâhiyetle Prof. Fuad Köprülü'nün kitabında bu asırlarda Anadolu'da husule gelen dinî cereyanların ve müslüman mistik tarihlerinin teşekkülünde Orta Asya'dan gelen akınların ve Türk Mogol şamanizminin tesirlerinin oynadığı rolü hatırlatması, kayda şayan olduğu gibi; Mogolların öncüsü olarak gelen göçebe Türkmenlerle Anadolu nüfusunun işbaa geldiği bir sırada, İmparatorluğun sosyal ve hukukî kadroları içinde sıkışan bu göçebe unsurların ne büyük bir kuvvet teşkil ettiklerini ve ne geniş bir teşkilât içinde birbirine bağlı bulduklarını Babâ-i isyan'ında Selçuk devletini pek fena bir halde sarsmış olmaları ile göstermiş olduklarını tesbit etmesi, de hizim bu makaleyi yazarken daima göz önünde bulundurduğumuz fikirlerden birini teşkil etmektedir [4].

Filhakika, 1242 de Erzurumu alan Mogollar, Sivas ve Kayseriyi yağma ettikten sonra çekildilerse de, Selçuk devleti onların tabiiyetine girdi ve bu istilâdan sonra, Mogol

İmparatorluğunun diğer aksamile tecessüs eden münasebet dolayısıyla, yeni bir takım göçlere yol açıldı. Bu suretle Anadolu muhtelif devirlerde kadınları, çocukları ve davarlarıyla beraber gelen Mogol işgal ve tedib orduları, Mogol valilerin maiyet askerleriyle doldu. Bu vaziyet karşısında, Garbe doğru akın o kadar tabii ve zarurî bir hâdis haline gelmiş bulunuyordu ki, Profesöre göre, eğer Anadolu'da hasıl olan bu kesafet, fütuhât sayesinde Garbe doğru boşaltılmamış olsaydı, içtimaî vücutte derin huzursuzluk doğurarak dahili karışıklıklara ve mevcut sosyal nizamın tahrib edilmesine sebep olabilirdi.

Diğer taraftan, Prof. Fuad Köprülü'ye göre, Gibbons'un iddiasının tamamen aksine olarak bu asırda Anadolu ve Osmanlıların yaşadıkları uç beylikleri ile diğer Türk ve müslüman dünyası sıkıbir münasebet halinde bulunmakta idi. Bu devirde putperest Mogollara karşı islâmlaşmakta devam eden Anadolu'da tahrikâtta bulunan Altın Ordu devleti ile, Suriye ve Mısır Memlûkleri, velhasıl İslâm ve Türk âleminin her tarafı. *Anadolu ile sıkı bir münasebet halinde bulunmakta idi. Hudutların yalnız göçebe değil, Türk - İslâm dünyasının her tarafından gelmiş şehirli unsurları ve o meyanda ulema, şeyh ve zanaat sahibi her türlü muhacir kâfîlelerini cezbetmiş olması, bu noktai nazarı teyid etmekte idi.*

Demek oluyor ki, Osmanlı İmparatorluğu tecessüs etmeğe başladığı zaman, bu kadar geniş hudutlar içinde kaynaşmakta olan bir âlemin dört bucağında tekevün eden dinî ve sosyal cereyanları, bilgi ve tecrübeye sahip insanları ve mânevî kuvvetleri kendi arkasında buldu.

İşte mevzuubalis cereyanları bulmak ve iş başında göstermek teşebbüsü, Prof. Fuad Köprülü'nün, Osmanlı İmparatorluğunun sür'atle kuruluşu mucizesini izah etmek için, ortaya attığı fikirlerin ve yaptığı ilmî yardımların en mühimlerinden birini teşkil etmektedir. Zira, ancak bu sayededir ki; Osmanlılaştırılmış Bizanslılar, devşirmeler, İslâmiyeti kabul etmiş esirler faraziyesine müracaat etmeğe lüzum kalmadan, Osmanlı

[3] Zikredilen eser, p. 38-41.

[4] Zikredilen eser, p. 39, 58-59, 118, 120.

İmparatorluğunun kurulması için lâzım gelen kan ve kol kuvvetini, a-kıl ve siyaset adamını Osmanlıların, bilhassa ilk zamanlarda, nereden bulmuş olduklarını anlamak mümkün gözükmez. Filhakika, Osmanlı tarihinde, bilhassa İstanbul fethine kadar, kütleler halinde İslâmlaşma ve devletin kozmopolitleşmesi mevzu bahis değildir. Bilâkis, Osmanlı idare teşkilâtı Selçukî ve İlhanîlerin devlet ve idare an'anelerine göre tesis edilmiş ve devlet işlerinde bîdayette daha fazla Selçuk idarî teşkilâtına mensub yüksek Türk aristokrasisi ve memurları kullanılmıştır. Bu Türk idare adamları devşirme unsurlar lehine ancak XV nci asırdan sonra azalmağa başlamıştır. Esasen *Fuad Köprülü*'ye göre, muhtelif unsurlardan teşekkül eden her büyük İmparatorluk için sarayın bir müddet sonra atsızlar ve soysuzlardan mürekkep bir *Kapu Kulu* yaratması ve kozmopolitleşmesi mukadder bir hâdisedir. Abbasîler ve Bizanslılar için tabii addedilen bu hal, Osmanlı İmparatorluğunda neye Türklerin kabiliyetsizliğine veriliyor? Bizansta bir çok İmparatorların yabancı unsurların yetişmiş olması, Bizans Rumlarının idare kabiliyetini haiz olmadığını mı isbat eder? [5].

Türklerin, Osmanlı İmparatorluğunu kurmak için kendilerine lâzım gelen kuvvetleri nereden bulduklarını göstermek itibarile, *Fuad Köprülü*'nün o asırlarda Türk Anadolu'daki dinî ve sosyal hareketlere âit verdiği malûmat'ta, yukarıda söylediğimiz gibi, çok kıymetlidir ve bu husustaki esas fikir şu şekilde hulâsa edilebilir.

Osmanlı İmparatorluğunun kurulmakta olduğu zamanda Anadolu'daki uç beylikleri, medenî bir hayatın kaynağı olan Türk ve İslâm dünyasının her tarafından gelmiş her sınıftan ve meslekten adamlarla doludur: İran, Mısır ve Kırım medreselerinden çıkan hocalar, orta ve şarkî Anadolu'dan gelmiş Selçukî ve İlhamî bürokrasisine mensub şahsiyetler, muhtelif tarikatlerin mümessilleri İslâm Şövalye ve misyonerleri diyebileceğimiz der-

vişler. Bunlar arasında bilhassa, Aşık Paşazade tarihinde Gaziyânı Rum diğer tarihlerde Alpler (kahmaran, muharib mânasına) veya Alp Erenler namı altında zikredilen ve daha İslâmiyetten evvel bütün Türk dünyasında mevcut olan eski ve geniş bir teşkilât mensub. Türk Şövalyeleri mevcuttu. Filhakika; Osman Gazinin arkadaşlarından bir çoğunun unvanı olan bu Alp tâbiri dik-kate şayandır. Bunlardan şehirlerde yerleşmiş ve İslâm dünyasına mensub bazı dinî tarikatlerin tesiri altında kalmış olanların ise unvanı hilâhare «Gazi» ye tebdil edilmiş gözükmektedir. Yine aynı kitapta ismi geçen Ahıyânı Rum yani Anadolu Ahileri ile; Horasan Erenleri de denilen Abdalânı Rum yani «abdâl» ve «baba» ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında telkinatta bulunan ve umumiyetle Osmanlı Paşahları ile bütün harplere iştirâk etmiş bulunan delişmen tabiatlı ve garib etvarlı [?] dervişler bulunmakta idi. Aşık Paşazade tarihinin Bacıyânı Rum yani Anadolu kadınları dediği ve haklarında tafsilâta mâlik olmadığımız teşkilât veya tarikatten sarfınazarla, diğerlerini ele alacak olursak, bunların her birinin Türk ve İslâm dünyasının her tarafında şubeleri olan ve bu günkü Komünist yahut farmason teşkilâtına benzeyen teşkilâtı bulunan tarikatler olduğunu görürüz. Kökleri bu suretle geniş Türk ve İslâm dünyasına yayılmış olan bu gibi teşkilât vasıtasile her tarafla temas halinde bulunan Osmanlıların ise, Osmanlılaşmış Rumların yardımına muhtaç olmadan daha evvelki emsali Türk İmparatorlukları gibi büyük bir İmparatorluk kurmak teşebbüsünde bu kuvvetlerden istifade etmiş ve kendilerine lâzım gelen her türlü unsurları bulmuş olduklarına şüphe yoktur.

Buradâ, yalnız bazı büyük şehirlerde ve burjuvalar muhitinde değil, uç beyliklerindeki köylerde de bilhassa şubeleri olan Ahi teşkilâtının Anadolu'daki faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasında büyük rol oynamış olduğunu kaydetmek icab

[5] İsmi geçen eser, p. 17.

[*] 11 numaralı nota bakınız.

eder. [6]. Prof. Fuad Köprülü'ye göre; «Gazi» Osmanın kayın pederi şeyh Edebâli ile ilâh arkadaşlarından bir çoğunun hattâ Orhan'ın kardeşi Alâeddin'in bu tarikate mensub bulunuşu, ilk piyade askerî üniformasının Ahi üniforması oluşu ve Yeniçeriler için Ahi başlığının kabul edilmiş olması, bu bakımdan son derecede mânidardır [7].

Bu mistik tarikat ve teşkilâtın ne büyük bir kuvvet temsil ettiğini, aralarına aldığı halk kütesini muayyen sosyal nizamlar için nasıl harekete getirerek zamanlarının vekâyiinde büyük roller oynamış olduklarını tarih esasen kaydetmektedir: Selçuk devletinin en kuvvetli bir zamanında Babâîlerin Anadolu'daki bütün Türkmen aşiretlerini birden harekete getirmek suretile bu devleti fena halde sarsmış oldukları malûm bir hakikattir. Fütuhâtı başarmak için Osmanlı ordularına yalnız teşkilâtî ve imanlı muharib temin etmekle kalmayıp, bu misyoner dervişlerin dinî ve sosyal fikirler propagandası ile, halk kütleleri arasında çok faal bir maya gibi faaliyete geçerek, o memleketlerin sosyal bünyesinde ve biyasî kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için müsait kaynaşmayı yaratmakta, temsil ve fütuhât işlerini kolaylaştırmakta âmil oldukları da muhakkaktır. Rum İlinin İslâmlaşmasında bu misyoner derviş grublarının oynadığı rol her halde büyüktür [8].

[6] Bu hususta Giese'nin tercümesi *Türkiye Mecmuasının I inci cildinde (sf. 151-171)* nesredilen makalesi ile, bu makale hakkında Fuat Köprülü'nün *Hayat Mecmuası'nda* yazdıklarına (sayı 11 ve 12, 1922) bakınız. F. V. Hasluck'un Prof. Rağıp Hulusî tarafından *Bektâşîlik tetkikleri* nâmı altında tercüme edilen (1928) makalelerine de bakınız (sf. 83).

[7] Zikredilen eser, p. 108-111.

[8] Prof. Fuat Köprülü, Osmanlı heyeti içtimâyesinin bünyesindeki hususiyetlerle o zamanlar mevcut sosyal fikir propagandalarının nazarı dikkati celbedecek mahiyette olduğunu göstermek için, Avrupada rönesansın öncülerinden biri gibi telâkki edilen fakat hayatının bir kısmını Türkler arasında ve Osmanlı sarayında geçirmiş olan Platon isminde bir zatın memleketinde ortaya attığı sosyal reform fikirlerinin teşekkülünde İslâm âleminde o zamanlar mevcut dinî ve sosyal cereyanlardan ve Türk cemiyetinin sosyal bünyesini taklit arzusundan mülhem olub olmadığının tetkike değer bir mevzu olduğunu kaydediyor (p. 112).

Tarihçilerin daimâ kaydettiği üzere, Osmanlı idaresinin yabancıları cezbeden «adilâne» hareketinin mevcudiyetine de istinad ederek bu fikrin doğru olduğunu kabul edebiliriz.

Hattâ daha ileri giderek bazı delillere göre diyebiliriz ki, orta zaman hıristiyan hukukiyâtına karşı yeni bir sosyal nizam ve adâlet telâkkisi taşıyan ve esrarengiz bir din propagandası şekline bürünen misyoner Türk dervişlerinin telkinatı ordularla birlikde ve hattâ ordulardan evvel fütuhata çıkmış ve karşı tarafı daha evvel manen fethetmiş bulunmaktadır. Demek oluyor ki, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu işinde çalışan kuvvetler böyle tevettürü yüksek derin ve uzak menbalardan gelmekte ve hıristiyan ve islâm dünyaları gibi iki ayrı âlemin maddî ve mânevî bütün kuvvetleriyle karşılaşması şeklinde tarihi işlemektedir.

Prof. Fuad Köprülü'nün, tetkikimizin muhtelif fasıllarında mevzu bahis toprak mes'eleleri münasebetile [9] ve bazı yeni vesikaların yardımı ile işlemek fırsatını bulduğumuz ve etüdümüzün mânasının anlaşılması için zarurî bir methal telâkki ettiğimiz bazı esas fikirleri aşağı yukarı bunlardır. Bu fikirlerden hareketle, biz Osmanlı tarihinde İmparatorluğun teşekkülile beraber, içtimâî bünyesinin kendisine mahsus hususî şeklini alması için yuğurulması hususunda iş başında çalışan demografik ve dinî âmilleri tesbit etmeğe çalışacağız. Kanaatımızca, yine aynı fikirlerin kuvvetle ortaya koyduğu gibi, Türk tarihinin bir muharebeler ve muahedelertarihi, bir hanedan destanı olmaktan kurtarılarak hakikî bir izahını yapmak ve anlaşılmasını temin etmek için bu mes'eleleri vaz' ile hemen işe başlamak lâzım gelmektedir. Bu sebeble, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu mes'alesini daha iyi izah edebilmemize yarıyacak olan böyle bir faraziyeyi takviye edecek mahiyette gördüğümüz bazı vesikaları, çok hususî bir noktai nazardan yapmağı tecrübe

[9] Bu etüdümüz ve bunu takip edecek olanlar, «Osmanlı İmparatorluğunda, Kuruluş Devrinin Toprak Mes'eleleri» ismini taşıyacak olan eserimizin *medhali* mahiyetindedir ve zaviyetlerle dervişlerden sadece toprak meselelerinin şu veya bu şekil aimasında mühim bir âmil olmuş olan bir *iskân ve Kolonizasyon metodu* münasebetiyle bahsetmekteyiz. Okuyucularımızdan makalemizi bu hususları göz önünde bulundurarak mütalâa etmelerini bilhassa rica ederiz.

ettiğimiz kısa izahlarla birlikte, okuyucularımıza arzedeceğiz.

Kolonizatör Türk dervişleri:

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu hâdisesini, Anadolu'dan gelen bir muhaceret akvâm; daha doğrusu Anadoluda istikrarını bulamayan bir muhaceret akınının ve toprağa yerleşmek üzere olan bir nevi muhacir göçebelerin temsil ettiği kudretin kendisine yer bulmak için önüne geçen siyasi hudutları yıkıp takatinin yettiği bir yere, Tuna boylarına ve Arabistan çöllerinin içlerine kadar yayılması hâdisesi gibi tetkik ve mütalea etmek lâzımgeleceğini yukarıda söylemiştik. İmparatorluğun teşekkülünden evvel Anadoluda büyük bir izdiham halinde tekâsüf eden orta Asya göçlerinin ötedenberi bu istikametlerde yayılmağa namzet bir kudret temsil ettiklerini ve ilk Osmanlı Padişahlarının İmparatorluğun kurulması için lâzım gelen askeri ve bu İmparatorluğa bir Türk devleti damgasını vuran her nevi kuvveti bu büyük insan hazineleri içinden bulmuş olduklarını da görüyoruz.

Böyle bir İmparatorluğun kurulması hâdisesinin büyük mikyasta nüfus kitlelerinin yer değiştirmesi nev'inden demografik yahut, «métanastasiques» hâdiselerle aynı zamanda vukua gelmiş olduğunu göstermek için; istilâlarla birlikte göçebe unsurların bu harekâtı temin edecek bir şekilde kolaylıkla ve muvaffakiyetle ileri sürülmüş olmalarını, muhtelif mıntakaların imar ve iskânı için kullanılan sürgün usullerini ve topraklandırma ve toprağa yerleştirme siyasetinin bu hususta oynamış olduğu rolü de başka bir yerde izah edeceğiz [*]. Biz şimdilik burada bu nüfus hareketlerinin ve büyük çapta kolonizasyon işinin şayani dikkat tezhürlerinden birini gözden geçirelim:

Mevzuubahs etmek istediğimiz mes'ele; hâli ve tenha yerlerde, boş topraklar üzerinde bu Orta Asyalı muhacirler tarafından kurulan bir nevi Türk manastırları, (couvent ermitage)i olan zâviyelerle, yeni bir memlekete gelip yerleşen kolonizatör Türk dervişleridir. Dervişlerle tekkelerin son zamanlardaki soysuzlaşmış şekillerine âit taşıdığımız kanaatleri sarsacak mahiyette ve iddialı

olduğu kadar garib de gözükecek olan bu fikrimizi haklı gösterecek bazı vesikaları bu tetkikimizde zikredebilecek vaziyette olduğumuzu zannediyoruz. Meselenin bu suretle izah edilmesi matlub bir takım vâkıalar şeklinde hazırlanıp bahse mevzu edilmesi ise, bizim tetkikimizin yeniliklerinden biri olacaktır.

Filhakika, Prof. Fuad Köprülü'nün tetkiklerine istinâden [10] müslüman mistik tarikatlerinin teşekkülünde Türk - Mogol şamanzminin tesirleri olduğunu ve binnetice Orta Asyadan gelen akımlarla birlikte Anadoluya yeni bir takım dinî cereyanların sokulmuş olduğunu kaydedebiliriz. İşte bizim burada mevzuubahs etmek istediğimiz dervişler, kendilerile beraber memleketlerinin örf ve âdetlerini, dinî âdâb ve erkânını da beraber getiren insanlardır ki bunların içinde Türk - İslâm memleketlerinden Anadoluya doğru mevcudiyetini kayıt ve işaret ettiğimiz muhaceret akınının sevk ve idare etmiş müteşbbis kafile reisleri, bu istilânın öncüsü olmuş kolonlar, gelip yerleştikleri yerlerde hanedan tesis etmiş soy ve mevki sahibi mühim şahsiyetler vardır. Bu dervişlerin nazarı dikkati celb eden din ve cihan telâkkileri, daha eski Türk memleketlerinden gelen muhacir kitlelerinin getirdiği din ve cihan telâkkilerinin aynı olduğu gibi, müridleri de ekseriya kendi aile ve soyları âzasıdır. Bu sebebledir ki bu unsurlar sayesinde Anadolu, ayrı bir teşkilât ve an'anelere sahip insan yığınlarıyla beraber, onların getirdiği dinî ve mistik cereyanların da kaynaşmasına bir sahne teşkil etmekte idi. Bu sıralarda karşımıza çıkan şayani dikkat şahsiyetlerin haklarında bilâhare uydurulmuş menâkıbde umumiyetle kabul edildiği gibi derviş, tarikat müessisi ve kerâmet sahibi insanlar gibi tasvir edilmiş olmalarına rağmen; mâşerî psikolojinin malûm kanunlarına uyarak kendilerini ihata eden bu dinî hâlenin

[10] Prof. Fuad Köprülü, Influence du Chamanisme Turco - Mongol sur les ordres mystiques musulmans. Mémoires de l'Institut de Turcologie de l'université d'Istanbul, 1929.

[*] İktisat Fakülteleri Mecmuası'nın III üncü cildinden başlayarak «Osmanlı İmparatorluğunda, bir iskân ve Kolonizasyon metodu olarak sürgünler» başlığı altında neşredilecek olan yazılar.

hakiki mânasını keşfetmek güç değildir. Onlar yeni bir dünyaya, yani diğer bir Amerikaya gelip yerleşen halk yığınları için, içtimai ve siyasi büyük bir rol oynamış büyük kahramanlar, bu hengâmeli devirde halkın içinden yetişmiş mümessil şahsiyetlerdir ve bu itibarla onları son zamanın dilenci dervişlerinden dikkatle ayırmak lâzımgelir [11]. Bittabi biz burada ne Anadolu din tarihinden ne de muhtelif tarikatlerin birbirine benziyen ve benzemiyen taraflarından bahsetmek niyetinde değiliz. Dervişlerle ve zâviyelerle alakamız, onların Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu meselesinin anlaşılması için üzerinde ısrarla durduğumuz bu garbe doğru akın işinde bize birer mümessil ve öncü gibi gözükmelerinden ileri gelmektedir [9]. Bir çok köylere ismini veren, elinin emeği ve alınının terile dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren dervişler; ve daima garbe doğru Türk akını ile beraber ilerliyen benzerlerini doğuran zâviyeler ve bu zâviyelerin harbe giden, siyasi nüfuzlarını Padişahların hizmetinde kullanan, zâviyelerinde Padişahları kabul eden ve onlara nasihat veren şeyhler, bizim alakamızı celb etmek için bir çok vasıfları haizdirler. Hele onların daha fazla yarı göçebe Türkmenler arasında telkinatta bulun-

muş olmaları ihtimalini kaydediyor. Aynı suretle Profesör, İran Türk aşiretleri ve Hazer ötesindeki Türkmenler arasında abdal adını taşıyan Türk oymaklarına tesadüf edilmesini ve Eftalit'lerin daha asırlarca evvel abdal adını taşımış olmalarını da tedkike şayan görerek hatırlatmıştır. Bu vaziyette, «abdal» sözünün bir tasavvuf istilâhi olmadan evvel bir aşiret veya zümre ismi halinde bulunup bulunmadığı ve bu nam altındaki bütün dervişlerin bidayette Orta Asyadan gelmiş abdal aşiretlerinin mümessilli birer aşiret evliyası olup olmadığı meselesi tedkike muhtaç gözükmektedir. Serseri derviş zümrelerinin döküntülerinin toprağa yerleşerek köyler vücude getirecek yerde, köyler vücude ettirecek şekilde toprağa yerleşmekte olan göçebe aşiretlerin bir takım derviş zümreleri meydana getirmeleri daha fazla muhtemeldir. Esasen Prof. Fuad Köprülü de, bu abdalların kendilerini Horasandan gelmiş göstermelerini, eski Oğuz rivayetlerinin aralarında hâlâ yaşamasını, bunların etnik menşelerinin yani Türklüklerinin tesbiti bakımından çok mühim addetmekte (sh. 39) ve abdalları Türklüklerinden çok ufak bir şüphe bile caiz olmıyan ve eski Türk şamanizminin izlerini hâlâ saklıyan Anadolu Alevî Türklüklerinden ayırmağa imkân görmemektedir. Şu halde, abdalların dilencilerden ve çingenelerden ibaret olacağına tıpkı bu Alevî Türklükler gibi, kısmen göçebe olmakla beraber, kısmen de eski zamanlardanberi toprağa bağlanmış ve ekincilik hayatına geçmiş Türk oymaklarından çıkmış olmaları lâzımgelmez mi? (26 numaralı nota da bakınız).

Bazı tarihî simâlar:

Bu suretle, muhtelif memleketlerden gelmiş muhtelif insanların ve onların temsil ettikleri telâkkilerin kaynaştığı Osmanlı İmparatorluğu; o zamanki Türk - İslâm âlemi içinde yeni bir dünya, bir başka Amerika teşkil ettikten sonra, her türlü yeniliklere sahne yeni bir hayatın hazırlandığı yeni bir âlem haline girmiş bulunuyordu. Dünyanın her tarafından gelmiş her fikir, her türlü insan ve malzeme kuvveti onun zamanın cihanşümül bir Türk ve İslâm dünyası İmparatorluğu olarak kurulmasına hizmet ediyordu. İmparatorluğun kuvvetini aldığı menbaların çokluğu ve bu nevi kozmopolitliği, kuruluş devirlerinde bu devletin kurucuları yanında toplanmış olan şahsi-

[11] Bizim burada tedkik ettiğimiz dervişlerle XVI ncı asır eski Osmanlı şâirlerinin tasvir ettiği şekilde, çıplak gezen, esrar yiyen, kaşlarını, saç ve sakallarını tıraş eden, vücudlerinde yanık yerleri ve dövme Zülfikar resimleri ve ellerinde musiki âletlerle dolğan serseri dervişler arasında büyük bir fark mevcud bulunması lâzımgelir. Prof. Fuad Köprülü, *Türk Halk Edebiyatı Anstiklopedisi*'ni yazdığı abdal maddesinde; XVII nci asırdanberi Türkiyede yaşayan abdal lâkaplı şeyhler ile abdallar yahud ışıklar ismi verilen derviş zümreleri hakkında izahat verirken, onları bir takım gezginci derviş zümreleri gibi tasvir etmiştir. Bu izahata göre onlar âyin ve erkân itibarıyla olduğu gibi âkidelere bakımından da müfrit Şii ve Alevî heterodoze bir zümre idi (sf. 36). Diğer serseri derviş zümreleri gibi evlenmiyerek bekâr kalırlar ve şehir ve kasabalardan ziyade köylerde kendilerine mahsus zaviyelerde yaşarlardı. Bunların arasında bilhassa daha fazla *Kalenderiye* tarikatından müteessir olanların dünya âfakalarından tamamen uzak olmak, geleceği düşünmemek, tecerrüd, fakr, dilenme ve melâmet başlıca şiarlarıdır. Bununla beraber, bütün Rumî abdallarının her zaman ve her yerde dilencilerden, serseri ve çingene dervişlerden ibaret olduğunu farzetmek doğru değildir. Esasen, Prof. Fuad Köprülü de, bütün abdalların aynı şekilde yaşamadığını ve bazı abdal zümrelerinin, mücerred kalmak prensibinden ayrılarak, sair Kizilbaş zümreleri kabîlinden bir secte halinde, Türkiyenin muhtelif sahalarında köyler kurup yerleş-

yetlerin muhtelif cereyanların mümessili olan muhtelif menşeli kimselerden teşekkül etmesile sabittir. Bu suretle bu şahsiyetlerin kimler olduğunu tesbite çalışmak bu adamların şahsiyetinde İmparatorluğun kurulması için iş başında olan kuvvetleri çalışırken görmek demek oluyor. Bu bakımdan isimleri bir tesadüf gibi tarihlere geçmiş olan bazı şahsiyetler ve onlar hesabına imâl edilmiş olan pek saf ve pek basit gözüken menûkub, bize tetkikatımızın istikbali için geniş ufuklar açan kıymetli görüşler ilham edecek vaziyette bulunmaktadırlar.

Filhakika, Osman Gazinin silâh arkadaşları kimlerdir, kimlerle konuşmuş ve kimlerin yardımını ve hayır duasını istemiştir. Bu hususta elimizde mevcut kayıtlar, umumiyetle zannedildiğinden çok daha mânidârdır. Bu kayıtlara dair fikir vermek için bazı tarihçilerin Osman Gaziyeye diğerlerinin ise babası Ertoğrula gördürdükleri meşhur «rüyâ» hikâyesini ele alalım [12] :

1. «Ertoğrul hâl-i hayatdayken bir gece düş gördü. Bir aceb vâkı'a görüb ol vâkı'adan uyanıb bu düşü fikr iderek, Allahu zikr iderek durdu, sabah namazını kaldı. Sûret değışdirüb doğru Konyaya vardı, anda bir muabbir kişi vardı adına Abdülâziz dilerdi... Ammâ bazılar didilerkim bu düşü tâbir iden bir aziz şeyh idi...» (Gıase'nin neşrettiği tarihi

[12] Bu nevi rüya hikâyelerinin tarihî bir hakikat gibi telâkki edilemeyeceği ve Prof. Fuad Köprülü'nün tedkiklerinin gösterdiği gibi, onların Residüddin'de ve Paris nüshası bir Anonym Selçukname'de daha evvel kaydedilmiş bulunan eski bir Oğuz efsanesinin yeniden canlandırılmış bir şekliinden ibaret olduğu muhakkak ise de; biz yine, ilk Osmanlı menbalarının buna benzer hikâyeler ile derviş menâkıbını süslemek için kullandığı motifleri hatırlatmanın, hiç olmazsa bu tarihçilerimizin yazdıkları zamanlarda, kuruluş devrine aid kanaatlerin mahiyetini anlatmak bakımından faydalı olabileceğine inanıyoruz. Bu sebeble burada, bu nevi derviş menâkıbını, bu menâkıbın teşekkül ettiği zamanın psikolojik halini ve onun arkasından tarihî hakikatın kendisini bulabilmek gayesiyle tahlil ediyor ve bu arada mevzu bahis hikâyelerde umumiyetle dervişlere atfedilen nüfuz, çocukluk ve toprakta aldakdarlık vasıflarını hakikatın yakın bir ifadesi olarak alıyor ve onlarla umumî nüfus ve arazi tahriri defterlerindeki kayıtları yekdiğerlerini tamamlar vaziyette görüyoruz.

Evlâya menâkıbının, birçok dervişleri Ziraatle meşgul ve toprak işleriyle ilgili gösterdiği gibi, Osman Bey'i de gece ve gündüz çift sürmekle meşgul olarak tasvir etmesi mânâlidir. Bu hususta İstanbul şehri İnkılâb Müzesi ve Kütüphanesinde M. Cevdet yazmaları arasında (Küçük boy) 5 numarada kayıtlı bulunan Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Veli sf. 157 ye bakınız. Aynı suretle halk ağzında dolaşan ve Bektaşî dervişini etinde çapa tasavvur eden şu söz de mânâlidir: «Bektaşının çapası, mevlevinin çivisi,

âl-i Osman Sf. 11).

Babinger'in neşrettiği Uruc Bey tarihinde ise, Ertoğrulun gördüğü rüyayı tâbir eden şeyh, Konyada oturan ve sultan Alâüddin'in dahi itikad ettiği meşhur ve zengin bir şahsiyetti. Yukarıdaki kayıta ismi geçen Abdülâziz ise, sultan Alâüddin'in veziridir. Sultan Osman Konya sultanının askerleriyle birlikte İstanbul Tekfûruna karşı yaptığı bir mücadeleyi müteakib, ganâimden ösrünü çıkarub Konya sultanına göndermesi üzerine, sultan tarafından kendisine gönderilen sancak ve saire ile birlikte şeyh Edebâlî'nin kızını da getiren işte bu vezirdir. Aşağıya dercettiğimiz kayıttan anlaşılacağı veçhile, Osman Gazi'ye bu kızı ne için alması lâzımgeldiğini izah ederken, babası Ertoğrulun gördüğü rüyadan şu şekilde bahsetmektedir:

11. «Ey oğul atan Ertoğrul gördüğü düşü buydıkim, şeyh Edebâlî ol düşü tâbir etmişdi...

Atına sivar olub doğru Konyaya vardı. Meğer Konyada bir mu'abbir mu'teber kişi vardı, şeyh Edebâlî dilerdi. Sâhib-i kemâl idi. İlm-i rüyayı hûb bilürdi. Kerâmeti zâhir olmuş kişidi, dünyası çoğdı. Ol vilâyete Meşhurdu, sultan Alâüddin dahi ana itikad etmişdi...

Şeyh ayudu, ya yiğit düşünin tâbiri budurkim bir oğlun ola, adı Osman ola ve benim dahi bir kızım ola Râbia (diğer tarihlerde Bâlâhun Mâlhum) adlu, benim kızımı senin oğlun Osmana vireler...» (Sf. 8).

İlk Osmanlı Padişahının bu surette akıbalık münâsebetleri tesis ettiğini gördüğümüz bu şeyh Edebâlî kimdir, ve böyle nüfuzlu bir adamla bir nevi siyasî anlaşmayı tahakkuk ettiren bu izdivaç ne gibi şartlar altında yapılmış ve neticesi ne olmuştur? Diğer tarihler de, rüyayı gören şahsın Ertoğrul değil Osman Gazi olduğunu ve şeyh Edebâlînin davart, nimeti çok, misafirhanesi daimâ dolub boşalan, zengin ve halk üzerinde nüfuzlu bir şeyh olduğunu ve Osman Gazinin bu şeyhe sık sık misafir olduğunu kaydetmektedirler. Rüyada bu şeyhin kuşaktan çıkan bir ay Osmanın koynuna girmekte ve oradan gölgesi bütün âlemi tutan bir ağaç halinde yükselmekte olduğuna göre, rüyayı gören şahsın bu şeyh ile tanışık olması ve gölgesi âlemi tutan bir ağaç hayaline sahib

olacak kadar siyasi emeller besliyecek vaziyette bulunması; rüyayı tâbir eden şeyhin de hiç olmazsa, böyle bir rüyanın ifade ettiği fikrin tahakkukunu mümkün telâkki edecek kadar hâdisatın bu hususta hazırlanmakta olduğuna dair bir sezgi ve tecrübeye sahib oluşu hakikaten mânâlıdır. Bu nevi rüyaların Osmanlılardan evvel diğer hânedân müessislerine de gördürülmüş olması, bu nevi hikâyelerin alelâde bir masal ve fantazi olduğunu kabul ettirse bile, bu rüya hikâyesi münasebetile Osmanoğullarının böyle bir şeyhle sıkı münasebetlerini öğrenmekte ve şeyhin kızile mevzuubahs olan bu evlenme hikâyesini hakikaten mânidâr bulmaktayız. Şu halde yalnız bu bakımdan, yani tarihi faklor da malûm bir mevzuu işlemek için o cemiyetten alınan motifler dolayısıyla, hâdisenin hakikatte ne şekilde cereyan etmiş olduğunu bize tasavvur etmek için lâzımgelen malzemeyi temin edecek olan hikâyeyi muhtelif menbalardan ta'kib edelim:

III. «Meğer Osmanın halkı arasında bir âziz şeyh vardı. Adına Edebâlî dirlerdi ve dünyası bî nihâye idi. Ammâ derviş sıretin dutardı. Hattâ derviş diyü lakab iderlerdi. Bir zâviye yapub âyende ve revendeye hizmet iderdî. Kâh kâh Osman onun zâviyesine misafir olurdu.» (Neşri tarihi, Yp. 24, Velüyüddin efendi kütüphanesindeki nüsha).

IV. «...kendülerin arasında bir âziz şeyh vardı, hayli kerâmeti zâhir olmuştu. Ve cemî halkın mutemedi idi. Ve illâ dervişlik bânında idi dünyası nimeli ve davarı çokdu ve sahib-i çerağ ve âlemdi, dâim misafirhanesi hâlî olmazdı. Ve Osman Gazi kim bu dervişe konuk olurdu...» (Âşık Paşa Zâde tarihi, İstanbul basımı Sf. 6).

Görülüyor ki bu şeyh «dünyası» ve davarı çok olan bir adamdı, bütün zevâhir onun mâli kudretinin ve siyasi nüfuzunun büyük olduğunu gösterir. Misafirhanesi hiç bir zaman boş kalmamaktadır. Bununla beraber, Âşık Paşa Zâdeye göre, bütün bu alâmetlerle beraber, bu meşhur adam bir dervişdi de.

Bu nüfuzlu şeyh ile Osman Gazinin münasebetleri mes'elesi, Osman Gaziye verilen bu müjde ve mevzuubahs münasebetlerin temin ettiği yardım mukabilinde, kendisi Padişah olduğu takdirde gerek bu şeyhe ve gerekse müridlerine yâni bütün zümreye ve teşkilâta, bir sey vâdetmesi lüzumu mevzuubahs edilin-

ce, hakiki bir siyasi anlaşma şeklini almaktadır. Filhakika, Neşrinin şeyh Edebâlinin oğlu Mehmet Paşadan naklettiklerine göre, bu şeyh ve müridlerinin Osmanlı memleketlerinde işgal ettikleri mevkie bakılırsa, bu sıkı münasebet ve kız alma hikâyesinin hakikatte müteakabil bir anlaşmadan ibaret olduğu meydana çıkmaktadır:

V. «Çünkü şeyh, Osmanın düşünüyü böyle tâbir etdi, derviş Durgud adlı şeyhin bir müridi vardı, anda hazırdu, ayıtdı: Yâ Osman! Sana Padişahlık virildi, bize şükran ne virirsin, didi. Osman ayıtdı, sana bir şehir virerin, derviş ayıtdı, şol köyceğize dahi razıyım, dedi. Ve bana mektub vir, didi. Osman ayıtdı, ben yazı yazmak bilmezim, işte bir maşraba ve bir kılıcım var sana vireyin, tâ ki sana nişan olub anları evlâdım gördükde ibka edeler. Ol maşraba ve ol kılıç anlarda nişan kaldı. Ve şimdi dahi Padişah olanları görüb ziyaret idüb ol dervişin evlâdına in'âmıtar ve ihşanlar ideler. Ve bu Edebâlî de diğimiz şeyh yüz yirmi yaşında vefat idi. Ömründe hemen iki hâturn aldı, birin cıvanlıkda ve birin pîrlikde. Evvelki hâturnun kızın Osman Gaziye virdi, sonraki hâturnu Tâceddin Kürd kızı idi. Hayreddin Paşa ile bacanaklar idi. Ve bu münasebet ve bu menakıb Edebâlî oğlu Mehmed Paşadan naklolundu.» (Neşri tarihi. Yp. 24).

Aynı mes'eale hakkında tafsilât Âşık Paşa Zâde tarihinde (İstanbul tab'ı) 60 ncı sayfasında da mevcuttur. Fakat mevzuubahs tabiihe göre, şeyh Edebâlinin müridi olan ve Osmana «bize bir kâğıt vir imdi» diyen ve atasından kalmış bir kılıcı nişan olarak alıkoyan şeyh Durgud adlı derviş değil, Kumral Dededir [13]. Ve bu defa kendisine bir şehir vâdedilmiş gözükmektedir. Burada Ertoğrul Beye âit olarak gösterilen kılıç, dervişin elinden köyünün sonra gelecek Padişahlar tarafından geri alınmaması için verilmiştir. Her ne kadar bu iki tarihte görülen isim farkları, aynı vak'anın iki anlatış tarzına âit gibi görünüyorsa da, Osmanın bu tarikattan birçok dervişlere yardım mukabilinde sadece bir köy değil helki bir çok köy ve kasabalar vâdetmiş olmasını da hatırlatabilir. Osmanın mezkûr bir çok dervişlere yazılı nişan yerine ki-

[13] Yukarıda ismi geçen Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisindeki Kumral Abdal maddesine bakınız (sf. 58).

lıç verışı ise zikri geçen tarihçilerin izah etmek istediği gibi, Osmanın yazı bilnemesine değil, belki henüz resmen nişan vermek salâhiyetine sahip olmayışı veya sıkışık vaziyette bu tarikatın dervişlerine yazılı bir kâğıttan çok daha kıymetli ve kendisinden sonra gelecek evlâdları üzerinde de müessir olacak bir ata kılıcı vermeğe mecbur edilmesile, yahut da kendisinin her türlü şübheyi izale edecek bir garanti vermek istemesile izah edilmelidir. Yoksa Osman Gazinin muhitinde herhangi bir senedi veya nişanı hazırlıyacak kimselerin mevcut bulunub bulunmadığından şübhe etmek caiz değildir. Ehemmiyetine binnaen Aşık Paşa Zâde tarihinin verdiği malûmatı da aşağıya dercedelim:

VI. «Şeyh Edebâlikim Osman Gazinin düşünü tâbir eyledi ve Padişahlığı kendüye ve neseb ve nesline muştuladı. Yanında şeyhin bir müridi vardı «Kumral Dede» dirlerdi, ol derviş ayıdır: Ey Osman, sana Padişahlık virildi, bize dahi şükrané, didi. Osman Gazi ayıdır: Her ne vakit kim Padişah olam, sana bir şehir vireyin, didi. Derviş ider, bize bir kâğıd vir imdi, dir. Osman Gazi ayıdır ben kâğıd yazmak bilirmiyim ki benden kâğıd istersin, didi. Ammâ atamdan bir kılıç kalmışdır 'sende dursun, nişan. Beni Allahü Teâlâ Padişahlığa irgörürse benim neslim ol kılıcı göreler, köyünü almayalar, deyü virdi. Şimdi dahi'ol kılıç Kumral Dede neslindedir. Al-i Osmandan her kim ki Padişah olsa ol kılıcı ziyâret iderler.» (Sf. 6).

Aşağıya dercettiğimiz kayıttan da Şeyh Edebâlinin nüfuzlu bir Ahî Şefi bulunduğu, kardeşinin de bir Ahî olduğu anlaşılmalıdır. Filhakika Bursa fethinde Orhana yoldaşlık eden Ahî Hüseyin, mevzuubahş Şeyh Edebâlinin kardeşi Ahî Şemseddin oğlu idi: [12].

VII. «Orhan Bursa fethine giderken babasının önünde «yer öpüb itaat gösterdi. Ve yine Köse Mihali ve Torgut Alpı Orhan Gaziye yoldaş koşdu. Ve anda bir âziz vardı ana Şeyh Mahmud dirler idi. Anunla Edebâli didikleri âzizin bir karındaşı var idi. Ahî Şemseddin dirler idi. Anın oğlu Ahî Hüseyini Orhan Gazi atasından isteyüb Osman Gazi dahi virdi ve bilece gönderdi.» (Neşri tarihi. Sf. 38).

Baş tarafta, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesini tetkik ederken, Prof. Fu-

ad Köprülünün o zamanlar Anadolu'da kuvvetli bir teşkilât halinde mevcut olan bu Ahî zümrelerine mensub şahsiyetlerin bu devletin kuruluşunda büyük bir rol oynadıklarına ait fikirlerinin hulâsasını kaydetmiştik [14]. Bu neviden dini teşkilât, mevcut delâilden anlaşıldığına göre diğer Anadolu Beyliklerinin teşekkülünde de büyük bir rol oynamıştır. Anadolu'da, Osmanlılardan evvel teşekkül etmiş olan diğer beyliklerin de Osmanlılar gibi muhtelif tarihlerde Anadolu'ya gelen veya nakledilen Oğuz yani Türkmen boylarının Bizans ve Kilikya hudutlarına yerleştirilmesi neticesi meydana geldiği düşünülecek olursa, Türkmen kabileleri arasında yayılmış olan dini tarikatlerin ve bu tarikatleri temsil eden şahısların nüfuzu kendiliğinden meydana çıkar. Selçuk devletinin sarsılmasında bu Türkmen kabilelerine istinad eden Babâilerin isyan ve propagandalarının tesiri olduğu gibi, aynı Babâî şeflerinin Ertogrul ve Osman Gazi zamanında faaliyette buldukları ve Karaman oğullarının da müstakil bir devlet kurmasında Lahâilîğin ve Babâî şeflerinin büyük bir rol oynamış olduğu anlaşılmalıdır.

[14] Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş devirlerinde dini tarikat ve teşkilâtın oynanmış olduğu rollere münasıl tesiri, son zamanların tarihi vak'alarında da müşahede etmek mümkündür. Hastuck, Türkçeye Bay Ragıb Kulûsî tarafından Bektaşîlik Tedkikleri namı altında tercüme edilen (1928) etüdlerinde bu hususta dikkate şayan misaller vermektedir: Yanyalı Ali Paşa (vefatı 1822) nın Tisalya ve Arnavudlukta tesis ettiği bektâşî tekkeleri tamamen siyasi maksadlar için kullanılmıştır. Her biri en işlek yollara hâkim sevkülceyş noktalarında kâin olan bu tekkeler, etraflarındaki ahâlî için siyasi içtima merkezleri idi. Meselâ, Tisalyada Tempe boğazı medhalindeki Hasan Baba tekkesi, o boğazdan geçen mühim bir ticaret yolunun kontrolü için Ali Paşa tarafından tesis ve himaye edilen bir bektâşî tekkesi idi. Tırhalada da bizzat Ali Paşa tarafından inşa edilen ve mühim bir geçidi mürakabe eden büyük ve mamur bir tekke mevcuddu (sf. 35). Ali paşa bu tekkelerin şeyh ve müridlerini muntazam memurlar gibi kullanıyordu.

Tekkelerin halk üzerindeki nüfuzundan istifade etmek için, bu sıralarda Rumeli ve Anadolu'da teşekkül eden âyan ve mütegalibe de tekke ve tarikatlarla sıkı bir münasebet halinde idiler (sf. 32). Hastuck'a göre, bu yapı müstakil derebeylerinin, âhenk ve müsalemet içindeki idareleri ve Hırlıyanlara karşı muameleleri arkalarında mevlîvîlik ve bektâşîlik gibi hür prensipli dinlere aîd serbest teşkilâtın mevcut olduğunu farzettirir. Osmanlı İmparatorluğunda son zamanlara kadar devam eden mevlî - bektâşî nüfuz mücadeleleri de herkesin malûmudur. Yeniçeriler bektâşîlik tarafından tutulmakta idi. Sultan Mahmud devri islahatında yeniçerilikle birlikte bektâşîlik de mahkûm edildiğinde mevlîvî teşkilâtı büyük bir rol oynamış görünmektedir (sf. 132). Yeniçeri - bektâşî ittifakının pervasız bir düşmanı olan vezir Hâlet Efendi, mevlîvîlerle sıkı bir münasebet halinde idi. Galatadaki Mevlîvîhaneyi o yaptırmıştı.

dır. Bu mühim meselelerin tafsilâtiyle tetkiki yapacak ve bu hususta kat'î bir fikir beyan edecek vaziyette bulunmamakla beraber; biraz ilerde toprak mülklerini ve vakıflarını tetkik edeceğimiz dervişlerin hakiki şahsiyetleri hakkında bir fikir edinebilmek için, esasen herkes tarafından bilinen bâzı kayıtları burada zikretmeği münasip görmekteyiz:

VIII. «Alâüddin vefat itdi. Hicretin 659 unda oğlu sultan Gıyas tahtına geçüb Padişah oldu, hükmü hükümet itdi. Ammâ zulüm itmeğe başladı. Meğer ol zamanda bir şeyh vardı, adına Baba İlyas dirlerdî. Acemden gelmişdi. Sultan Alâüddin zamanında gelüb Amasya nâhiyesinde Çat dirlere bir kasabada karar itmişdi. Hazreti Mevlânâ Celâled-din dahî ol vakitte Konyada olurdu. Ol zamanda çok ulular ve şeyhler vardı. Zira sultan Alâüddin şeyhlere muhib olduğu için kamu anun memleketine gelmişlerdi..»

Sultan Alâüddin vefat idüb oğlu Gıyasüddin kim tahta geçdi idi çok zulümler itmeğe başladı âkibet bir sebep ucundan Baba İlyasdan havf idüb leşker gönderdi. Babâileri kılıçtan geçürdü. Anun dahi başka bir hikâyesi vardır, Aşık Paşa oğlu Elvan Çelebi menâkıbinde malûm itmişdir.

Karaman iline evvel Yunan dirlerdî, Karaman dinmesine sebep anunçün bu hikâyeti getürdük: Bir gice nâgâh sultan Gıyasüddin Padişahu kulları tepelediler, oğlu ve kız memleket hâlî kaldı. Babâilerden Muhtlis Paşa bir sebeble Padişah oldu. Babâileri karanlardan intikam'alub ol leşkerden kim varsa hep kılıçdan geçürdi, kırk gün beylik itdi. Bâzular altı ay beylik itdi didi. Andan sonra Babâilerden Halife Göre Kadı Baba İlyas zamanında üç ile (üç yıla) Halife olmuşdu. Meğer ol Göre Kadının beş yaşında bir oğlu kalmışdı, adına Karaman dirlerdî. Muhtlis Paşa ol oğlanı getirüb tahta geçürdi, Padişah eyledi, Neşes idüb itdi ki, bu nesil bu vilâyeti duta, Padişah ola, didi, Karaman vilâyetine. Karaman didiklerine sebep budur.» (Uruç Bey, Tevârih-i Âl-i Osman, Sf. 11. Babinger tab'i 1925).

IX. «Ertoğrul zamanında Baba İlyas divâne vardı. Ruma Ertoğrulle bile gelmişlerdi ve Koçum Seydi vardı. Baba İlyasın Halifesi idi bunların kerâmetleri zâhir olmuş duaları makbul âzizlerdi.»

«Osman Gazi zamanında. — Ulemadan «Tursun Fakih vardı ve Jukarâdan Baba Muhtlis ve Osman Gazinin kayın atası Edebâli vardı, bunlar duaları makbul âzizlerdi.» [*] (Aşık Paşa Zâde Tarihi Sf. 199).

X. «Murad Hudâvendigâr zamanında «dirlere ki ol vakit Kala-i Ankara Ahîlar e-linde idi. Sultan Murad Han Gazi yakın gelinecek Ahîlere istikbal idüb kula'yı teslim etdiler. Çünkü sultan Murad Han Gazi şehre girdi, üzerine akçeler nisâr itdiler, kullar ol akçeyi yağma iddiler.» (Neşri Tarihi, Yp. 55).

Ahîlikle Babâiliğin ve burada muhtelif mümessillerinin isimlerini zikrettiğimiz muhtelif tarikatlerin yekdiğerleriyle olan münasebetlerini lâyıkile tayin edememekle beraber, bu tarikatler mümessillerinin Türkmen kabileleri üzerinde telkinâta bulunduğu, Türkmenlerle birlikte onları temsil eden bu dervişlerin ve tarikatlerin de orta Asyadan gelmiş olduğunu söyleyebiliriz. Diğer tarikatler gibi Ahîliğin de yalnız şehirlerdeki Burjuva sınıflarına hâs bir teşkilât, meslekî zümrelere âit teşekküller olmadığı ve bir çok Ahî rüesâsının köylerde yerleşmiş olduğu da nazarı dikkati celb etmektedir. Ve biz burâda, henüz lâyıkile tenvir edilmemiş olan bu meselelerin üzerinden atlıyarak, gerek Ahîleri gerek diğer tarikat müessiselerini köylerdeki faaliyetleriyle, bilhassa köylerde te'sis ettikleri zâviyeler ile, memleketin imar ve işkânı ile dinî propaganda işlerine yaptıkları yardım bakımından ve tamamen hususî bir zâviyeden tetkik edeceğiz. Anadolu'da dinlerin tarihi, şehirlerin ve şehre âit teşekküllerin tarihi bizim mevzuumuzdan hâriçtir [15]. Bununla beraber, bu hususta daha fazla malûmata sahip olmak bizim işimizi de çok kolaylaştırabilirdi.

Buraya kadar Osman oğullarının bir devlet kurmak teşebbüslerinde ilk günden itibaren esrarengiz gözüken bâzı şahsiyetlerin ve onlar vasıtasile bir takım dinî ve siyasi teşekküllerin yardımından istifade etmiş ol-

[*] Baba Muhtlis hakkında nazır Âli beyin üdeve ettigi not: Cengiz fetretinde Anadoluya gelerek Amasya kurbünde bir mahalde tavattun eyleyen Şeyh Baba İlyas Horasanî'nin oğludur. Devleti Selçukiyenin inkısamında altı ay Konyada Emir olmuş ve badeltisi/sü sultan Osman ile gazalarda bulunmuştur. Aşık paşanın nederidir.

[15] 9 numaralı nota bakınız.

duklarını ve bu yardımların daima kendilerine bir takım arazinin mülkiyet haklarının veya sadece toprağın temin ettiği menâfiin terki şeklinde mükâfılandırılmış olduklarını görmeğe alışdık. Bundan sonra, bu hususu daha fazla derinleştirerek, aynı meselenin tenvir edilmesine yardım etmeğe çalıştım. Bu hususta, Osman Gazinin kayın atası Şeyh Edebâli ve müridlerine Osman Gazinin daha Padişah olmadan vâdettiği köyler ve ellerine verilen nişanlardan sonra; aynı şekilde Anadoluda son zamanların siyasî vekayiiinde büyük bir rolleri olan tarikatler mümessillerinden birine, Bursada türbesi olan Geyikli Babaya verilen araziden bahsedelim:

Yukarıda mevzu bahis ettiğimiz gibi, Osman oğulları ile beraber, bir çok şeyhler gelip Anadolunun garb taraflarında yerleşmişlerdi. Bu yeni gelen derviş muhacirlerin bir kısmı gazilerle birlikte, *memleket açmak ve fütihat yapmakla* meşgul buldukları gibi; bir kısmı da o civarda köylere veya tamamen boş ve tenha yerlere yerleşmişler ve oralarda müridleriyle beraber ziraatle ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Filhakika, o zamanlar bu şayanı dikkat dinî cemaatlere hemen her tarafta tesadüf edilmekte idi. Onların, tercihan boş topraklar üzerinde kurdukları zâviyeleri, bu suretle büyük kültür, imar ve din merkezleri halîne giriyordu. Bu zâviyelerin ordulardan daha evvel hudut boylarında gelip yerleşmiş olması, onların hareketini kolaylaştıran sebeplerden biri oluyordu. Aşağıdaki kayıt bu noktayı göstermektedir:

XI. Göynük ve Taraklıya hazırlanan bir akında «Osman Gazî Köse Mihalın bu vech tedbirini savab bilüb guzâtı cemidüb gelüb Beş taş (Beşiktaş) zâviyesine konub şeyhine Sakari suyunun geçidin sordular, şeyh ayıtdı...» (Neşri, 26) (Âşık Paşa Zâde, 12).

Bursanın fethini müteakib, Evliya Çelebinin kaydettiği gibi [16], Belh, Buhara ve Horasan taraflarından nice erenlerin gelip tavattun etmesi de manidârdır. Ve esasen, Bursada türbesi olanlardan Şeyh Abdal Murad «Horasan erenlerinden olub Bursa fethinde bulunmuşdur. Şeyh Abdal Musa Yesevi fukarasındandır ve Hacı Bektaş ile Ruma gelmiştir. Emûr sultan Hüseyinî nesehdir. Buharada doğmuş büyülmüştür.» Şeyh Geyikli

Baba Sultan da fukarayı Yeseviyedendir. Konyada, bâzı aşiretler arasında «Geyikli Bababa dervişleri» nin bulunduğu nazaran, bu taraflardan gelmiş bir Türkmen kabilesine mensub olması lâzimgelen *Geyikli Babanın*, Bursanın fethini müteakib Orhan Gazi ile münasebetlerine âit aşağıdaki fıkra da, naklettiği menâkıbi işliyen motifler bakımından, dikkate şayandır. Bu kayıttan anladığımız göre; bu sıralarda Inegöl civarında ve Keşiş dağı yanında gelip yerleşen dervişler «bir nice» dir ve bu dervişler tercihan kırlara ve köyler civarına yerleşmişlerdir. Bunlar, *Baba İlyas müridlerinden ve Seyyid Ebû Elvan tarikatindendirler*. Az çok kendi âlemlerinde kendi kuvvetlerinden emin, çekingen bir halde yaşamakta ve zamanın Padişahının hareketini uzaktan takib etmektedirler. Aşağıdaki kayıttaki görüldüğü üzere Geyikli Babanın kendisiyle o kadar görüşmek isteyen Sultan Orhana karşı istignâsı, günün birinde Bursaya çıkageldiği zaman hediye olarak bir ağaç getirib dikmesi de manidârdır. Kendisini mekânında ziyaret eden Padişahın verdiği kıymetli eşyayı red ile dervişin «şol karşuda duran tepecikden beri yerceğiz dervişlerin avlusu olsun» şeklinde *arazi icmlik edilmesini* teklif etmesi ve Padişahın gerek kendi nefsi-ne ve gerek nesline bu dervişlerin makbul dualarını temin etmiş olmak hususunda gösterdiği alâka da ayrıca kayda değer:

XII. «Hikâyet-i Geyikli Baba Hazretleri: Rivayet olunur ki, çünki Sultan Orhan Gazî Bursaya geldi, Bursada bir imâret yabdırub dervişleri teftiş ümeğe başladı. Inegöl yöresinde Keşişdağı yanında bir nice dervişler gelüb karar itmişlerdi. Ammâ işlerinde bir derviş vardı, dağda geyikcikler ile bile yürürdü. Turgut Alp ana gayet muhabbet itmişdi, dâyim anınla musahebet iderdi - Turgut Alp oş vukit gayet pîr olmuşdu - Sultan Orhan Gazinin dervişleri teftiş ittüğün işidüb âdem gönderüb ayıtdı: benim köylerim dâviresinde bir nice dervişler gelüb tavattun itmişlerdir, işlerinde bir derviş vardır, geyikcikler ile musahabet ider, hiç bir hayvan andan kaçmaz, haylı kimesnedir, deyü haber gönderdi. Sultan Orhan Gazî işidüb kimün müridlerindendir sorun diyüb yine kendüden istişsar üdiler. Andan derviş ayıtdı: Baba İlyas müridlerindendir ve Seyyid Ebû Elvan tarikatındeyin. dedi. Gelüb Sultan Orhan Ga-

ziye didiler, âdem gönderüb varın ol dervişi bunda getirün, didi. Varub dervişi da'vet idiler gelmedi, ayıdı: Zinhâr Orhan dahi bunda gelüb beni günaha koymasın. Bu haberi Sultan Orhan Gaziye didiler. Yine âdem gönderüb ayıdı, bizim hazretimiz ile didâr görüşmek gayet muradımızdır, niçün gelmezsiniz, veya niçün bizi anda varmağa komazsınız, didi. Derviş yine cevap virdi ki dervişler gözcü olur duâ iderüz, deyüb bunun üzerine bir kaç gün geçdi. Bir gün ol derviş bir Kavak ağacın omuzuna koyub getirüb Bursa hisarında Bey sarayı havlusunun kapusunun iç yanında bu kavağı dikmeğe başladı. Tiz Sultan Orhan Gaziye haber verdilerkim ol derviş bir kavak ağacı getirmüş dikeyordu. Sultan Orhan Gazi dahi sormadan derviş haber virdikim bizim teberrükümüş oldukca budur. Ammâ dervişlerin duâsı sana ve senün nesline makbülür, deyüb hemandem duâ idüb ve durmayub yine dönüb gütti. Ol kavak ağacının şimdi eseri vardır, saray kapusunun iç yanındadır, gayet yoğun ve büyük ağaç olmuştur, Padişahımız ol ağaca timar idüb daima kurucusun giderirler. Sonra Sultan Orhan Gazi dahi ol dervişin mekânına varub bir vâfir eşya pirmek mürad'idüb derviş ayıdı: Ey Han bu mülk ve mâli hudâyi mütte'al ehline virir biz bunların ehli değiliz, yine mâl sizlere lâyıkdır, didi. Sultan Orhan Gazi ibram idüb ayıdı: Derviş elbetde sözü kabül eyle, didi. Derviş ayıdı, Padişahım senin sözün sınmasun şol karşuda duran depecikden beri yerceğiz dervişlerin avlusu olsun, didi. Sultan Orhan Gazi kabül idüb dervişin yine hayır duâsın alub güdi. Sonra ol derviş vefat'ediycek Sultan Orhan Gazi üzerine türbe yapub yanına bir tekye ve bir cami dahi' yapdı. Şimdiki halde anda beş vakitte duâ olunub ihyâ olunmuşdur. Geyikli Baba zâviyesi dirler.» (Neşri, Yp. 50) (Aşık Paşa Zâdeye de bak, Sf. 46).

Askerî istilâlarla birlikte, ilerde tetkik edeceğimiz bir şekilde, bir çok aşiretlerin ve ya köylür ve asker halkın kendiliğinden gelüb yerleşmesi ile veyahut mecburî iskân ve sürgünlerle birlikde gelen ve aynı cereyanın bir başka şekildeki ifadesi olarak derviş sıfatlı insanların az çok bir teşkilâta tâbi akınları, boş yerlere gelip yerleşmeleri ve orada bir nevi Türk

'uzletgâh ve manastırları (couvent ermitage) nı tesis ettikleri ve oralarını yavaş yavaş bir köy, bir kültür ve tarikat merkezi halinde teşkilâtlandırıldıkları görülmektedir. Bidayette Türk nüfusunun mütemadiyen garbe doğru taşmasının o kadar tabii bir tezahürü olan bu teşekküller, Anadolu içinde bu taşır yayılmanın bütün merhalelerini tespit etmeğe hizmet edecek vaziyette adım adım ilerlemişlerdir. O kadar ki bu kolonizastör Türk dervişlerine ve onların köylerde tesis ettikleri zâviyelere, Türk istilâsı ile birlikte ilerleyen bir şekilde, bütün Anadolu'da tesadüf edilmektedir. Aynı muhacir akını garbe doğru taşıkca bu akının öncüleri olan dervişler ve onların kurdukları ma'mureler (zâviyeler) garbe doğru ilerlemiş ve çoğalmıştır. Bu yayılış hakkında oldukça tam bir fikir vermeğe yardım edecek bir çok kayıtları ihtiva etmesi, tetkimiz için iddia edebileceğimiz kıymetli noktalardan birini temin etmektedir. Türk tarihi için bu kadar büyük ve ehemmiyetli bir meselenin halli için bundan böyle girişilecek mesâinin kıymetli yardımcılarından biri gibi telâkki edebileceğimiz bu kayıtları ne şekilde anlamak lâzımlı geleceğine âit burada verdiğimiz izahat ise, ancak bir «deneme» mahiyetindedir [17].

Bu kayıtlara göre, bidayette ve asliyet halinde bu şekilde kendiliğinden bir kolonizasyon hareketini temsil eden bu zâviyelerin müessisliği ve şeyhliği vazifesi, yavaş yavaş

[17] Derviş ve zâviyelerin hakiki hüviyet ve mahiyetleri ile, sarıh bir şekilde yer tayin etmek suretille onların coğrafî yayılış tarzlarını, adetlerini ve dervişlerin ellerindeki vesikalara nazaran zâviyelerin tercümei hallerini ve muhitleriyle olan mü-nasebetlerini nakleden bu kayıtların, Fâtih Mehmed, Selim ve Kanunî Süleyman devirlerinde yapılmış olan umumi nüfus ve arazi tahriri defterlerinde resmî bir vesika mahiyetini kazanarak mü-hafaza edilmiş bulunmaları onların kıymetini bütünü arttırmaktadır. Her hangi bir seyyahın tesadüfen naklettiği sathî müşahedelerden veya halk arasında nakledilen rivayetlerin toplanması suretille elde edilen malûmatın farklı olarak bu kayıtlarda tahriri eminleri bir devlet memuru sıfatıyla bizzat mahallinde yaptıkları tedkiklerle bu dervişleri isimlerle kaydetmişler ve bilhassa zâviyelerin ceyhanını, tarlalarını, kendir ve bahçe gibi emlakını ayrı ayrı sayıp dökmek, mevkiin ehemmiyeti ile zâviyenin ifa etmekte olduğu vazifeler ve bu vazifelere mükabil istifade ettiği imtiyaz ve muafiyetleri ayrı ayrı bildirmek suretille bizim için çok kıymetli malûmatı toplamışlardır. Bu tahrirlerin mahiyeti hakkında *İkısad Fakültesi Mecmuası'nın* ikinci cildinde neçrettiğimiz makalelere bakınız (Osmanlı İmparatorluğunda büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hakkana mahsus istatistik defterleri).

devlet teşekkül ettikçe, bir me'muriyet şekline girmiş ve nihayet bu devlet müesseseleri de soysuzlaşarak bir nevi tufeyliliğe (parasitisme) müncer olmuşlardır. O kadar ki, son devirlerin dilenci dervişleri ve tenbelhane haline inkılûb etmiş tekke ve türhelerile mevzuubahs ettiğimiz müesseseler arasında hiç bir münasebet kalmamıştır.

Bittabi Osmanlı İmparatorluğu teşekkül edeceği devirlerde Anadoluya doğru yapılmış olduğunu gördüğümüz bu *derviş akını* ve bu dervişlerin köylerde yerleşerek toprak işleri ve din propagandası ile meşgul olmaları hareketi ve zamanın beylerinin bu gibi kolonizatör dervişlere bir takım muâfiyetler, haklar ve topraklar bahşetmek suretile onların kendi memleketlerine yerleşmelerini temine çalışmaları, Anadolu istilâ ve iskânları kadar eskidir ve bu istilâların şiddetiyle mütenasib bir şekilde kuvvet ve ehemmiyet kazanmakta bulunmuştur. Bu itibarla, Osman oğulları beyliğinin kuvveti gün geçtikçe artmakta olduğu sıralarda bu teşkilâtın Anadolu'da ancak ötedenberi mevcut cereyanları temâdi ettirdiğini ve belki ancak son siyasi hareketler dolayısıyla daha fazla bir hareket ve faaliyete meydan vermiş olduğunu kaydedebiliriz. Nitekim; tetkikimizin kayıtlar kısmında görebileceğimiz, 24, 25, 26, 28, 29 ve 217 numaralı kayıtlara göre Anadolu'da tesadüf edilen zâviyelerin çoğunun Osmanlılardan evvelki beyliklerin himaye ve nişanlarla kurulmuş Ahi zâviyeleri olması lâzımgelir. Bu Ahiler ve şeyhler, biraz sonra Osman oğulları zamanında olduğu gibi, bu devirlerde mevcut hak ve imtiyazlarını «âyende ve revendeye» hizmet etmek mukabilinde almışlardır [216, 73, 77, 78] [18]. Hattâ bâzıları «bu yerlerin kâfirin kovub gelüb» oralarda yerleşmişlerdir [82, 91]. Aynı şekilde, meselâ *Ahi Mahmud Aydın taraflarında İsa Bey nişanile bir takım araziye mülkiyet üzere tasarruf etmekte idi* [96]. Bu gibi eski devirlerden müdevver olmak üzere *Saruhanda Ahi Aslan, Ahi Farkun, Ahi Şaban, Ahi Çarpık, Ahi Yahşi ve oğullarına Ahi Yunus, Kandırmuş şeyh, Âdil şeyh, Duruca Baba, Nusrat şeyh, Saru İsa, Saru şeyh, Kutlu Bey, Kızıl Eneli zâviyeleri ile Menteşede Ahi Yusuf, Ahi Fekce, Ahi Debbağ,*

Ahi Ümmet, Ahi İsmail zâviyelerinin mevcut bulunması da bu hususu teyit eder. Amasya'da ve Tokat'da da aynı şekilde eski devirlerde tesis edilmiş olması muhtemel bulunan pek çok Ahi zâviyesi mevcuttur [198, 199]. Nitekim meşhur seyyah *İbn-i Batuta* da Ahileri «Bilâd-ı Rumda sâkin Türkmen akvâmının her vilâyet ve belde ve *karyesinde* mevcuts» olarak tasvir etmiştir [19].

İlk Osmanlı Padişahları da, *aynı ananeyi idâme ettirerek mevcut zâviye şeyhlerini muhafaza ettikleri gibi*; bir çoklarının yeni den yerleşip zâviye açmasına da yardım etmişlerdir. Osman Beyin ve Orhan Gazinin şeyhlerle olan münasebetlerine dair bâzı tarihi kaynaklarda gördüğümüz kayıtları yukarıda zikretmiştik. Burada, *arazi tahriri defterlerinden çıkardığımız diğer bâzı kayıtlara istinâden*; bu hanedânın şeyh, Ahi ve saire gibi birer dinî teşkilâta merbut kimselerle olan münasebetlerini takib edeceğiz: Meselâ kayıtlar kısmında bir çok nümunelerini çıkardığımız veçhile, 544 numaralı Bolu evkaf defteri ilk Osmanlı Padişahlarının ve silâh arkadaşlarının vakıf ve mülklerini ihtivâ etmektedir. Bunlar arasında pek çok şeyh, Fakih ve Ahi mevcuttur. Bundan başka [221, 225] numaralı kayıtlar da gerek Osman ve gerek Orhan Gazinin bu gibi şahsiyetlere verdiği mülklerden bahsetmektedir. Nitekim [46] numaralı kayıt ta, *Ezine kasabasını Süleyman Paşanın Ahi Yunusa vakf ve kendisini her dürlü tekâliften muâf kılmış olduğunu*; şehrin sahibinin ise artık kendisine âit olan bu şehrin varidatını gelene geçene hizmet edilmek üzere zâviyesine vakfetmiş bulunduğunu göstermektedir. Aynı Süleyman Paşa zamanında Geliboluda Hacı İzzeddin isminde bir zat «Hudâvendigârın başı sadakası» olarak «Ümid Viranını ve Kavak'daki bağı yanında çiftliği ile» *Kavak Ahisine*, Emir İlyas çiftliğini ise *Ishak Fakihe* vakfetmiştir [192]. Bu kayıtlarda mevzuubahs olan *Kavak Ahisi*, Kavak kasabasındaki Ahi mânâsına alınacak olursa, her köy ve kasabada bir Ahi reisi mevcut bulunduğu anlaşılmaktadır. Kayda göre Kavak Ahisi vefat edince bu yerler diğer bir Ahîye verilmiştir.

Bu suretle, Osmanlı Padişahlarını Rumelindeki fîtuhatları ve icraâtları esnasında

[18] Bu şekilde mutarıza içinde zikredilen rakamlar, tetkikimizin sonunda sıralanmış olan Kayıtların sıra numaralarıdır.

da bir takım Ahiler, Şeyhler ile münasebette görüyoruz. Aynı teşkilât, aynı akın Rumeline de geçmiş ve kendisine mahsus usullerle oraları da Türkleştirmeğe, İslâmlaştırmağa ve imar etmeğe çalışmağa koyulmuştur:

Meselâ, [195/4] numaralı kayıtlarda mevzuubahs *Ahi Musa* âilesine Geliboluda bahşedilen imtiyazlar ve arazi bu hususta tekrika şâyandır. Elllerinde bulunan ve 767 tarihinde tanzim edilmiş olan vakıfnâme mucibince; bu âilenin mülkü *evlâdlık vakıf* olarak Ahi Musanın evlâdına ve evlâdı inkıraz bulduktan sonra *akrabalarından veya köylülerinden her kime Ahilik icazeti verilmişse ona*; şart konulmuştur. Bu şart, Ahiliği teşvik ve himaye eylemek üzere konulmuş olduğu gibi Ahilik teşkilâtının ehemmiyetini de göstermektedir. Bundan başka istilâyı müteakib bir çok dervişler ve Ahi unvanını haiz kimselerle birlikte Rumeline geçen bu şeyhin, ilk Osmanlı Padişahları nezdindeki itibarlı mevkii bu âilenin ele geçirdiği diğer mülklerle de göze çarpmaktadır. Filhakika aynı Ahinin çiftliklerinden başka, Malkara şehrinde bir bahşane ile dükkânı ve değirmenlerinin mevcut bulunması bu keyfiyeti isbat eder. Nitekim Ahi Musa evlâdından ve hattâ azadlı kullarından diğer bazıları da, bu civarda *evlâdlık vakıf* olarak bâzı çiftliklere sahib olmuşlardır. Aynı şekilde Gelibolu taraflarında bir *Karu Ahi* köyü, diğer bir *Ahi Zule (?)* zâviyesi de mevcuttur.

Murad Hüdâvendigârın Rumelinde ilk işgal mıntakaları üzerinde bulunan Malkara köylerinde, *Yegân Reise* bir köy bağışladığı ve bu köye oraya yerleşen Yegân Reis evlâdları nâmına izâfeten Yegân Reis köyü denildiği gibi Yegân Reisin bu köyde bulunan zâviyesi vakfı oğlu *Ahi İsa* ve evlâdı elinde bulunmaktadır [195/1]. Aynı mıntakada yine Murad I. zamanındanberi Aydın Şeyh vakfedilmiş bir yer bulunmaktadır [168]. Aynı şekilde Yıldırım Bayezidin de Dimetokada diğer bir Ahîye bir zâviye yapıdır. ayrıca şehir içinde bina ettirdiği bir bahşanenin gelirini bu zâviyeye vakfetmiş olduğu görülmektedir [169]. Yenice Zağrada *Kılıç Baba* zâviyesi [204]. Çirmende *Musa Baba* zâviyesi [197] hep bu devirlerde tesis edilmiş zâviyelerdir. Ve yalnız Paşa livasında ekserisi bu suretle ilk zamanlarda tesis edilmiş bulunan 67 zâviye mevcuttur.

Diğer taraftan, Rumeline ilk Osmanlı Padişahlarıyla birlikte geçen ve fütuhâtı beraber yapan bu dervişlere dair hakikaten şâyânı dikkat bâzı malûmatı ihtiva eden kayıtlar da mevcuttur. Bu hususta bir fikir edinmek için [172 - 173] numaralı kayıtları gözden geçirmek kâfidir: Dimetoka kazasında medfun Eseyyid Ali nâmı diğer *Kızıl Sultan* (Kızıl Delü) «diyar-ı Rumeli şeref-i İslâmla müşerref oldukta bile geçüb» zikrolan köylere 804 tarihli bir mülknâme ile mutasarrıf bulunmaktadır. Ve o tarihtenberi *Kızıl Delü oğullarının* tasarruflarında olan Tatar Viranı ve Tatarlık gibi mezrealar zaviyelerine inen yolculara hizmet etmek mukabili *evlâdlık vakıf* olarak kayıtlıdır. Ve şâyânı dikkattir ki, vaktile, Tatarlar tarafından iskân edilmiş olan bu virâneler bir *derbend köyüdür*. Ve habaları hissesine mutasarrıf olan *Ahi ören* ve *Bahşayış*, vakfın müessisi ve ataları adına izâfeten «Kızıl Delü Derbendi» ismi verilen bu derbendi kendileriyle birlikte olan dervişlerle beraber hizmetmektedirler ve bu derbend onlar sayısında 58 Müslüman ve 23 kâfir haneli bir köy haline gelmiştir. Demek oluyor ki, Allahın dağında höyle asâyışın ve yolculuğun temini için şenlendirilmesi lâzım gelen bir derbend yerinde zâviyeyi tesis ve köy vücude getirmiş olan bu Bektaşî şeyhleri aynı zamanda hizmetleri takdir edilen *jangardmalar*, *dağ başlarında emniyeti temine kadir tabiatte insanlardır*. Ve, ilk zamanlarda Ancak bu gibi hizmetleri mukabilinde *örfi tekâliften* muâf tutulmuşlar ve kendilerine dağ başında ancak bir harabenin mülkiyeti bahşedilmiştir. Filhakika, bu devirlerde henüz yüzlerce köylerden haraç toplıyan Bektaşî dergâhlarından eser yoktur. Dağ başlarını, hâli ve çorak toprakları işlemek için yerleşen, evlâdları çoğalınca köyler tesis eden ve yerleşdikleri toprakları yavaş yavaş bir kültür ve iktisat merkezi bir ma'mure haline sokan bir takım muhacirler mevcuttur. Dağ başlarında yerleşen bu muhacirlerin *orada tutunup çoğalmaları* da onların kuvvetini göstermektedir. Bunlar *gözü pek ve azimkâr Türk kolonları*, *bu memkete yalnız bir fatih ve işgal ordusu olarak gelmeyen Türklerin memleket ve toprak uçlarıdır*lar [Not. 11]. Yeni feihedilen bir hıristiyan memleketinde, bu şekilde gelip dağ başlarında yerleşecek, oraların imar

ve emniyeti ile meşgul olacak ve *tesis ettikleri merkezlerle Türk dil ve dinini yaymağa başlayacak misyonerlere ve gönüllü muhacirlara mâlik olmak ise; yeni kurulmakta olan Türk devletinin en büyük kuvvetini temsil etmekte olduğu* meydandadır. İmparatorluğu kuran kuvvet işte kendisinden bu kadar emin, kendiliğinden taşan ve atılğan bir istilâ kuvveti idi.

Bu dervişlerin geldikleri yerlerde fevkalâde imtiyazlarla karşılaştığını da zannetmek doğru değildir. Bir asker gibi harb edebildiği halde yine bir köylü gibi çalışan bu dervişlerin çoğu bu devirde henüz öşürden bile muâf değillerdi. Meselâ, [182] numaralı kayıta görüleceği üzere, Anadoludan gelip Şumnuya tâbi bir köyde yerleşen *Hüseyn Dede* ve yerine geçen beş oğlu, o köyde hına edilmiş olan zâviyede gelene geçene hizmet muhabilinde cemi' rûsûmdan muâf olmakla beraber, öşürlerini köy Sipahisine vermekte devam etmektedirler. Filhakika, bu devirlerde gördüğümüz dervişler, henüz bizzat ziraatle meşgul olan ve bağ bahçe yetiştirmekle zâviye ve değirmen inşa etmekte mahir olan işgüzar insanlardır. Vakitlerini âyin ve ibadetle geçirdiklerine, başkaları sırtından yaşadıklarına dair ortada henüz hiç bir delil mevcut değildir [Not. 11]. Nitekim, bilâhare bir çok vakıflara sahib büyük bir dergâh halini alacak olan, Varnaya tâbi Kaligra kalesi içinde bulunan *Sarı Saltuk Baba* türbesi dervişleri de henüz bu sıralarda işledikleri bağ, bahçe ile, ellerindeki sazlık, Çayır ve çiftliklerinin mahsulünden bir kısmını Sipahiye ve Padişaha verdikten sonra geriye kalanı zâviyede gelene ve geçene yedirmektedirler. Bu suretle bu mezar da henüz büyük ve zengin bir tekke halinde değildir [208/1].

Mevzuubahs *Sarı Saltuk* âit bildiklerimizi biraz hatırlamak, bu dervişlerin Rumelinin işgalinde oynamış oldukları mühim rol hakkında bize bir fikir vermeğe de hizmet edecektir. Filhakika; gerek *Evliya Çelebi*'de [21] ve gerek diğer *Saltuknâmeler* [22] de

[21] Cilt: II, sf: 133, 137. «Hoca Ahmed Yeseviden cihaz-ı fakrı kabul idüb diyârı Rumda sahîbî seccâde olmağa izin almış ve üç yüz yetmiş fukarasile Kaligra sultan ser çeşme-i fukara olduğu halde, Rumda Orhan Gazîye gelüb sığınmıştı, Eursâ fethinden sonra, Hacı Bektaş Kaligra sultanı yetmiş kadar fukarasile Moskov, Leh, Çek Dobruca diyârlarına gönderüb Rum erenlerinden olmağa izin vermişti».

[22] Topkapı Sarayında, Hazine Kütüphanesi

verilmiş malûmat, efsanevî hikâye ve menâkıb mahiyetinde [23] olmağa beraber, çok mânidardırlar. Bilhassa, Dervişin eski bir Türk vatani olan Dobruca ile diğer Hıristiyan memleketlerindeki faaliyeti, Osmanlı istilâsı ile birlikte ve ondan evvel Balkanları işliyen din ve fikir propagandasının ve bu propagandanın faal ajanları olan dervişlerin rolü hakkında bizi düşünmeğe sevkedecek mahiyette görülmektedir.

Köylerde zâviyeler nasıl kurulur:

Umumiyetle bizim şehirlerde gördüğümüz *türbe ve mezarlar*, sahiblerinin ölümden sonraki hayatlarının temini için, bir takım hayır işleri ve umumî hizmetlere tahsis edilen gelirlerle vakıflandırılmışlardır. Bu suretle «âyende ve revendenin» yani gelenin geçenin çeşmesinden su içib hayır sahibi için duâ ettiği türbeler olduğu gibi, vakit vakit fukaraya yiyecek ve giyecek dağıtmak, yolcu ve misafirlere yiyecek ve yatacak yer temin etmek için vakıfları olan türbeler de vardır [2, 135]. Bu hususta en müteammim olan usullerden birisi de, bırakılan vakıf para ile türbeyi bekliyen kimselerin ölünün istirahat-i rahi için gece gündüz ibadete yahut *Kur'an okumağa memur edilmeleridir*. Aynı şekilde müteammim olan diğer bir usul de, zamanın zengin ve nüfuzlu şahsiyetlerinin yine kendi ruhlarının selâmeti hesablarıyla, bâzı evliyâların veyahut eshabtan bâzı kimselerin mezarlarını tamir ve ihyâ ile bu büyük ölülerin

Kitabları arasında No. 1612 ye bakınız.

[23] Hasluck yukarda ismi geçen etüdlerinde, *Evliya Çelebi* tarafından tesbit edilen *Saltuk Menkıbesini* tedkik ile, *Sarı Saltuk*un Kırimdan gelen muhacir Tatar kolonları tarafından *Baba dağa* idhal edilen bir *aşiret evliyası* olduğunun farzedilebileceğini (sf. 68) ve onun Kırimda *Sodak* civarındaki şehre ismini veren *Baba Saltuk* ismindeki velli olması lâzımgeldiğini, ilk defa İslâmiyeti kabul etmiş bir Türk hükümdarı olmak üzere maruf efsanevî bir şahsiyet olan *Satuk Bugra (944-1038)* ile *Sarı Saltuk* arasında bir sırayet hâdisesi mevzuubahs olabileceğini, Kürd halk rivayetlerinde mevcut *Sarı Saltuk* unvanlı dervişin *Sarı Saltuk* efsanesinin garba doğru intikalinde bir menzili teşkil ettiğini söylüyor. *Sarı Saltuk* ancak bilâhare ziyaretgâha memur edilen dervişler ve halefleri tarafından *Hacı Bektaş* halkasına idhal edilmiş bir *aşiret evliyasıdır*. *Sarı Lâkabi* umumiyetle *aşiretlerin* inkısama uğrayan şubelerini ayırd etmeğe yaran renk sıfatlarından gelmektedir. Yine *Hasluck*'a göre, bu mînakada teşekkül eden *Sarı Saltuk* menkıbeleri arasında *Bulgar* halk rivayetlerinde *İlyas Peygambere* aid bulunan menkıbeler mevcuttur. Arnavduklarda ise eski *Ayayorgı* hikâyeleri kontrolsüz bir şekilde benimsenilerek, eski Hıristiyan azizin yerine bir Müslüman evliya katim olmuştur

yardımları kendi üzerine çekmek istemeleridir. Bu gibi mezarları ziyarete gelenlerin getireceği adaklar ve sadakalarla zengin olmağı veya kolayca yaşamağı düşünerek bir evliya mezarı ihdas ve ihya idüb kendisini türbedâr tayin ettirmek isteyen insanlar da bitabi mebzûlen mevcut bulunmuştur [24].

Fakat bizim burada tetkik edeceğimiz türbeler ve hâzen o türbelerin etrafında teşekkül eden zâviyeler, daha başka mahiyette ve daha mânalı müesseselerdir ve çok defa zâviyede yatan ölümler o zâviyenin tesisinde bir gaye değil ancak bir vesile ve timsal hizmetini görmektedirler. Filhakika, bizim tetkik etmek istediğimiz zâviyeler, içtimâî ve dinî mühim cereyanların doğurduğu mühim propaganda ve kültür müesseseleri, yeni açılan memleketlerde yerleşen Türk muhacirlerinin yerleşme ve teşkilâtlanma merkezidirler. Mevzubahs zâviyelerin müesseseleri veya hut nâmına kuruldukları şeyhler ve dervişler de umumiyetle o köylerde yerleşen muhacirlerin o mintakada öncüleri ve kabile şefleri veya büyük babalarıdır.

Bu hususta daha açık bir fikir vermek için tetkikimizin *Defteri Hâkani kayıtları* kısmında bulunan bâzı zâviye tarihçelerini gözden geçirelim:

Meşelâ, [142] numaralı kayda nazaran; *a'n cemâatin dervişlerle diyâr-ı Horasandan gelmiş olan şeyh Hacı İsmail*, Lârende kazasında kendi ismini verdiği bir köyü kurmuştur ve bu suretle şeyhin evlâdı ve akrabala-

riyle teşekkül eden bu köy halkı, Yavuz Sultan Selim zamanında yazılan bir defterde 95 yetişşin erkeğı ihtiva etmektedir. Bu köyde oturan Şeyh Hacı İsmail oğullarının yaylak ve mera işlerinde civarda oturan Türkmen aşiretleriyle olan iştirâkleri ve sair münasebetler, bu âilenin bu cemaatlerden ayrılmış ve toprağına yerleşmiş bir cemaat olduğunu ve belki de bu memleketlere komşu cemaatlerle aynı zamanda gelmiş olduklarını göstermektedir. Diğer taraftan; bu âile gün geçtikçe bu köyde yerleşmekte ve çoğalmaktadır: Şeyh İsmailin oğlu *Musa Paşa* burada bir zaviye bina etmiş ve onun oğlu da ikinci bir zaviye yaptırmıştır. Aynı cemaatten *Yunus Emre* nâmında bir zat, bir mezreayı Karaman oğlu İbrahim Beyden satın almıştır ve elinde mülknâmesi vardır. Bundan başka, bu âilenin efrâdı ve dervişleri *avârız*den, resmî ganimden ve resmî çift'den muâflardır. Ve öşürleri de bu zâviyede sarfedilmektedir.

Görülüyor ki, *Şeyh Hacı İsmail köyünü kuran derviş*, bizim bildiğimiz dervişler gibi elinde asâ, belinde teber dolaşan cezbeli bir âşik değildir [25]. Belki de bir cemaat beğı ve bir kabile reisidir [26]. Her halde nüfuzlu bir şahsiyettir. Çünkü, bir çok imtiyazlar-

susunda haliz oldukları farzedilen hassalarından Hıristiyan ve Müslüman halkın müstereken istifade etmekte bulunmaları ile son zamanlarda bektâşîlerin diğer tarikatlerin mübarek yerleri ile bir takım aşiret ziyaretgâhlarını benimsemek için kullandıkları usullerin müessiriyetine aid misaller bu husustaki imkânların nevliri hakkında dikkate şayan misaller vermektedir (sf. 24, 27).

Zaviye kurmak için vesile ittihaz edilen sebeb ne olursa olsun, o zamanki iktisadî ve içtimâî bünyenin ve dinî hislerin tâbil ve zarurî bir neticesi olarak her tarafta zaviyeler kurmak ve hayâtı bu zaviyeler etrafında manalandırmak ve teşkilâtlandırmak büyük bir ihtiyâç halinde hissedilmektedir. Devrin hususî şartları içinde zaviyelerin tebarüz ettirilmeğe değer bir mâna ve vazifesi olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Bu dikkate şayan kudret tezahürlerine, dinî ve tasavvufî cereyanların kendi organlarını yaratma faaliyetine bilhassa köylerde tesadüf edilmiş ise; o devirlerde köy hayatının bugün olduğu gibi şehirlerin tâbil artık ve ek bir mevcudiyeti yaşamaktan ibaret olmaktan ziyade; kendilerine mahsus bir diemi ve hayâtı yaratmakta devam edecek kadar müstaktil ve hayâtîyeti bol bir uzviyet teşkil ettiklerini bütün hayat prensiplerini kendi içlerinde bulduklarını, kuvvetli bir şekilde köklerinin kendi toprakları içinde olduğunu göstermektedir.

[25] 11 ve 18 numaralı notları okuyunuz.

[26] Tedkik ettiğimiz zaviye şeyhlerinin umumiyetle bir cemaat beyl veya kabile reisi olması, bizim burada iddia ettiğimiz fikrin doğruluğunu isbat hususunda, ehemmiyetli bir delil teşkil edecek mahiyettedir. Bu gözle tedkik edildiği takdirde, bir aşiretin muhtelif parçalarının muhaceret dolaşısıyla gidip yerleştikleri uzak noktalarda hep aynı nam altında köyler ve zaviyeler kurması ve evliya-

[24] Menşee ve teşekkül tarzı ile hizmet ettikleri gayeler ve kullandıkları usuller bakımından muhtelif türbe ve tekke tipleri bulunabileceği ve hattâ zamanla aynı tekkenin hayatında büyük değişiklikler olabileceği aşikârdır. Bu hususta *Haslucuk*'un yukarıda 14 numaralı notta ismi geçen etütlerinde etraflı malûmat vardır. Zaviye tipleri arasında Anadolu'da Seyyid Battal Gazî, Hüseyin Gazî, Melik Gazî ile İstanbul'daki Eyüb Sultan türbeleri gibi sekinet ve dokuzuncu asırların mücadeleleri esnasında ölmüş bulunan Arab kahramanlarının mezarları olduğu farzedilen yerlere hususî bir mevki ayırmak lâzımgelir. Bu mezarlar çok defa bir rüya veya keramet vak'ası ile keşf ve tesbit edilmiştir. Bundan başka *Haslucuk*'un dikkate çok değer bazı misallerini verdiği üzere Osmanlı devrindeki zaviyelerden bir kısmının eski Hıristiyan azizlerine atfedilen halk perletişikâhlarının yerinde kurulması ve bir müddet sonra oralarda gömülmesi farzedilen azizlerin ismi değiştirilerek Türk fütuhâtı devirlerine mensub gösterilmesi ve bazı tekkelerin eski manastırlar olması da mümkündür. Bu suretle bu mezar hakkındaki mahallî eski halk itikadlarının islâmîleşmiş bir şekil altında devam edeceği tabiidir. Bazı yerlerde tekkenin veya iki taraflı perletişikâhların mecnunlar, sarâfililer ve kısır kadınlar üzerinde şifa verici bir şekilde müessir olmak lu-

dirilmek şartile dervişlerin elindedir [202]. Nitekim, *Yatagan Abdal* zâviyesinin Bozdağ'da Karlı Oluk deresi ve Kaba Koz denmekle meşhur yerleri *bu şeyhe verilmiş yurtluk yerlerdir* [98]. Aynı şekilde Şarkî Karahisar'da *kadîmlik yurdları* üzerinde zaviyedâr olan bir *Abdalın* taallûkatının, aynı zamanda *fatih-i vilâyet olanların evlâdı* da olmaları dolayısıyla ve yol üzerinde bir yerde oturub gelene geçene hizmet ettikleri için, «salb ve sıyaset icab etmedikçe» *hiç bir kimsenin müdahale edemeyeceği bir istiklâl içinde*, o mîntakayı idare ettikleri anlaşılmaktadır [158]. Bu zaviye sahiblerinin fatih-i vilâyet olanların evlâdı olarak anılmaları da dikkate şâyandır. Filhakika, diğer taraflarda da bir çok dervişlerin *bizzat o memleketlerin fethine iştirâk etmiş Gazi askerler* oldukları da malumdur. Ekseriya bu gibi hizmetler mukabili olarak kendilerine verilen boş topraklar üzerine âileleriyle birlikte yerleşmektedirler. Bu suretle bir çok köylere isimlerini veren şeyhler mevcuttur.

Bu imâr ve iskân işinin vüs'ati hakkında bir fikir vermek için, ayrıca şu misalleri de zikredebiliriz: Rumelinde, *Yağmur oğlu Hasan Baba* zaviyesi, *Tarı dağı kurbünde hâli ve viran bir mezrea üzerine kurulmuş olmakla* beraber, kendisine cezbettiği kalabalık ve civarında binâ edilen değirmen ile bahçe sayesinde, buraların mâmur olmasına ve gelene geçene faydalı durak ve oğrak mahalli haline gelmesine sebep olmuştur. Bu zâviyede 28 nefer derviş toplanmıştır [179]. Hasköy civarındaki *Osman Baba* zaviyesi de, *Osman Babanın tapuladığı boş yerler* üzerinde kurulmuş olmakla beraber, bu şeyhin *mâiyeti* defterde 69 kişi olarak kayıtlıdır. Bu zaviyenin eşyası arasında 16 kazan, 37 tepsi, 16 Bakraç ve saire mevcut olduğunu, merasim günlerinde pişen yemeğin ehemmiyeti hakkında bir fikir vermek için zikretmek mümkündür. Filhakika, bu zaviyeye senede 356 kadar kurbanlık koyun gelmekte olduğu yine kayıtlardan anlaşılmaktadır. Aynı şekilde zaviyelerle birlikte o zaviye civarında toplanan kalabalığa bir misal olarak, Dimetoka civarında Elmalu mezreasında yerleşmiş olan *Temurhan Şeyhe* âit bir kaydı da zikredebiliriz. Bu zaviye civarında *sahibi vakıf evlâdından* 128 hane mevcuttur ve bunlar bilfiil

beratla bu vakfa tasarruf eden 24 haneden ve beratsız olarak tasarruf eden diğer 31 haneden ayrıldılar. Ayrıca bu vakfa hizmet ettiği için *muâf* addedilen 53 hane mevcuttur [171, 174]. Aynı şekilde, Eskihisarı Zagrade *berveçh-i timar* tasarruf edilen *Mümin Baba* zaviyesinin de 30 nefer dervişleri olduğu gibi [177], *Şeyh Ömer Dede* zaviyesinin dervişleri de *şeyh-i mezbûrun nesli* olduğu ve bizzat kendileri çalışıp zaviyeyi işletmekte oldukları tasrih edilmektedir [212].

Açılacak toprak arıyan muhacir dervişler :

Görülüyor ki; zaviyelerin pek çoğu boş toprak bulmak ve kendilerine yer ve yurt edinmek için gelib yeni açılan Rum memleketlerine yerleşen muhacirler tarafından kurulmaktadır. Filhakika, yeni açılan veya boş bulunan bu topraklar üzerinde zaviyelerin tesisi oralarını şenlendirmek, imâr ve iskân etmek hususunda büyük bir rol oynamaktadır. Boş toprak aramak, dağdan ve bayırdan toprak açmak, iskân edilemeyecek bir halde ıssız, tenha ve vahşi bir tabiat ortasında, hırsız yatağı yerlerde yerleşmek gibi işlerin ise ancak azimkâr insanlar ve hayatiyeti yüksek bir millet tarafından yapılabileceği âşikârdır. Hattâ biraz sonra göreceğimiz veçhile, zaviyelerin ekseriya *devlet tarafından* bilhassa seyahat ve mübadele işleri için tehlikeli addedilen yerlerde tesisi teşvik edilmektedir ve bu bakımdan dağlarda korkunç boğazlarda tesis edilen *melce'lere, jandarma karakolları* na benzemektedirler.

Bu hususta bir fikir edinmek için bâzı zaviye kayıtlarını gözden geçirmeğe devam edelim. Bu suretle zaviyelerin dağdan, bayırdan *yer açmak* ve *yeni köyler tesis etmek* hususunda oynadıkları rolü daha iyi anlayacağız :

Saruhandan Nif nahiyesinde *Kapu Kaya* demekle maruf mevzii *Hamza Baba nâm* derviş «dest-i rencile açub ihyâ idüb, su getirüb bir zâviye binâ idüb, bağ diküb» Allah rızasıyçün oradan gelüb geçene hizmeti dokunduğu sebeble; Sultan Bayezid tarafından öşürden effedilmiştir [89]. Kütahya köylerinden birinde *Genc Abdal* ismindeki derviş, bir zâviye binâ iderek zâviye civarında *kâfir zamanından kalmış «kör yerleri» dervişleri*

la buraya gelib yerleşmiş olan bu Horasanlı muhacirlerin devlet hemen hiç bir işlerine karışmamaktadır. Bu sıralarda onların zâviyelerine misafir olmuş olan seyyahların kendilerini *hânedandan bir kişinin, bir Derebeyinin konağına* inmiş addedeceğinde şüphe yoktur. Bir köyde bir zâviye inşasile östrün oraya tahsisi de, bugün devlete âit olan umumî hizmet işlerinden birinin, yâni yolun ve yolculuğun temini hizmetinin bu âilenin müstakîl olarak ifasına terkedilmesi şeklinde anlaşılabilir. Aynı şekilde, Ankarada Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünde muhafaza edilmekte olan 537 numaralı Erzurum Evkaf defterinde, Kuzey nahiyesinde Kurdi köyünde şu izahat mevcuttur:

XIII. «Molla Mehmed Kurdi ulemâ-i izâmın mevdudı idi. Dîyarı Acemden olub, Ak koyunlu zamanında Ruma gelüb Kurdi nâm karye hâfî iken ihyâ idüb, zira'at hurâset idüb. talebeye talimî hasbî ve kut-ı lâye-mûta ve fâ edecek nasafatı kendi kisbi imiş...» (Kayıt, 159).

Boş bir köye gelip yerleşen ve orayı ihyâ eden, Molla Mehmedin Kurdi unvanını izah için vilâyet muharriri şöyle bir hikâye naklediyor: Müşkül bir meseleyi Acem uleması hallemedeyib kendisine gönderdikleri zaman, o meseleyi, *bu adam ulemanın kurdudur* şeklinde bir takdir uyandıracak tarzda, halletmiştir. Fakat, ilmi bu dereceyi bulunduğu halde gelib bir köyde ziraatle meşgul olan bu Türk âliminin Kurdi'likle olan münasebeti ayrıca tetkike değer bir mesele teşkil edeceği meydandadır. İçlerinde ehl-i ilm ve müderris olanları da bulunan ve bu suret-

lar kabul etmiş bulunması keyfiyetini de kolayca izah edebilir. *Hasluç* da yukarıda ismi geçen makalelerinde, haklarında uydurulan menakib ne olursa olsun, birçok tekkelerin bir aşiret evliyası mezarı olarak kurulduğunu fars ve kabul etmektedir. Bu suretle, Karaca Ahmedin, Ak Yazılı Bâdanın, Sarı Saltuğun muhtelif yerlerdeki mezarlarını ve bu isimlerde müteaddid köylerin mevcudiyetini, hep aynı aşiretin muhtelif yerlere dağılmış olan muhtelif parçalarının eserleri gibi kabul ediyor ve evliya isimlerindeki sarı, kırmızı gibi renk sıfatlarının aynı kablenin muhtelif parçalarının yekdiğerinden ayrılması için kullanılan sıfatlar olması lâzımeleceğinden, bu suretle mevzuubaha sıfatları taşıyan evliyaların kabileleri menşetini isbat etmeye çalışıyor.

Bu faraziyeler, bizim tedkik ettiğimiz dervişlerin ve o dervişlerin temell ettikleri grupların orta Asyadan gelmiş muhacir göçebelerin müessesili ve bu muhaceret akınının öncülerini oldukları hakkındaki iddialarımızı tenvir edecek mahiyette olduğu gibi bizim burada zikrettiğimiz misallerle daha fazla da kuvvet kazanmış olmaları lâzımgelir.

le buldukları yerlerde neşir-i maarif eden, fakat daima ziraatle de meşgul olan dervişlere, diğer kayıtlarda da tesadüf edilmektedir [143]. Aynı şekilde, *akraba ve taallûka ile gelib bir muntakayı şenlendiren, köyler tesis eden, derbendleri bekleyen, köprüler, cami ve değirmenler kuran* ve ancak bu gibi hizmetleri mukabilinde kendilerine *şeyhlik* rütbesi verilen ve muâfiyetler bahşedilen «sahib-i velâyet ve kerâmet» şahsiyetlere âit daha bir çok misaller zikretmek, bizim için, mümkündür. Meselâ [194] numaralı kayıta mevzuubahs olan «mefhar-ül-ârifin» *Yakub Halifenin akrabası ve taallûkatı*, Trabzonda Körtun kazasında, elinde toprak olan «35» ve topraksız olarak 38 olmak üzere cem'an 73 hane halinde o civarda beş köy tesis edecek şekilde dağılmış bulunmaktadır. Bu âile buradaki Yakub Halife ve Süleyman Halife köprülerine; Yakub Halife ve Bakacak derbendlerine hizmet ettikleri için öşür ve rüşûmdan muâf addedilmektedir ve mahsulâtlarını *hânedan-ı mezkûreden her kim şeyh olursa âyende ve revendeye sarfetmektedir*. Aynı şekilde [203] numaralı kayıta da, yol üzerinde olduğu halde otuz kırk yıldanberi harab olan bir yeri aşiretlerden adam bulub şenlendirmek şartile Sinan Beye *kadîmlik ve Yurdluk* olarak ve «oturub şenlik olmasına sebep olsun» maksadile vermişlerdir. Bu zât da orada bir cami ve tekke binâ edib *yeni yerler açub çişlik haline sokuyor* ve bu suretle mülkü haline giren bu toprağı zâviyeye vakfediyor.

Bu ve buna benzer kayıtlar, bir çok zâviyelerin nasıl tesis edilmiş olduklarını açıkça göstermektedir. Filhakika, bu dervişler buralara akvam ve akrabalarile gelib yerleşmiş olan muhacirlerdir ve böyle hâli bir yerde bir zâviye binâ etmek işi, oraların imârı ve âsayişinin temini için olduğu kadar, âilenin imtiyazlı mevkiinin muhafazası için de tesisi lüzumlu umumî bir hizmet müessesesi kurmak demek oluyor ve *imâr ve iskân taahhüdünün* iyfâ edilmiş olmasının fiili bir alâmeti sayılıyor.[141] numaralı kayıta da, *Akça Kurum* demekle maruf bir zemin üzerinde bir takım muâfiyetlerle toprağı işliyen *sâdât* görülmektedir. Diğer bir köy de yine şenlen-

Bu dervişler bizzat 35 mudluk tohum ekilen bir toprağı işlemektedirler ve 300 kadar armut ağacı yetiştirmişlerdir [193].

Görülüyor ki, mevzuubahs ettiğimiz dervişler, *zâhit ve tufeyli bir zümre* teşkil etmekden ziyade; *çalışmak ve toprağı açmak muhabbetile müteharrik bir sınıf kolon, kırlara doğru taşmakta ve yayılmakta olan bir cemiyetin doğurduğu canlı ve müteşebbis bir tip yeni insandır*. Ve esasen, istifade etmekte oldukları ehemmiyetsiz bazı muâfiyetler, bilhassa bidayette taşıdıklarını gördüğümüz büyük hizmet ve fedakârlık duygularına karşı hakikaten yerinde ve âdil bir mükâfat teşkil edecek şekilde verilmiş bulunmaktadır. Böylece boş ve tenha yerleri ihyâ etmiş gözükten dervişlerin bile, bir çok vergilerden muâf tutulmadığı, öşür verdikleri ve *örfi rüsûm* için de miriye *maktu* bir şey ödedikleri görülmektedir. *Sıkı bir devlet kontrolü* de bu derviş isimli çifçilerin bilâhare yaptıkları gibi mühim bir kısım *devlet gelirini ellerine geçiren bir mütegalibe ve istismarcı sınıf* haline gelmesine mâni olmağa çalışmaktadır. Şu halde bu dervişler tetkik ettiğimiz devirlerde, cemiyet içinde duyulan bir ihtiyacın ifadesi olmanın verdiği bir hayatiyetle canlı kalarak binbir müşkülâta rağmen kendilerinden yerleştikleri yerlerde toprağı yapışup tutunmakta ve oralarda muvaffakiyetle üremektedirler.

Esasen bu gibi zaviyelere daha ziyade «mevât» dan açılmış veya hâli ve harabeden satun alınmış olan ve bu itibarla hukukan kendilerini işleyecek olanların mülkü olabilir bir vaziyette bulunan topraklar vakfedilebilmektedir [*]. Bâzan öşür veren bir *mülk toprak*, zâviye vakfı olduktan sonra da öşür vermekte devam ettiği gibi; vakfite sahibinin sefere eşmek mecburiyetiyle elde ettiği bir *yurtluk toprak* da; zaviye vakfı olduktan sonra da yine sefere eşküncü göndermek mecburiyetinde bulunmaktadır. Meselâ, [67, 71] numaralı kayıtlardaki zaviye vakfı topraklar, öşür ve haraç vermekte devam etmektedir. [8, 9, 10, 71 ve 73] numaralı kayıtlarda gördüğümüz vechile, harbe giden veya yerlerine adam gönderen za-

viye şeyhlerinin bulunması, daha evvel Osman Gazinin ve Orhanın bir çok silâh arkadaşlarının *Ahi ve Derviş* unvanı taşıyan muharib dervişler olduğunu yukarıda gördüğümüz için, bizi hayrete düşürmemelidir. Nitekim; Ahilerden bahseden İbni Batuta da onların Anadolu da Türkmen akvâmı arasında her köy ve kasabada mevcut olup *eşkiyayı tenkil için* büyük bir kudret temsil ettiklerini söylemektedir. Şüphe yok ki, *bugünkü bazı Faşist rejimlerdeki furka milisleri gibi, Ahilerin emri altındaki gençlik teşkilâtı da, silâh kullanmasını öğrenmiş oluyor ve icâbında Ankara Ahilerinin yaptıkları gibi, idarî bir istiklâl kadar varan sağlam bir teşkilât kabiliyetini* gösterebiliyorlardı. Bundan sonra göreceğimiz vechile; *tenhâ ve ıssız yerlerde âdetâ bir emniyet karakolu ve bekçi vazifelerini gören zaviye şeyhleri'nin* bu hususî zâviyeleri de ancak kendilerinin temsil ettikleri bu harb ve tenkil kuvveti ile izah edilebilir.

Derbend bekliyen dervişler ve zâviyelerin emniyet ve menzîl vazifeleri:

Zâviyelerin bir kısmının tesis ve muhafazasının sebebini, boş toprak bulub yerleşmek ihtiyacında olan muhacirlerin nüfuzlu mümessilleri tarafından yeni açtıkları toprakların geliri mukabili olarak, devlete âit umumî hizmetlerden bir kısmını kendi üzerlerine alarak yolculara ve nakliyata yardım etmek suretile muâfiyetlerini idâme ettirmek teşebbüsü gibi telâkki edebiliriz. Filhakika, unutmamak lâzımgelir ki, hükûmetin zaviye sahibleri gibi *ç kolonizasyon işlerinin faal ajanları vaziyetinde olan dervişlere karşı* uzun zaman bir takım imtiyazlı vaziyetler tanınması için, onların tesis ettikleri zâviyelerin hakikaten mahallinde açılmış olması ve müessir bir şekilde yolculara muavenette bulunabilmesile kaimdir. Aksi takdirde ya [15] numaralı kayıta görüleceği üzere, yol üzerinde vâki olmadığı için zaviye olmağa salâhiyeti olmayacağından bahsedilerek; veyahut [12, 13, 14] numaralı kayıtlarda olduğu gibi, şeyhlerinin «âyende ve revendeye hizmette kusuru» veya «bel'iyâtı» zâhir olduğundan bu zaviyeler ilga ve yahut sahiblerinin elinden alınub başkalarına verilmektedir. Diğer taraftan,

[*] *Hukuk Fakültesi Mecmuasının VII inci cildinin 1-2 inci sayılarında (1941) «Sultanların temlik hakkı ve mülk topraklar»* ismini taşıyan makalemize bakınız (sf. 469).

muavenetiyle açub ziraat etmiş olduğundan; Kütahya kadısı, bu dervişlerin «kâfirî körden yer açub, ziraat idüb zâviye binâ itdüklerin» Padişaha bildirince, ellerine bâzı vergilerden muâfiyet için hüküm verilmiş bulunuyor [30]; aynı şekilde, Kütahyada Beşparmak isminde bir *dağın altında* Hüsam Dede namında «seccâde nişin bir âziz» kendi çapasıyla otuz beş dönüm kadar yer açub bir miktar yere bağlar dikmiş; oraya evler, ahırlar, hânkah ve mescit yapmış ve bu suretle meydana çıkardığı mülklerinin gelirini gelene geçene sarfedilmek üzere vakfetmiş. Sonra, oraya daha bir çok dervişler gelüb sâkin olmuşlar ve çalışub hasıl itdiklerinin ösrünü ve resm-i zeminlerini sahib-i arza virmekle beraber, ayrıca oradan gelüb geçenlere de hizmet idiyorlarmış [35]; Saruhanda Şeyhler köyündeki zâviyenin «arz-ı beyzâsına Dede Bâli b. Şeyh Toğrul arak-ı cebiniyle bağ ve bahçe idüb» ziraat olunan arzın ösrü zaviyeye vakfedilmiş [1, 4]. Yine Saruhanda, *Akkaya adlu dağ içinde Şucca' Abdal ve arkadaşları müştereken «suvarından bir pâre yer tapulayub taş ve ağacın arıdub on akçe haraciyle yurd idinüb ihyâ idicek»* Fatih Sultan Mehmed tarafından kendilerine muâfiyetnâme verilmiş [84]. Aynı şekilde Malatya'da bir zaviyenin vakfı olan toprak, «mevât» dan *ihyâ edilmiştir* [628].

Bu dervişlerin yalnız «mevât» dan, «kâfirî kör» den toprak açub taşını budadığını arıdub bağ ve bahçe yetiştirmekle kalmayub; *gayet iyi cinslerde meyve ağaçları, limon, portakal ve gül bahçeleri yetiştiren mahir bağcıvanlar, değirmen arği ve binâsı inşa eden, kuyu kazub su çıkaran ve araziye sulamasını bilen müktedir mühendisler olduğu da anlaşılmaktadır.* Zamanın teknik vaziyeti düşünülecek olursa, münasebetli bir yerde bir değirmen bina etmek ve onu işletmek gibi işler, büyük bir meharete ve tecrübeye mütevakıf addedilebilir. [100, 101, 102, 1] numaralı kayıtlardaki zaviyelerin vakıfları içinde gül ve limon bahçesi, armutluk, zeytünlik ve kestanelikler ve diğer meyve ağaçları zikredilmektedir. [214] numaralı kayıтта da *Delü Baba seccadesi üzerinde oturan Hacı Baba, zaviyesine iki değirmen ile mülk zeytün bahçesi ve armutluk vakfedilmiştir ve*

şeyhin oğulları ziraatle meşgul olmaktadır. lar.

[215] numaralı kayıтта ise; *Tufan Dede* nâm ile meşhur şeyhin kendi bina ettiği zaviyesinde gelene geçene sarfedilmek üzere vakfettiği mülkler arasında, değirmen, *haraçlı bağçe ve sâire yanında, meşhur bir cins armut yetiştiren «Koz dereesindeki Abası armutluğu»* da bulunmaktadır. *Hele değirmen yapub vakfetmek* hemen hemen umumî bir usul sayılabilir: Varnada *Akyazılı Baba* zaviyesinin dervişleri bir çok değirmenler yapmışlar ve değirmenlerin etrafında bağ ve bahçe yetiştirerek zaviyelerine vakfetmek için müsaade almışlardır. Fakat vaktile aldıkları bu müsaadeler sayesinde *resimden* affedilen değirmenlerle ösrü alınmıyan bağ ve bahçeleri zamanla çok büyümüş olacak ki, muahhar bir fermanla «fakat sair değirmenlerün resmin ve Batava nehrinin ve Varna etrafında olan bağlarının ve bahçelerinin ösrün vermemek caiz değildir» denilmektedir. Filhakkı, bu zaviyede, zamanla dervişlerin sayısı muhtelif tarihlerde 5, 10, 19 olarak arttığı gibi, iki göz değirmen de 4, 6 değirmen olmuştur [208].

Aynı şekilde, Nigeboluya tâbi *Dervişler köyü* de şu şekilde teşekkül etmiştir: *Koyun Daba* dervişlerinden *Ali Kocu* nâm dervişin zaviyesinin vaktile hiç bir evkafı ve varidatı yokmuş. Bu zat öldükten sonra ahbabları toplanıp «kendi yetiştirdikleri» bağlardan ve bahçelerden hasıl eylediklerini zaviyede gelene geçene sarfetmeğe başlamışlar. Bu mntakada *boş ve deşterden hariç bir mezreayı tapulayub*, bedel-i öşr senede 200 akçe vermek üzere, Padişaktan hüküm almışlar. Ondan sonra, bu mezrea içinde iki değirmen bina etmişler ve bu suretle zaviyenin vakfı olan mezrea yavaş yavaş büyümeğe başlamış, hariçden kimsenin yazılısı olmıyan kâfirlerden de 14 nefer kadar kâfir toplanarak *mezrea 45 hanelik bir köy haline gelmiş* ve zamanın Padişahı da bu köyü bütün huku ve rüsümü ile, nüfuz ve kudretini bu suretle göstermiş olan zaviyeye vakfetmiş [181].

Çirmen nahiyesinde *Timür Taş Bey Oğulu Hızır Baba'ya* verilen ve kendisi tarafından da *zaviyeye vakfedilen yerler üzerinde de az zamanda 22 hunc derviş toplanmıştır.*

«tekke misâli bir ev» olarak tavsif edilmektedir.

Bu suretle kendiliğinden bir iskân ve kolonizasyon şekli olmaktan çıkarak hükümetin mütemadi kontrolü altında *çalışan bir umumî hizmet müessesesi şeklini aldıklarını* ve zâviye şeyhliklerinin resmî bir memuriyet haline girdiğini ve bu suretle memleketin nakl ve mübadele işlerinin muntazam işlemesine yardım etmek sayesinde, refahın ve zenginliğin artması için ne kadar büyük bir mevkî olduğunu büyük idare memurlarının çok iyi takdir etmiş olduklarına diğer bir misal de Erziñcan evkaf kanununda bulunmaktadır. Bu kanunun muhtelif maddelerinde uzun süren harbler neticesinde *harab olan bir memleketi şentlendirmek, âsâyiş ve emniyetini temin ederek halkı celb edebilmek için düşünülen tedbirler arasında; (madde, 3) eski zaviyelerin ihyâsı ve münâşib mahallerde yenilerinin ihdâsı hususu, vilâyet muharririne devlet merkezi tarafından sarîh bir tâlimat şeklinde tafsilâtiyle emredilmiş bulunmaktadır* [27]. Bundan başka, zaviyelerin oynadığı rol hakkında bir fikir edinmek için Sultan Süleyman tahrirlerine göre; bu sıralarda Anadolu vilâyetinde, (623), Karamanda (272), Rum vilâyetinde (205), Diyarbakırda (57), Zülkadiriyyede (14), Paşa livasında (67), Silistire livasında (20). Çirmen livasında (4) zaviye mevcut bulunduğunu hatırlatmak da lâzımdır [28].

[27] Ve haric-ez-defter bazı mahûf derbend ve memerr-i nds vâkı' olan kurâda kadîmden zâviyeler vaz' olunub, ahâlisî Kızıbaş fetretinde perâkenide olub gitmek ile kurâ ve zevâyâ hâli ve harâb kalub, bervech-i tahmîn yazılıb timara verilmiş imiş. Öyle olsa, vilâyet-i mezbûre müceddeden kitâbet olundukda, o hâli ve harâb olan kurânın ehâlisinden bazı kayd-ı hayatda olanları hazretî hüdâvendigâr-ı gerdûn iktidarın eyyâm-ı adâletinde il ve vilâyet emn-ü emân üzere âsûde hâl olmağla gelüb her biri yerlü yerine mütemekkin olub şenlenüb, châli-i vilâyet-i mezbûre zıkr olan hâli ve harâb zaviyeler ihyâ olunması lâbûd ve lâ-âimdir, memâlik-i mahrûsaya dahî intifâ'î vardır deyü rica eyledükleri bâsden, vukû üzere der-i devlet nisâba arzolundukta padişahımız e'azzallâhu ensarûbu hazretlerinin hayrât-ı âmme meyl-i tainmesi olub bazı evvelden harâb ve yebâb olub girü ihyâsı lâzım olan kurâya ve bazı mahûf derbendlerde ber-karar-ı sâbık ihdâsı lâbûd olan mahallerde zaviyeler vaz' idüb evkafını hullide mülkühü kibelerinden her hangi karyede vâkı' olmuş ise mahsulünden birer çiftlik tayin ve takdir idesin diyü emrolunmağın ber mucab-i emir-i münîl lâzım olan mahallerde bazı ihyâ ve bazı ihdâs zaviyeleri vaz' olunub zeht olundu, (İstanbul' Başvekkâlet Arşivi 917 numaralı defter). Bu kanunun bütününü, yakında neşredilmiş bulunacak olan «Osmanlı İmparatorluğunda, XV ve XVI ncı asırlarda, zirai ekonominin hâkuki ve mali esasları» isimli kitabımızın birinci cildinde XX numaralı kanun olarak mevcuttur

Bu zaviyelerin her birinin en lüzumlu ve *tenha yerlerde mamur bir konak yeri* hizmetini gördüğünü, derece derece muhtelif büyüklükte olanlarının, imaretili ve kârbansaraylı şekillerinin mevcut bulunduğunu da biliyoruz. Zaviye şeyhlerinin aynı zamanda gerek zaviyenin ve gerek civarın emniyetinden de mes'ul bulunduğunu hatırlıyalım. Filhakika; Osmanlı İmparatorluğunda aylıkla asker ve memur kullanacak kadar para ekonomisi münkeşif bir halde bulunmadığından, her vazife ve memuriyet toprak gelirinden bir kısmının hasr ve tahsisi veya sadece bazı vergilerden muâfiyet mukabili olarak iyfâ edilmektedir. Bu vaziyette yolların ve memleketin emniyeti ile alakadar olan devlet; çok defa bu emniyeti temin edecek vaziyette olan kimselere, harb adamlarına veya cemaat reislerine bir köyün timarını veya bir derbend yerinin bac resmini vermektedir; veyahut o hizmet mukabilinde cemaati ile beraber o civarda yaşayıp her türlü vergi vermekten affedilmiş olmasını kabul etmektedir. Fakat bu kabil kimseler, bu gibi muâfiyetler mukabilinde, o yerin emniyetinden mesuldür. O civarda bir hırsızlık veya katil vakası vuku bulursa onlar tazmin etmekle mükellefdirler. Suret-i umumiyede derbend teşkilâtına hâs olan bu nizamlar zaviyelerin bir çoğunda câridir. [156, 155, 156, 210]. Dağ başlarında [83, 65] ve isimlerinin ifade edeceği veçhile meselâ, *Yalnız Kuyu* demekle maruf virânelerde [136]. Ahi Çukurunda [119], «be-gayet gerekli» yerlerde tesis edilen zaviyelerin, yukarıdanberi gösterdiğimiz veçhile kırlarda emniyet ve konak hizmetleri olduğu gibi; [3] numaralı kayıta görüleceği üzere, açıkca «ıssız ve korkuluk» yerleri görüb gözetmek için bir tekke kurub oralara yerleşen ve sefer olduğu zaman asker gönderen yerler gibi zaviyeler de pek çoktur. Filhakika, o zamanın münakale tekniğinin çok geri vaziyetine rağmen, ancak bu sâyededir ki *ticaret ve ziyâret maksatlariyle seyahat büyük mikyasta kolaylaşmış*, teminat altına alınmış bulunmaktadır. Çünkü, yol boyları ve menziller hesablı bir şekilde yerleşdirilen köyler, zaviyeler ve kârbansaraylar tarafından itinâ ile muhafaza edilmektedir. Ve şayanı dikkattir

(sf. 74).

[28] İktisad Fakültesi Mecmuasında neşredilmekte olan «Osmanlı İmparatorluğunda büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hâkana mahsus istatistik defterleri» isimli etudümüze bakınız (Cild II).

devlet için malûm bir çok *zaviyelik yerler* boş ve harab olduğu zaman, oralarını tekrar şenletmeğe ve *zaviyeyi işletmeğe iltizam edenlere* tekrar verilmektedir. Nitekim, Kütahya'da *Şeyh Saltık* zaviyesinin vaktile timara verildiği için harab olmuş bulunduğunu gören bir *vilâyet muharriri*, onu merkeze «tamir ider kimesne bulunur» diye bildiriyor. Bu suretle bu zaviye şeyhliği tâlibi uhdesine havâle edilmek üzere, âdetâ askıdadır [15]. Bu şekilde münhal olan diğer bir zaviye şeyhliği için ise; Kütahya kadısı *Ahi Hızır*'in münasib olduğunu bildirmektedir [16]. Aynı şekilde Kütahya'da harab bir halde bırakılmış olan *Şeyh Bahşayış* zaviyesinin «imaretine» *İsa Fakih* «iltizam gösterdüğü ecilden» kendisine sadaka olunmuştur [18]. Aynı suretle Karaman'da *Öyüklü Viran* denilen mezreyi derviş Bahşayış «tamir ve âyende ve revendeye hizmet eylemeğe iltizâm gösterdiği sebehten» Cem Sultan işaretile mezkûr dervişe kaydolunmuştur. Daha sonraki bir tarihte de aynı zaviye «gayet muhullinde bir zaviye olduğu ecilden» kaydıyle «mukarrer kılınmıştır» ve bu şeyhin evlâdı bu zaviye civarında «kendî çiftçileriyle» ziraat idüb âyende ve revendeye hizmet ettikleri mukabilinde rûsûm ve avârız virmezler imiş» [36]. Kadı olanların kime dilerlerse verdikleri diğer bir zaviye hakkında da; «*Hacı Hızır, tamirine iltizam itmekle*» eline berat verilmiş. o da zaviyeyi yeniden inşa ile gelene ve geçene hizmet etmeğe başlamış olduğu kaydını görmekteyiz [37]. Bursada bir kaç defa yandıktan sonra yenisi yaptırılmayan bir zaviyenin; «*yol üzerinde ve âyende ve revende yatağı olduğu*» ileri sürülerek bu defa asıl vakıf köy içinde kurulduğunu görüyoruz. Sivas taraflarında yol üzerinde «memerrinâsta» «mahalli hatâr» bir takım virâneleri «şenledüb» ve zaviye bünyâd idüb âyende ve revendeye hizmet etmeğe bir takım dervişler «iltizam» etmişlerdir [152]. Çorumlu livasında; «*haric-ez-defter*», «*mahûf ve tahaffuzu vâcib*» bir yerde *Mezid Fakih* bir mescit ve bir kârbansaray binâ idüb şenletmek için gelecek halka bir takım muâfiyetler bahşedilmesini temin etmiş bulunduğundan; bu şekilde «konağı muhafaza için istimâlet» ile cem olanlarla teşkil edilen bu köyün mâlikâne hissesi «zâviye» ye âit bulunmaktadır. Bu kayda nazaran; «*zâviye*

kelimesi gayet umumî bir mânâ ifade etmekte ve bazan bir tekke, bir konak yeri, veyahut buradu olduğu gibi, bir kârbansaray bile zâviye addedilmektedir. Filhakika, [219] numaralı kayıttan da anlaşılacağı veçhile; zaviye, yolcuların emniyetle inüb istirahat edebilecekleri, hattâ yiyecek bulabilecekleri bir yerdir ve zaviyenin biraz büyüğü bir imaret addedilebilir. Bu kayıtda vilâyet muharriri, Silifkenin, Kıbrıs fetholunaldanberi gayetle geçit yeri olduğu sebehten, *zâviye değil hattâ imarete külli ihtiyacı varken zâviye vakfını* medreseye verilmesini çok mânasız buluyor ve gelüb gidenlerin *yatacak yer* hususunda müzayaka çekmelerini münasib görmiyerek «*ber karar-ı sâbık taam çıkmak üzere*» zaviyelik üzere tasarrufunu deftere geçiriyor. Nitekim Bursa civarında da *Sâmit Dede* isminde bir derviş Bursa ile Inegöl arasında Aksu kenarında höyle kârbansaraylı bir merkezi idare etmektedir. Bu yeri kendisinden evvel *Çiçek Dede* şenletmiştir [38. 65]. Bu kayıtlar bize göstermektedir ki, mevzu bahis ettiğimiz Dedeler ve Şeyhler yalnız ufak zaviyelerin değil, bu zaviyelerin daha büyümüş şekillerinden başka bir şey olmayarak tekkelerin ve kârbansaraylı konak yerlerinin de başında bulunmaktadır.

Tekkeler ile konak yeri ve zaviye arasındaki bu vazife birliğini aşağıdaki kayıtlarda da görmekteyiz: Nigeboluda Hezâr Girad civarında *Bâli Bey Oğlu Yahyu Beyin tekkesi* Tutrakan gibi Rumelinde şekavet yeri olarak tanınan ve halk ağzında, son zamanlara kadar. «Tutrakandan gelmiyorum» yâni. o kadar kaba değilim. şeklinde dolaşan bir zöcün yaşamasına sebep olan bir yerde, kurmuştur: «*zikrolan mahal. ifratla mahûf ve haramî yatağı olmağın. ol yerde mezkûr tekkeyi binâ eyleyüb ve haymanadan âyende ve re revendenin atlarına ot biçüb odun getürmek için mezkûr kâfirleri cem eyleyüb teskin ettirmiş.* Ol vakittenberü zikrolunan mahal. mezkûr Bey sebebiyle müemmen olub müslümanlar bilâ havf gelüb gider olmuşlar...» Bu suretle *mevdana gelen 162 haneli köy* kaydının kullanıldığı tâbir ile, Padişah tarafından «*Bâli Bey zaviyesine*» vakfedilmiştir [133]. Aynı şekilde, Bozokda, yalnız yol üzeri olmakla kalmayub aynı zamanda bir ilcası bulunan köyde, gelüb gidenlerin inmesine ve hizmet görmesine mahsus olarak yapılan bina.

Defter-i Hâkanî Kayıtları

Bu makaleyi yazarken hâkana mahsus nüfus' ve arazi tahriri defterlerinden [*] bilhassa istifade etmiş olduğumuzu yukarıda, 18 ve 28 numaralı notlarda, söylemiştik. Burada, makalemizde yürüttüğümüz mülâhazalara ve verdiğimiz malûmata esas teşkil eden bazı mühim zâviye kayıtlarını, bu defterlerden çıkararak aynen ve bir arada neşretmeği münaşip görüyoruz. Bu maksatla, bir araya getirilen kayıtlardan her birine bir sıra numarası verilmiş ve makalede her kayıt bu sıra numarası ile zikredilmiş olduğu için, arzu edildiği takdirde verdiğimiz malûmatı kontrol etmek ve müracaat edilen menbaların kıymet ve mahiyeti hakkında bir fikir edinmek mümkün olacaktır.

Bu kayıtların, hususî tahrir heyetleri tarafından elde mevcut vesikalarla eski defterlerdeki diğer kayıtlara müracaat edilerek ve mahallinde yapılan tahkikat neticelerine göre tanzim edildiklerini ve Padişahların tuğralarile musaddak defterlerde hususî bir itina ile muhafaza edilerek arazi işlerinde en sıhhatli birer vesika teşkil ettiklerini burada hatırlarsak onların kıymetleri hakkında bir fikir vermiş oluruz. Bu kayıtlardan bir çoğunun, bahse mevzu zâviyelerin hayatında zamanla vukua gelen tahavvülleri hulâsa ederek her biri hakkında âdeta birer tarihçe vücade getirmiş olmaları ise, tetkiklerimizi ayrıca kolaylaştırmıştır.

Tetkik ettiğimiz defterlerde mevcut binlerce kayıt arasında daha pek çok zâviye kaydı da vardır. Biz burada neşrettiklerimizi, benzerleri arasından tipik ve mânalı bularak seçtik. Onları henüz görmemiş olan ve bilmiyen tarihçinin bu kayıtlarda, bizim de istifa-

de etmediğimiz, daha pek çok malûmat bulacağını ümit ediyoruz.

I.

1049 numaralı Bursa evkaf defteri [1]

(Sultan Süleyman Devri)

1. — Abdal Musâ zâviyesi, 2. — Mihaliç bey zaviyesi, 3. — Timur Han veled-i Boğur şeyh (tekkesi), 4. — Fatma hatun türbesi, 4 — Şeyhler mezre'ası.

1: Bergama tevabiinde Abdal Musâ zâviyesi demekle maruf zâviyei kedd-i imâret idüb mezkûr zaviyede âyende ve revendeye sarfolunmak için kendünün öşürlü mülk bağçesi mahsulâtın ve Bergama bağları arasında öşürlü bağın ve Kara Bağ demekle meşhur öşürlü bağın ve Abdal Musâ mezre'ası demekle öşürlü mezre'ada ziraat iden iki çiftin ve Yusuf adla kulun ve çiftlik hasılın ve Heybu' bazarında bir mülk dükkânın ve dörd ineğin ve yirmi kovanın ve iki kazan ve iki tava ve bir sini ve bir çırağ ve şehirdeki mülk evlerin mahutası ve sekiz tebsi ve beş sahan ve üç herenî ve üç demür ve Ak Sigurlarda bir gül bağçesi ve içinde olan miskalisi hasılı ve eşcarı müsmiresile zikrolunan zaviyeci vakfetmiş mucebi mezkûr üzere şer'î mektub var ve Uluçamda dinkcük ihdas idüb resminden ziyadesin vakfetmiş el-hâlet-ü hâzihi muceb-i mezkûr üzere padişahımızdan mukarrernâme sadaka olundı deyü kayd olunmuş der (defteri köhne) (Bursaya tâbi).

[1] Bu suretle hiç bir hususî işaret taşımayan defterler, İstanbulda Başvekâlet Arşivinde, Tapu defterleri namı altında muhafaza edilmektedir. Ankara'da, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünde, eski kayıtlar kaleminde bulunan defterler ise, bir yıldız işaretli ile gösterilmiştir.

[*] İktisat Fakültesi Mecmuasının ikinci cildinde «Osmanlı İmparatorluğunda büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hâkan'a mahsus istatistik defterleri» başlığı altında neşrettiklerimiz makalelere bakınız.

tir ki, bugün ancak devletin salâhiyetdar dai-
relerinin bir plân dahilinde tasavvur idüb
meydana getireceği bu neviden etraflı düşü-
nülmiş ve ilerisi görülerek tahakkuk ettiril-
miş eserler, o zamanlar daha ziyade *hususî*
teşebbüslerle ve pek çok defa kendiliğinden
meydana gelmekte bulunmuştur. Devletin bu
hususla takib ettiği hattı hareket ise, bu gibi
teşebbüslerin teşvik edilmiş olması için zarurî
olan müsaadeleri, muâfiyetleri ve hattâ *ida-
rî - mâlî muhtâriyetleri* bahşetmekten çekin-
miyerek, *her mahallin ihtiyaçlarını o mahal-
de bulunub hissedenlerin rey ve teşebbüsle-
rile becerebilmesi için ademi merkezîyetçi ve*
*mümkün olduğu kadar her tesise kendi ma-
hiyetine uygun bir şekilde inkişaf edebilmesi*
 *için müdahalelerini az hissettirir bir tavır ih-
tiyar etmiş olmasındır.* İşte tetkik ettiğimiz za-
viyeler de, umumiyetle vakıf müesseselerine
bahşedilmiş olan bu idarî - mâlî muhtâriyet-
ten istifade etmektedirler ve zamanına göre
yolların emniyetini en kolay, en müessir ve
en ucuz bir şekilde temini için bulunmuş en
iyi çareyi temsil etmektedirler.

Zaviyelerin idaresi ve işleyiş tar- zı :

Bu zâviye şeyhliklerinin ekserisi, vaktiy-
le o zaviyeleri tesis etmiş olanların evlâdları
elinde ve *evlâdlık vakıf* [29] olarak bulun-
makla beraber; zamanla evlât munkariz o-
lunca veya şeyhlerin bazı yolsuzlukları görü-
lünce, yerine devlet tarafından başkalarının
tayin edildiği [17, 29, 34] ve bu suretle vak-
fın evlâtlık vakıf halinden çıkarak bir *âmme*
vakfı haline girdiği görülmektedir [22]. Di-
ğer taraftan bu zaviyelerden bir kısmı-
nın doğrudan doğruya devlet tarafından
açılmış olması da mümkün olduğu gibi,
bazı vakıflar *şart* olarak «hâkim-ül-vakt,
her kim bu makamın hizmetine el-
yak ise anı şeyh nasb ider» kaydını koy-
muş bulunmaktadırlar [215]. Filhakika, di-
ğer vakıflar gibi, zaviyeler de vakıfların tayin
edeceği şartlar dahilinde idare edilmektedir-
ler, onların da bâzan mütevellileri ve nazırla-
rı vardır [65, 83]. Fakat topraklar, daha zi-
yade, vaktile *yurtluk* olarak virilmiş olup
âilenin müşterek malı vaziyetindedir. Bu

vaziyette, bittabi bazan *şart-ı vakıf* iyice tas-
rih edilmediği için, evlâtlık vakıf halinde ida-
re edilen zaviyelerde meşihat «bervech-i işti-
râk» tasarruf edilmektedir [217]. Fakat çok
defa, bir zaviyenin idaresine seksen kişi ka-
rışmasını diye, «iştirâk merfu olmağın»
ibaresiyle berât hak sahiblerinden yalnız
birine verilmektedir [38]. Filhakika, yu-
karıda pek çok misallerini gördüğümüz
veçhile, bu zaviye müessislerinin evlât
ve akrabaları pek kalabalıktır. Nitekim,
herkesin hissesine sahip olmak istemesi
üzerine büyük ihtilâflar çıkmış olan, Ken-
gırda Kozlu Dede boynundaki, iki zaviyenin
sahipleri (*Şeyh Şamî evlâdı*) 50 kişi idi. Bu
sebeble hükümet, hisse usulünü tamamen kal-
dırıp bu zaviyelere «*tarikatleri üzere kim*
şeyh ve seccâde nişin olur ise» yalnız onların
nazır olmasını emretmiştir [145]. Bu zaviye-
ler bazan *aynı tarikate mensub diğer daha*
eski zâviyelerin bir şubesi mahiyetinde bu-
lunduğundan, yeni zaviyenin şeyhleri ana za-
viyedeki dervişlerin aslâhı olarak seçilmekte-
dir [167].

Bazı zaviye müessislerinin [63, 74, 32, 81]
numaralı kayıtlarda gördüğümüz *Kız Bacı,*
Ahi Ana, Sakari Hatun, Hacı Fatma zaviye-
leri gibi bazı zaviye şeyhlerinin de aynı su-
retle kadınlar olması nazarı dikkati celp et-
mektedir. Bu hususta bir misal olarak [43
mükerrer] numaralı kaydı zikretmek isteriz:
şöyle ki, Kütahya evkafı içinde *Od Yakan*
Baba nâmındaki dervişin bir köyde bina et-
tiği tekke, civardan gelen adaklar ve kurban-
larla az zamanda inkişaf bulup dinî mühim
bir merkez haline girmiştir ve bu inkişafta
bu zaviyeyi idare etmiş olan «*Hacı Bacı nâm*
sâliha ve mütedeyyine ehl-i velâyet hâtu-
un ve kendisinden sonra yerine geçen Hundi
Hacı nâm hâtuunun ve ondan sonra zikrolan
ocağı ihya etmiş olan «Sume Bacı nâm bir
aziz ve salîha ve bâkire hâtuun» un büyük hiz-
metleri olmuştur. Ve hattâ bu sonuncu Bacı,
kendi zamanında tekkeye malettiği çiftlikler-
le, bağ, bahçe, değirmen ve sairinin, kendi
ölümünden sonra akrabasından kimserin mü-
dahale etmemesi için, kendi parasile temin e-
dilmeyip hayrât-ı müsliminden toplanan para
ile satın alınmış olduğunu herkesin önünde
ikrar ve zabta geçirmiştir. Filhakika, bu asır-
larda Anadolu da *kadın tekke şeyhleri* gör-

[29] Hukuk Fakültesi Mecmuasında (1940 so-
nosel, VI inci cildin birinci sayısında) neşredilmiş
olan «Evlâdlık vakıflar» başlıklı yazımıza bakınız.

mek bizi hayrete düşürmemelidir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Âşık Paşa Zâde bu kadın dervişlerden «bâciyânı Rûm» nâmı altında bahsetmektedir ve *Hacı Bektaşın Rum Ahileri*, Rum Abdalları ve Rum Gazileri gibi grublar içinden Bâciyan-ı Rûmı ihtiyar edip, kadıncık ana (Fatma) isminde bir kadına, bütün kerametini göstermesi ve tarikatı ona ısmarlaması bu bakımdan mânîdardır:

XIV. «Ve hem bu Rumda dört tâife vardır kim misafirler içinde anılır. Biri «Gaziyan-ı Rûm» biri «Ahiyan-ı Rûm» ve biri «Abdâlân-ı Rûm» ve biri «Bâciyân-ı Rûm».

İmdi Hacı Bektaş Sultan bunların içinden Bâciyan-ı Rûm-ı ihtiyar itti kim o «Hâtun Ana» dır, anı kız idindi, keşf ve kerâmetini ana gösterdi, teslim üdi, kendi Allah rahmetine vardı.

Suâl: Bu Hacı Bektaş hazretlerinin bunca müridi ve muhibbi vardır, bunların biatleri ve silsileleri nerede olur?

Cevab: Hacı Bektaş, Hâtun Anaya ısmarladı, nesi varsa. Kendi bir meczub budala azıdı, şeyhlikden ve müridlikden jariğ idi. Abdal Musa dirlerdi bir derviş vardı. Hâtun Ananın muhibbi idi ol zamanda şeyhlik ve müridlik iken zâhir değildi, silsileden dahi jariğlerdi. Hâtun Ana ol âzizin üzerine mezar üdi. Geldi bu Abdal Musa bunun üzerinde bir nice gün sâkin oldu.» (Âşık Paşa Zâde tarihi Sf. 205).

Bir çoğu aynı zamanda tekke misillü, müşterek bir âyin ve ibadet yeri de olan zaviyelerin, gerek mutad olan vakitlerde yolculara temin ettikleri yatak ve yiyecek ve gerekse müşterek büyük merasim günlerinde hazırladıkları yiyecek hakkında bir fikir edinmek için onlardan bazılarının sahib oldukları eşyanın gözden geçirilmesinin faydalı olacağını zannediyoruz. Şâyânı memnuniyetle ki, tetkik ettiğimiz defterlerdeki zaviye kayıtları çok defa bu gibi malûmatı da ihtiva etmektedir. Fakat, bu hususta bu defterlerde ne buldu isek almış olmakla beraber bir zaviyenin iç hayatını ve dinî vazifelerini tetkik için başka menbalardan ayrıca istifade etmeğe de lüzum vardır. Bu hususlar ayrıca yapılacak işlerdir. Biz burada yalnız şu kadarını hatırlatmakla iktifa edelim: Umumiyetle. *büyük bir çiftlik, bir zirai merkez ve mâlikâne manzarasını arzeden zaviyelerde her türlü*

zirai işler, bahçıvanlık, meyvacılık, fırıncılık, değirmencilik yapılmaktadır ve bilhassa hayvan yetiştirilmektedir. Bu hususta bir misal vermek için Aydın taraflarında Umur Paşa türbesi evkafının bu şekilde *büyük bir zirai işletme* halinde bulunduğunu hatırlatalım [105]. Filhakika bu vakıf çiftlikte 32 baş su sığırı, 70 baş kara sığır mevcut olduğu gibi; vakfın diğer bir çiftliğinde de 73 kara sığır mevcuttur. Bundan başka, bu çiftliklerin ayrıca, yoncalıkları, koruları, yaylak ve kışlakları, *ortakçıları* ve ihtimal «ortakçı kulları» mevcuttur [30]. Fakat, böyle büyük bir işletme mahiyetinde olan bir vakfın zamanla maruz kalacağı buhranlar ve ziyalar da bu kayıtlarda görülmektedir. Çünkü, bir çok vakıflarda vaktiyle kaydedilmiş bulunan, sağlam ineklerle diğer çift hayvanları ve kullar, böyle bir çiftlik manzarasını arzeden bir vakıfta uzun zaman idare edilememektedir. Kullar zamanla hürler arasına karışıyor, zaviyede nüfuz ve mevki kazanıyor; *hattâ bir kısmı derviş ve şeyh oluyorlar*. Hayvanlar bakımsızlık yüzünden ölüyor ve kayboluyorlar, idaresizlik ve sû-i istimal de kendisini hissettiriyor. Bu itibarla, en sağlam ve devamlı zaviyeler, diğerleri kadar zengin olmamakla beraber, bizzat sahibleri tarafından işlenen ve âile vakfı olarak verilmiş olan zaviyelerdir. *Kulların çalıştırıldığı bir çiftlik şeklinde idare edilen bir zaviye misalini* Bursa livasında Karış dağında *Şeyh Akbıyığın* tesis ettiği zaviyede görmekteyiz [220]. Bununla beraber; ekseri zaviyelerin, çift hayvanları, kovan, inek ve saire ile birlikte bir kaç beyaz veya arab kula sahib olduklarını da bu zaviyelerin eşya listelerinden anlamaktayız [76, 190]. *Müessir bir din propagandası merkezleri olan bir çok zaviyelerin bilhassa Rumelinde bazı müridlerini de müslüman olmuş kullar ve hıristiyan reaya arasından temin etmiş oldukları nazarı dikkati celb etmektedir*. Bir çok dervişlerin *Abdullah Oğlu* olarak kayıtlı bulunmaları bazı mütevellilerin kul ve kul oğlu olmaları bu hususu işaret etmektedir. Eski hıristiyanlardan yapılmış dervişlerin daha mutaassıb ve hararet-

[30] *İktisat Fakültesi Mecmuasının 1, 2 ve 4 üncü sayılarında çıkmış olan «Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin organizasyonu şekilleri: 1, Kulluklar ve ortakçı Kullar» başlıklı makalemizle ve bunlar içinde bilhassa 47 numaralı notun bulunduğu yere ve XXXV numaralı kayda bakınız.*

li bir din propagandası vasıtası olacakları da âşikâr olduğu gibi; uzun seneler, zaviyede oturan hıristiyan hizmetkârların, coşkun ve esrarlı dinî âyinlerin tesiri altında müslümanlığı kabul etmemelerine de esasen imkân yoktur [31]. Hıristiyan memleketlerinde çalışan Türk misyoner dervişlerinin bu neviden faaliyetleri, hıristiyan iken sonradan müslüman olmuş dervişlerin bazı tarikatlerin âyin ve erkânı üzerinde yapacakları tesirler de ayrıca telkik edilecek mevzulardır. Aynı şekilde, bu tarikatlerin içtimâî hayat idealleri ve muhtelif içtimâî meseleleri telâkkî tarzları da ayrıca telkike değerse de, bu hususlar maalesef bizim için malûm değildir. Yalnız, bir çok dervişlerin komünist bir hayat yaşamak için bir araya toplandıkları ve beraber çalışıp beraber yemenin ve böyle müşterek bir hayat sürmenin zevklerini tercih ettiklerini kabul edebiliriz. Bundan başka, son zamanlarda Rumelinde bazı dervişlerin beraber çalışıp elde ettikleri mahsullerini iki gözlü anbarlarına taksim ederek bir gözün muhtevasını kendilerine ve diğer gözdeki mahsullerini yolcuların fukaralarına tahsis etmek üzere kullandıkları nakledilmektedir. Bu hareket tarzları, onların

[31] Zaviyelerin din propagandası bakımından oynamaş buldukları rolün büyük olması lâzımgelir. Cahil halk yığınları için azizlerin mezarlarına, onların metrukâtına ve kerametlerine inanmak daha basit ve kolay anlaşılabilir bir din teşkil etmektedir. Bu sebeple, bahsettiğimiz zaviyelerdeki dini hayat kolayca evliya perestlik şekline girmiş olduğundan halk arasında büyük bir tesir icra edecek vaziyettedir.

Diğer taraftan, bahse mevzu zaviyeleri kuran veya idare eden dervişler çok defa yerli Hıristiyanları temsil kabiliyeti dikkate şayan bir derecede büyük bir takım dinî cereyanların ve tarikatlerin mümessilleridirler. Bu tarikatlerin ekserisinde bilâhare bektâşilikte olduğu gibi İslâm dini yerli halk tarafından benimsenebilmek için lâzımgelen bütün kolaylıklar: ihtiva eden bir şekle girmiş münevver, me'mamahakâr ve tellici bir mahiyet olarak bazan yerli âyin ve itikadları da benimseyebilmiştir. Eütün insanların kardeşliği, işe ve videdan temizliğine nazaran dinî âyin ve ibadet sahasındaki şekilcilikine kıymetsizliği gibi, her dervişâne düşüncede gizli bir şekilde mevcut bulunan fikirler, dinî kaynaşmayı büyük nisbette kolaylaştırıyordu. Hasluc'ka naza-

hayır ve benî nevine hizmet gayesine kendilerini hasretmiş olduklarını istidlâl ettirebilirler. Her halde muhakkak olan bir şey varsa, o da bir içtimâî yardım müessesesi olduğu kadur, bu tekkelerin aynı zamanda bir imar ve iskân vasıtası bulunması ve emniyet ve müna-kalâtin temini ve dinî propaganda bakımından birinci derecede ehemmiyetli tesisler olmasıdır [32].

ran, İslâmîyetin ehl-i sünnet haricinde kalan bu uzlaştırıcı ve münis şekillerinin tesiri altında cahil Hıristiyanların din değiştirmeleri pek kolay olmuş ve bu suretle fâth bir ırk veya misyoner teşkilâtına malik bir rûhban sınıfı tarafından ecebî memleketlere getirilen bir din, ikna ve intibak kuvvetle, kendisini yerli âyinler üzerine ilâve ve ilzam etmiştir. Bu suretle dinî kaynaşmayı mümkün kılarak Hıristiyanlar için İslâmîliği kolayca kabul edilir bir şekle sokmak hususunda bektâşiliğin ne suretle çalıştığını göstermek isterken Hasluc'un iki taraflı ziyaretgâhları hakkında vermiş olduğu malûmat da dikkate şayandır. Bektaşiler ve onlardan evvel diğer tarikatler bu nevi tekke ve ziyaretgâhlarda yatan Müslüman evliyanın mezarında bir de Hıristiyan aziz bulunduğunu veya eski Hıristiyan azizin gılsice Müslümanlığı kabul etmiş bulunduğunu ileri sürerek türbeleri her iki din sâlikleri için ziyaret edilebilir bir hale sokmuşlar ve bu iştirâkten kendileri için büyük faydalar ummuşlardır (sf. 53, 62). Böylece Hasluc'ka göre, Selçuk hanedanının cismânî ve mevlevî dervişlerinin ruhanî merkezi olan Konyada, aynı suretle gerek Hıristiyan ve gerek Müslümanlar tarafından hiç bir vicdanî endişe olmaksızın ziyaret edilen dört peristigâh vardı. Bu gibi imkânlarla Konya sultanları zamanında Hıristiyanlık ve İslâmîlik birbirine yaklaşıyor ve kaynaşyordu. Orta zaman Anadoluşunun gayri mütecanis ahali arasında bir kaynaşma zemini hazırlayan bu nevi dinî cereyanlar, sultanlar için siyasî bakımdan, mevlevîler için ise felsefî görüşten arzuya şayandı ve bu ihtiyaca cevap vermek için doğmuşa benzeyordular. XV inci asırdaki Şeyh Bedreddin İsyanının muharrik kuvveti de temali ettiği fikirlerin bu nevi bir dinî kaynaşma ihtiyacının hazırladığı bir zemin üzerinde kolaylıkla yayılabilir bir mahiyette olmalarından gelliordu (sf. 141).

[32] Bu zaviyelere uğrıyan yolcular orada herkeşe açık bir misafirhane, yatacak yer ve yiyecek bulabilmektedirler. Hattâ bunlardan bazılarında mevcut kazan ve tepelerin adedi hiç olmazsa âyin ve bayram günlerinde büyük mikyasta yemek dağıtıldığını isbat etmektedir. Meselâ, Haşköyün köylerinde Yağmur Oğlu Hasan Baba zaviyesinde 18 kazan, 37 tepel ve 16 bakraç vardır ve senede 350 kadar adak koyun kesilmektedir [96]. Çirmende Hızır Baba zaviyesinde sekiz kazan, 16 tepel vardır. Diğer bir çoklarında gerek yemek takımları gerek halı, yatak ve yorgan çoktur. 63 numarada kayıtlı bulunan Aht Ana zaviyesinin eşyalarına da bakınız,

2: Evkaf-ı zâviye-i Mihaliç bey der nefsi Mihaliç.

Mihaliç bey ibn-i Abdullah kendünün Mihaliçde olan zâviyesine bir kaç pâre köyler vakfetmiş. Vakfiyesinde hums-i mahsulâtı ve rüsüm-ı örfiyesini cihet-i tevliyet tayin idüb bâkisi misafirîne ve fukarâya sarf oluna zâviyede bir şeyh-i sâlih ola deyü tayinlenmiş. Mezbûr vakfa Mihaliç bey kızı oğlanlarından Hamza Çelebi oğlu Mehmed Çelebi padişahımız nişanile mütevellidir. Kadimüz-zamandan salâtîn-i mâziye nişanlariyle vakfiyet üzere tasarruf olunur ma'mur zâviyedir deyü kayd olunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî mucceb-i mezkûr üzere tasarruf olunur vakfı mukarrerdir (Bursa nahiyesi).

3: Mezre'a-i Nevruz Adası.

Issuz yer olub korkuluk olduğu sebebden Timur Han veld-i Bogur şeyh nâm kimesne ol korkulu yeri görüb gözetmek için beylerbeyi Davud paşa hükmile mutasarrif imiş *Bruma eşdire* deyü Ol yerde olan tekyyede Mısırhan devriş nâm kimesne evvelden şeyh olub âyende ve revendeye hizmet ider deyü i'lâm olunduğu üzere gine oturub hizmeti idüb her neye mutasarrif olgeldise mutasarrif ola deyü padişahımız hazretleri mukarrernâme sadaka olunmuş deyü kayd olunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Hayrân dervişe sadaka olunmuş elinde padişahımız hükmi var (Bursa nahiyesi).

4: Karye-i Çardak.

Evvelde merhum sultan Hudâvendigâr Orhan Çelebiye helâllik virmiş imiş. Andan sonra Emir Süleyman kızı oğlu Mehmed Çelebiye ve kızı Fatma hâtuna irsle müntakil olub sülüs ve sülüsân olmuş. Mezkûre Fatma hâtun hissesi ki sülüsdür vakfolub vakfiyetin merhum sultan müsellemler dutub hükm-i hümayun virmiş ve mezkûr Mehmed Çelebi hissesi ki sülüsandır mülkiyet üzere tasarruf olunur bitarik-il-irs-iş-şer'i şimdiki halde İsfendiyar oğlu Mehmed tasarruf ider elinde padişahımız mukarrernâmeleri vardır.

Elhâlet-ü hâzihî ber mucceb-i şer'i şerif Mamud Çelebi mezkûr Fahr-ül-vüzera-il 'ızâm Davud Paşa hazretlerine satub Davud Paşa hazretleri de şirâ-i şer'i birle otuz bin akçeğe satub alub mülkiyet üzere tasarruf ider.

Vech-i mezkûr üzere İstanbul kadısı mevlânâ Vildan'dan şer'i hüccetleri var sene tis'in ve semâne mie tarihile müverrah Ve padişahlımız hullidet hılâfetühu hazretlerinden mukarrernâme var. Davud Paşa hazretleri dahi İstanbulda binâ ittüğü imâreti âmiresine vakfetmiş içinde olan kendünün kullarile deyü kayd olunmuş der (defteri köhne) Elhâlet-ü hâzihî padişahımız hazretlerinden dahi mukarrernâmeleri var.

Ve Fatma hâtun hissesin ki sülüsdür anun mahsuli ki ne hasıl olursa yevmi iki akçe kendü kabri üzerinde iki cüz' okuna nerde medfun olursa ve leyâl-i şerifede ki Namaz gicesidir ve Kadir gicesidir fukara için helva ve taâm bişe Ve öşr-i tevliyet Cabir oğlu Mehmede ve evlâdına batnen bade batnin şart olunmuş bade-inkıraz-ıl-evlâd Yenişehir kim hâkim olursa mütevellî ola deyü tayin olunmuş. (Yarhisar nahiyesi).

4/1: Mezre'a-i Şeyhler.

Bir çiftlik yerdir vakfdır Osman beyden Merhum sultan zamanında Bahşi tasarruf ider imiş sonra karındaşı Salih elindedir deyü nakl olunmuş 'an (defteri Kirmasti).

Andan sonra mezkûr Salih fevt olub Aliye sadaka olunmuş elinde şultanımız 'azze nasruhu hükmi hümayunı var evvelde tekyye var imiş deyü kayd olunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî Ali dahi fevt olub hacı Hüseyine sadaka olunmuş elinde padişahımız nişan şerifi var deyü kayd olunmuş der (defteri köhne) Hâliyâ tekyye ma'mur İbrahim nâm kimesneye sadaka olunmuş elinde nişan şerif var.

II.

808 tarihli Hüdâvendigâr defteri

(892 tarihli)

5. — Çiçek Dede köyü.

5: Karye-i Aksu der tasarruf-ı Sâmit Dede

Kadimden timardır. Mezkûr Sâmit Dede padişahımız hazretleri hükm-i şerif virüb Bursayla İnegül arasında Aksu kenarında evvelden Çiçek Dede şenlettiği yerde temekkün idüb haymana evlerden ve raiyet kayd olunmamış kimesnelerden getirüb ol mahalli şenledüb *ihyâ ittüğü sebebden* avâz-ı dîvâniden emin olub ol mahalli gözedüb

ve *andaki kârbunsarâyı timar iaüb ve yolları açub cemî tekâlif-i 'örfiyeden müsellemler ola deyü hükmi hümayun sadaka olunmuş.*

III.

376 numaralı Hüdâvendigâr defteri

(928 tarihli)

6. — *Abdülkerim zâviyesi. Seyid Mahmud zâviyesi, 7. — Tuğrul Baba zâviyesi, 8. — Ahi Rüstem zâviyesi, 9. — Dede Bâli zâviyesi.*

6: Karye-i Kızılca Eşen tâbî-i Seferihisar.

Vakıftır Sultan Alâüddin'den Abdülkerim zâviyesine deyü Kemâl evlâd mütevellidir Şciyesi zâviyeye sarfolunur ve *divânisine sipâhi mutasarrıfıdır deyü kaydolunmuş der (defteri Çakır).*

Sonra karye-i mezkûr bilküllüye timar olmuş.

Elhâlet-ü hâzihî ber-karar-ı evvel şer'isi vakfolub Seyid Ahmed nâm kimesne mutasarrıfıdır ve *divânisi timar tarikile tasarruf olunur.*

Muceb-i mezkûr üzere padişahımızdan mukarrernâme vardır deyü kaydolunmuş der (defteri 'atik)

Hâliyâ öşr-i şer'iyenin Abdullah mutasarrıfıdır.

6/1: Karye-i Köküm.

Vakıftır Seyid Mahmud zâviyesine deyü kayd olunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî karye-i mezbûrenin mahsulâtı şer'iyesi zâviye-i mezbureye vakfolub *divânisi timar tarikile tasarruf olunur deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).*

Hâliyâ mezkûr Seyid Mahmud evlâdından Veli şeyh mutasarrıfıdır hemuceb-i berât-ı sultanî

7: Timar-ı Nöbeteiyân-ı kal'ai Seferi Hisar.

Karye-i Bedel. Karye-i mezbure vakıftır. Tuğrul Baba zâviyesine, Şer'isi zâviye-i mezbureye sarf olunur. Tuğrul Baba evlâdından Keke şeyh tasarruf ider. Salâtin-i mâziye hükümlerile Ve *divânisi timara tasarruf olunur deyü nakl olunmuş 'an (defteri Kırmastî).*

Elhâlet-ü hâzihî karye-i mezburenin divâ-

ninin nöbeteiler mutasarrıflardır ve şer'isi Keke şeyh oğlu Ahmed ve Hasan vakfiyet üzere tasarruf iderler.

Elhâlet-ü hâzihî padişahımız mukarrernâmesi var deyü nakl olunmuş der (defteri 'atik).

Hâliya mezkûr Ahmed fevt olub hissesi Kekeye virilüb bir hissesi dahi mezkûr Hasan tasarrufundadır. Elllerinde merhum sultan Selim hândan nişanı hümayunları var.

8: Vakf-ı zâviye-i Ahi Rüstem der nefsi Seferi Hisar. Eşkücülük mülk imiş. Ahi Rüstem kendü zâviyesine vakfitmiş deyü kaydolunmuş der (defteri Çakır bey).

Elhâlet-ü hâzihî eşkücülük olmak üzere Ahi Baba ve Ahi Veli mutasarrıflardır. Elllerinde padişahımız beratı var. Eşkücüsün eşdirüb zâviye-i mezburda âyende ve revendeye hizmet iderler deyü kaydolunmuş der (defteri 'atik).

Hâliyâ Ahi Mehmed oğlu Ahmed mutasarrıfıdır. Vech-i meşruh üzere hizmet idüb eşkücüsün eşdirir. Elinde padişahımızdan nişan-ı hümayun var. (Seferi Hisar) (Fot. No. XV). (10 numaralı kayda da bakınız).

9: Karye-i Harmancık.

Evvelden Subaşı hâssıdır. Sonra mezkûr köye Dede Bâli oğlu Cavli beyün.

Fenârî oğlu teftişi ile mülk çıkub merhum sultan Murad hân Hüdâvendigâr dahi müsellemler elinde nişanları var. Sultan Murad hân hükmi görüldü. Mevlânâ Fenârî oğlu teftişin kabul ettim mezkûr karye mukarrer dutdum sâyir emlak gibi tasarruf ide deyü.

Şimdi timara emrolundu mülkiyet bozuldu deyü (defteri köhne) de kaydolunmuş.

Elhâlet-ü hâzihî zikrolan eşkücülük mülk mezkûr Dede Bâlinin Tavşanluda Bazar köyde olan zâviyesine vakfidüb vakfiye yazdırmış Vakfiyet üzere tasarruf olunurken timara virilmiş. Şimdi girü vakfiyet üzere mukarrer itdim deyü padişahımız hazretlerinden mukarrernâme arzolduğu üzere deftere eşkücülük vakıf kaydolundu. Mehmed Çelebi mütevellî mutasarrıfıdır.

Ve mezbur Dede Bâli evlâdındandır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ mezkûr Mehmed Çelebi oğlu Bayezid Çelebi mütevellîdir tevliyet aslah-ı evlâde şart olunmuş.

IV.

745 numaralı defter

(İkinci Selim devri)

10. — *Ahî Rüstem zâviyesi*

10: Karye-i Gümri.

Zikrolan karyeler vakf-ı zâviye-i Ahî Rüstem der nefsi-i Seferihisar.

Eşkücülük mülki imiş.

Ahî Rüstem kendü zâviyesine vakıf itmiş deyü kaydolunmuş der (defteri Çakır bey).

Elhâlet-ü hâzihi eşküncilü olmak üzere Ahî Baba ve Ahî Veli mutasarrıflarıdır.

Ellerinde padişahımız berâtı var eşküncisün eşdirüb zâviye-i mezburede âyende ve revendeye hizmet ideler deyü kaydolunmuş der (defteri 'atik).

Hâliyâ Ahî Mehmed oğlu Ahmed mutasarrıfıdır. Vech-i meşruh üzere hizmet idüb eşküncisün eşdirür.

Ellerinde padişahımızdan nişanı hümâyun vardır deyü mukayyed der (defteri 'atik). Elhâlet-ü hâzihi mezkûr Ahî Rüstem mütea'likatından şer'le evlâdiyeti sâhit ve zâhir olan hukukuna ve Halil... Hacı Mustafa'nın zikrolan karyeler vech-i meşruh üzere eşküncilü vakıf olub vakfiyet üzere mutasarrıflarıdır bâ-berât-ı hümâyun (Seferihisar nahiyesi).

V.

812 numaralı Kütahya defteri

(İkinci Bayezid devri)

11. — *Bülbül Hâtun türbesi*

11: Karye-i İnan Şâh tâbi-i Simav.

Mülk-i Dündar bey oğlu Yusuf ve Tuğrul.

Hüdavendigâr zamanında Dündar bey yer imiş şimdi yine kendü elindedir mülkiyet üzere (Timurtaş defteri) nde budur.

Ammâ şimdi yine Yusuf veled-i Dündar bey ve Tuğrul ellerindedir mülkiyet üzerine ikisi bile eşerler (Saru Mustafa defteri) nde budur.

Elhâlet-ü hâzihi Karaca bey hâtonu Bülbül hâtun vech-i şer'le satun alub Mihaliçde türbesinde tilâveti kelâm-ı mecid idile deyü vakıf itmiş.

Ammâ her yıl her karar-ı evvel iki eşküncü virürler suret-i (defteri 'atik) hudur.

Şimdiki halde kemâkân mukarrerdir de. yü sultan Bayezid hândan hükm-i şerif vardır görüldü.

VI.

740 numaralı Kütahya evkaf defteri

(Kanunî Süleyman devri)

12. — *Pîr Mehmed zâviyesi*, 13. — *Ahî Mustafa zâviyesi*, 14. — *Akçe Şeyh çiftliği*, 15. — *Şeyh Saluk zâviyesi* 16. — *Ahî Ali zâviyesi*, 17. — *Seydi Nurettin zâviyesi*, 18. — *Şeyh Bahşayış zâviyesi*, 19. — *Babuk Dede vakfı*, 20. — *Şeyh Esenlü vakfı*, 21. — *Şeyh Koman çiftliği*, 22. — *Mehmed Fakih vakfı*, 23. — *Şeyh Türkman zâviyesi*, 24. — *Ahî Mustafa zâviyesi*, 25. — *Ahî Aslan çiftliği*, 26. — *Ahî Şaban* 27. — *Ahî Carpık*, 28. — *Ahî Yahşi*, 29. — *Şeyh İsmail*, 30. — *Genc Abdal zâviyesi*, 31. — *Murad Fakih*, 32. — *Hacı Fatma zâviyesi*, 33. — *Şeyh Elvan zâviyesi*, 34. — *Şeyh Taydan zâviyesi*, 35. — *Husam Dede köyü*, 36. — *Balıncak Baba neslinden Gök Başlu*, 37. — *Ahî Hoca zâviyesi*, 38. — *Umur Dede oğlu Pîr Ömer zâviyesi*, 39. — *Kulacık Hacım zâviyesi*.

12: Evkaf-ı zâviye-i Pîr Mehmed 'an nefsi-i Kütahya.

Ahî Mehmed oğlu Ahî Seydi evvelden vakfolagelmış elinde tutadurduğu tekye ve yerlere ve bir bağçeye ve bir değirmene ve bir köye eben-an-ced tasarruf idegelmişler elinde vakıfnâmeleri var.

Şimdiki halde mezkûr Ahî Seydinin âyende ve revendeye hizmete kusuru olub ve ba'zı evkafı mâlikâne tasarruf idüb bel' itdüğü zâhir olub ve hem mevlânâ Abdülkerim il yazdukda ba'zı evkaf mülkimdir deyü satub bel' itdüğü ecilden nâmahal kaydolundu.

Sonra padişahımız müdde zılluhu hazretleri Lûtfullah Çelebi oğlu Mehmed Çelebiye sadaka idüb eline hükmi şâhî verilmiş el'ân mutasarrıf deyü mestur der (defteri 'atik).

Sonra mezbur Ahî Seydinin oğlu Ahî Aliye Sultan Bayezid hân tâbe serâh sadaka idüb eline nişan-ı hümâyun verilmiş. Bâdehu mezkûr Ahî Ali fevt olub zâviye-i mezbur merhum mağfur-ün-leh sultan Selim hân tâbe serâh berâtı şerifile merhum Alinin sulbî oğlu olan Mehmede sadaka idüb bil'fiil muta-

sarrıfıdır deyü mukayyed der (defteri köhne).

Hâliyâ padişahımız e'azzallahü ensarehu hazretleri tezdidi berât idüb el'an vakfiyet üzere mutasarrıf olmağın defter-i cedide kaydolundu. (yp. 4).

13: Evkaf-ı zâviye-i *Ahi Mustafa* fi nefsi Kütahya.

Hacı Ya'kub oğlu Hacı şeyh olub hükm-i padişahile mutasarrıf idi.

Sonra mezkûr Hacı'nın fisk-u fücürî ve hem âyende ve revendeye hidmete kusurî zâhir olduğı sebehten nâmahal kaydolunub padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretleri mevlânâ Abdülkerime sadaka idüb eline hükm-i hümâyun virilmiş el'an mutasarrıf deyü (defteri 'atik) de kaydolunmuş.

Hâliyâ sultanımız hazretlerinin nişanı şerifile Hacı Fakîhe sadaka idüb meşihate mezburda mutasarrıf olub âyende ve revendeye hidmet ider deyü mestûr der (defteri köhne).

Hâliyâ padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretlerinin berâtı hümâyunile Abdürrahman mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu. Ba'dehu mezkûr 'Abdurrahmandan alınub padişahımız berât-ı hümâyuniyle mevlânâ Ebûbekire sadaka olunmağın (defteri cedid) de kaydolundu. (Yp. 14) (Fot. N. VII).

14: Karye-i Saka tâbi-i Kütahya.

Karye-i mezkûrda Akca Şeyh çiftliği dimekle ma'ruf bir çiftlik yeri vakfolunmuş oğulları Şeyh İnehan ve Hacı İlyas ve Bayezid vakfiyet üzere tasarruf eylemişler, dörd değirmenile bile.

Sonra mezkûrân fevt olıcak Ahmed Fakih uâm bir ehl-i ilim merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf eylemiş.

Evkafa nesih târi olıcak değirmenler mukarrer olub Ahmed Fakih tasarruf eylemiş ve çiftlik timara virilmiş. Şimdiki halde mezkûr Ahmet Fakih fevt olub oğlu Hacı Ali Fakih padişahımız müdde zillehü hazretleri sadaka idüb eline hükm-i şahî virilmiş tasarruf iderken Kütahya kadısı âsitâne-i devlete mezkûr Bayezid Dedenin karındaşı Hasan Seydi neslindedir deyü arzyledüğüyle padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretleri mezbur Hasan Seydiye sadaka idüb eline hükm-i şahî verilmiş, bil'fiil mutasarrıf.

Ammâ mezkûr Hasan Seydinin âyende ve revendeye hidmetinde taksiratı zâhir olmağın nâmahal kaydolundu mestûr der (defteri 'atik).

Elhâlet-ü hâzihî ol nesilden kimesne kalımayub Derviş Mehmed nâm kimesneye Padişahımız müdde zillühu hazretleri sadaka idüb eline berât-ı şahî virilmiş bilfi'il zâviye-i mezburenin meşihatma mutasarrıf deyü mukayyed der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız müdde zillühu hazretlerinin berât-ı âlişâniyle Hacı İlyas nâm kimesneye sadaka olunub bilfi'il mutasarrıf olmağın defter-i cedide dahi kaydolundu (Yp. 15). (Fot. N. VI).

15: Karye-i Okcu.

Karye-i mezkûrda Şeyh Saltık zâviyesi dimekle ma'ruf zâviye karye-i mezburede on dönüm yer ve iki pâre bağçe ve Egrigöz kadılığında Oyan Özü dimekle ma'ruf bir çiftlik vakf-ı kadim imiş. Âvân-ı nesihde nesih târi olıcak timara virilmiş. Şimdi zâviye harab olmuş ta'mir ider kimesne bulunur deyü mestûr der (defteri âtik).

Şimdiki halde Gani ve Yahya Padişahımız hazretleri berât-ı hümâyunile mutasarrıflardır. (defteri köhne) de kaydolunmuş.

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasruhu hazretlerinin nişanı hümâyunyle Gani mutasarrıf olmağın defter-i cedide kaydolundu. (Yp. 31)

16: Karye-i mezkûrede *Ahi Ali* zâviyesi dimekle ma'ruf zâviyeye mezkûr Ahi Ali elindeki yer mâtekaddemden vakfolub ol vakıf yeri mezkûr zâviyede Ahi Mustafa ve karındaşları Ahi Hızır ve Ahi Bazarlu şeyh olub vakfiyet üzere tasarruf iderlermiş. Merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile *Sonra evkafa nesih târi olıcak timara virilmiş.*

Şimdiki halde Padişahımız hazretlerinin ehali-i evkafa mezîd-i merhameti olduğıyle mukarrer idüb sâbıka mevlânâ Kütahya Kadısı der-i devlete mezkûr Ahi Hızır mahal idüğün arz itdüğüyle eline hükm-i şahî virilmiş. Bilfi'il Ahi Hızır elinde mukarrer-nâmeleri vardır deyü mestûr der (defteri âtik).

Elhâlet-ü hâzihî mezkûr Bazarlu fevt olub oğlu Ahi Hamza mahal ve müstahak idüğün sâbıka mevlânâ Kütahya kadısı der-i devlete arz eyledüğüyle Padişahımız hazretle-

ri mezkûr Ahî Hamzaya meşihat-i mezbûrî sadaka idüb eline hükm-i şâhi virilmiş bilfi'il mutasarrıf deyü (defteri köhne) de kaydolunmuş.

El'ân Padişahımız e'azzallahu nasrehu hazretlerinin nişan-ı hümayunu ile mezbûr Hamza mutasarrıf olunmağın defter-i cedide kaydolundu. (Yp. 31).

17: Karye-i Kiriş tabi'i Yoncalu.

Karye-i mezkûrede Seydi Nureddin zâviyesi demekle ma'rif zâviyeye yerler vakıf olmuş Merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh berâtiyle tasarruf iderken evkafa nesih târi olıcak timara virilmiş.

Şimdiki halde Padişahımız hazretlerinin ehali-i evkafa mezid-i merhameti olduğıyle zâviye-i mezkûrenin şeyhi Mahmud nâm kimesneye sadaka olunub ol tasarruf iderken andan alınub Salih nâm bir hâtıza virilmiş. Mezkûr Salihin dahi kendü rızasile vazgeldüğü ecilden sâbika mevlânâ Kütahya kadısı Derviş Resulî mahal ve lâyük görüb âsitâne-i devlete arz eyledüğüyle Padişahımız hazretleri Resul dervişi sadaka eyleyüb eline kühm-i şâhi virilmiş. Bilfi'il elinde mukarrernâme var mutasarrıf deyü mestûr der (defteri âtik).

Elhâlet-ü hâzihi Padişahımız hazretlerinin berât-ı hümayuniyle Mahmud nâm kimesneye sadaka olunub eline nişan-ı hümayun virilmiş el'ân mutasarrıf âyende ve revendeye hizmet ideler deyü kaydolunmuş (defteri köhne) de.

Hâliyâ mezbûr Mahmud fevt olub Padişahımız 'azze nasrühü berât-ı hümayunile oğlu Aliye sadaka olunub bilfi'il mutasarrıf olmağın kaydolundu. (Yp. 33).

18: Karye-i Boz Begüsi tâbi'i mezkûr.

Sâbika mezkûr karye Şeyh Bahşayış zâviyesine vakıf imiş. Mezkûr zâviye bilküllüye harap olmuş. *İsâ Fakih imaretine iltizâm gösterdüğü ecilden* sadaka olunub berât-ı hümayun ile mutasarrıf imiş der (defteri âtik) kaydolunmuş.

Hâliyâ Padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretleri Hızır İlyas ile Hacı Ahmed el'ân berât-ı hümayunile mutasarrıfdır nitekim Hızır İlyas ha'dennazar bu berât-ı hümayunu elinde ibka idesin deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ mezkûr Ahmedden alınub Padişahımız 'azze nasrehu hazretleri nişânı hümayun ile Hacı Yusuf nâm kimesneye sadaka olunmuş (defteri köhne) de bulunmayub haric-ez-defter kaydolundu.

Şimdiki halde berât-ı hümayun ile Mahmud Fakih mutasarrıfdır. (Yp. 34).

19: Vakf-ı Babuk Dede karye-i Kilisâ.

Karye-i mezbûrda mütemekkin olub âyende ve revendeye *huzur itmek için bir tek-yeye ve ba'zı evler ve ahurlar binâ idüb* vakfidüb ve ba'zı sahib-i hayrât kimesneler âyende ve revendeye sarf olmak için koyun ve sığır ve gayrı davarlar vakfidüb ve ba'zı kimesneler kazan ve tehsiler ve sahan gibi velhâsıl bakır âvadanlığın vakfidüb ve ba'zı kimesneler kendü mülk hağçelerinden ve yerlerinden vakf idüb ba'zı kimesneler birer mikdar yerler *tâpuluyub* zikrolan tekyeye vakfidüb zikrolan eshâblar telef olmamak için defter-i cedide kaydolunmasın iltimas ittikleri sebehten kaydolundu. Ve Veli ve Derviş nâm kimesne Babuk Dedenin hizmetkârı olub zâviye-i mezbûrenin evkafına ve sayir hususuna zabt ide deyü defter olmağın her karar-ı sâbık mukarrer kılınub kaydolundu.

20: Karye-i Yakaca tâbi'i Yoncalu.

Karye-i mezkûrda Şeyh Esenlü mâtekademden bir çiftlik yere vakıf oligelmiş Şah Çelebi nişaniyle Sonra oğulları Ahmed ve Behadır merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf iderlermiş. Sonra mezkûrlardan Behadır müteveffâ olub hissesi Oruc beye sadaka olunmuş ol dahi merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf iderken evkafa nesih târi olıcak timara virilmiş.

Şimdiki halde mezkûr Padişahımız müdde zillühu hazretlerinden tecdid-i berât itmişler. Bilfi'il dahi timarda tasarruf olunmuş deyü mestûr der (defteri âtik).

Ammâ şimdiki halde zikrolan çiftlik iki hisse olub bir hissesine vakfiyet üzere Padişahımız hazretlerinin berât-ı hümayunile Selim Şah tasarruf idüb ve nisfî âharın dahi berât-ı şâhile Nurullah mutasarrıfdırlar. Ellerinde mukarrernâmeleri var. Sonra Nurullahdan ve Selim Şâhdan alınub Hasan nâm kimesneye virilmiş. El'ân berât-ı şa-

hile mutasarrıfıdır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Sonra mezkûr Hasan ihtiyarile ferağat idüb Padişahımız zillühu hazretlerinin berât-ı hümayuniyle girü Nurullaha sadaka olunub mutasarrıf olunmağın defter-i cedide kaydolundu.

21: Karye-i Ağac Hisar tâbi-i Arslan Apa.

Karye-i mezkûrde Şeyh Koman çiftliği dimekle ma'rif vakıf çiftlik Şeyh Koman neslinden Çoban Şeyh ve Mes'ud ve Ece vakfiyet üzere tasarruf iderler imiş. Tehdil ve tağyir olub timara virilmiş.

Şimdiki halde Kütahya kadısı Şeyh Çoban müteveffa olub oğlu Şeyh İbrahim kalduğın âsitâne-i devlete 'arzyledüğüyle Padişahımız müdde zillühu hazretleri mezkûr Şeyh İbrahim atası hissessin sadaka idüb ellerine hük-m-i hümayun virilmiş. Bilfi'il mutasarrıflar deyü mestûr der (defteri âtik) (Yp. 42).

22: Karye-i Lüle tâbi-i Arslan Apa.

Ahmed Fakih nâm kimesne merhum Şâh Çelebi ve Ya'kub Çelebi mektublariyle vakfiyet üzere tasarruf idermiş. Âvân-ı nesihde mensuh olub timara virilmiş.

Şimdiki halde mezkûr Ahmed Fakih oğlu Mahmud Fakih elinde Padişahımız müdde zillühu hazretlerinin hük-m-i hümayunu var ve sâbıka mevlânâ Kütahya kadısı Ahmed Fakih fevt olub mahlûl kaldığın ve oğlu Mahmud Fakih mahal idüğün 'arzetdüğüyle ve defterde mukayyed olduğuyile sadaka itdüre deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Elhâlet-ü hâzihî Padişahımız e'azzallahü ensarehu hazretleri dahi vakfiyetin kemâkân mukarrer ve müsellemler dutub ber-karar-ı sâbık vakfı evlâdlığın üzere mezkûr Mahmud Fakih eline nişan-ı hümayun sadaka olunmuş... ve Emin Hacı Mehmed dahi berât-ı hümayunile bile mutasarrıfıdır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ padişahımız 'azze nasrühü hazretleri berât-ı âlişanlarile Mahmud Fakih ve Hacı Mehmed bervech-i iştirâk mutasarrıflardır. Ammâ zikrolan karye için bundan akdem vilâyet kâtibi bir tarikle vakf-ı evlâd deyü kayd idüb hâliyâ livâ-i mezbure kitâbet olundukda mezbur karye

teftiş olundu mâtekaddemden vakf-ı 'âm olub müteaddid berâtlar ile ve köhne defterler ile vakf-ı 'âm üzere tasarruf olunduğu zâhir olub emrile vakf-ı 'âm üzere kaydolundu bilfi'il bervec-i iştirak gine bu Mahmud Fakih ve Hacı Mehmed mutasarrıflar olmağın (defteri cedid) e kaydolundu.

Mezkûr Mahmud Fakih fevt olub hissesi oğullarından Yahşi Fakih ve Ayas nâm kimesnelere sadaka olunmağın kaydolundu. (Yp. 44).

23: Karye-i Öyük tâbi-i mezkûr.

Karye-i mezkûrede Şeyh Türkman zâviyesi dimekle meşhur zâviyeye bir pâre yer vakf-ı kadim olub Şeyh Türkmanın oğlu Şeyh Yahşi tasarruf idermiş. Kendü fevt olub kızı oğlu İbrahim merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf iderken mensuh olub timara virilmiş.

Ba'dehu mukarrer olub ve mezkûr İbrahim fevt olub hissesi oğlu Çağfere Padişahımız müdde zillühu hazretleri berâtile sadaka olunub bilfi'il mutasarrıf Âyende ve revendeye hizmet ider deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasrühü hazretleri berât-ı hümayunile yine mezkûr Çağfer mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu. (Yp. 61).

24: Karye-i Zimiye tâbi-i Altuntaş.

Karye-i mezkûrede Ahî Musa zâviyesi dimekle ma'rif zâviyede Şeyh Ahmed şeyh olub bir çiftlik yere vakfiyet üzere merhum sultan Mehmed hân berâtile tasarruf idermiş deyü mestûr der (defteri âtik) (Yp. 61).

25: Karye-i Akviran tâbi-i Altuntaş.

Karye-i mezkûrede Ahi Aslan çiftliği dimekle ma'rif çiftlik vakf-ı kadim olub Ahi Farkun evlâdından Pîr Ali ve Seydi Ahmed ve Hüseyin ve Mahmud vakfiyet üzere tasarruf iderler imiş. Merhum sultan Mehmed hân berâtile sonra mensuh olub timara virilmiş.

Ba'dehu mukarrer olub mezkûrân Pîr Ahmed ve Pîr Ali ve Hasan ve Mahmud ellerine hük-m-i şâhî virilmiş. 'Alâ vech-il-iştirâk mutasarrıflardır deyü mestûr der (defteri âtik).

Hâliyâ mezkûr karyede mezkûrların ced-leri bir zâviye bina idüb çiftlik-i mezburun hâsılın anda sarf iderler imiş. Ol zaman-danberu çiftlik-i mezbur zâviye için tasarruf oluna deyü Padişahımız hazretlerinin berât-ı hümayuniyle Pîr Ali vakf-ı mezburdan bir hisseye mutasarrıf ve Hasan fevt olup hissesi karındaşı Mahmud ve mezbur Pîr Alinin karındaşı İlyas dahi karındaşı hissesine müste-rek kaydolunub ol vechile Padişahımız haz-retlerinden berât-ı hümayunları vardır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız hazretlerinden be-rât-ı hümayunları vardır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız hazretleri berât-ı hümayuniyle Mahmud ve İlyas ve Üveys ve Orhan ve Pîr Ali'ye bervech-i iştirâk sadaka olunub mutasarrıflar iken Veysi ve Orhan ve Pîr Ali fevt olub müteveffa-i mezkûrân hisse-leri mahlûl kalub ve Mahmud ve İlyas kendü hisselerine bilfi'il mutasarrıflar olmağın (defteri cedid) e kaydolundu (Yp. 63).

26: Nefs-i Gedüsda *Ahî Şaban* kadimden vakıf olıgelmiş bir çiftlik yere ve bir pâre bağa Ahî hoca İsa tasarruf eylemiş. Ammâ Şâh Çelêbi bitisi ile Sonra evlâdından Ahî Mehmed veled-i Musa tasarruf idermiş. Am-mâ elinde berât-ı şâhî yokdur deyü kaydolun-muş der (defteri âtik).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasrûhu mez-kûr Mehmedün oğlu oğulları İsayâ ve Mus-tafaya sadaka idüb ellerine hükm-i şâhî vi-rilmiş bilfi'il vakfiyet üzere mutasarrıfdır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ iştirâk merfu' olmağın müstekil Mustafaya Padişahımız müdde zıllûhu haz-retleri berât-ı hümayuniyle sadaka olunma-ğın (defteri cedid) e kaydolundu. (Yp. 74).

27: Nefs-i Gedosda *Ahî Çarpık*.

Kadimden vakfolgelmiş bir çiftlik yere ve bir pâre bağ sonra oğlu Ahî Mehmed ve Ahî Mustafa vakfiyet üzere tasarruf itmîşler. Bitileri zâyi' olmuş. Andan sonra Ahî Meh-med oğlu Lûtfi nâm kimesne tasarruf eyle-miş. Âvân-ı nesihde mensuh olub timara vi-rilmiş.

Şimdiki halde Padişahımız müdde zıllû-hu hazretleri ehali-i evkafa mezid-i merha-

meti olduğıyle sipâhi vazgelüb Ahî Lûtfi o-ğulları Ali Fakih ve Hamdiye sadaka olunub tasarruf idermiş. Ammâ ellerinde berât-ı Padişahî yokdur. El'ân mahlûl deyü kaydo-lunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasrûhu berât-ı hümayuniyle Dede ve Yusuf ve Lûtfi ber-vech-i iştirâk mutasarrıflar iken mezkûrlar-dan Dede fevt olub ve Lûtfi ihtiyarile fera-ğât itmeğın müstekil Yusufa sadaka olmağın (defteri cedid) e kaydolundu (Yp. 74).

28: Nefs-i Gedosda *Ahî Yahşi* kadimden vakfolgelmiş yere Ahî Yahşinin oğlu Ahî Mustafa vakfiyet üzere tasarruf eylemiş bi-lâ lâberât Âvân-ı nesihde mensuh olub timara virilmiş.

Sonra merhum sultan Bayezid hân eha-li-i evkafa mezid-i merhameti olduğıyle sipâ-li vazgelüb yine mezkûr Ahî Mustafa elinde kalub tasarruf idermiş deyü kaydolunmuş der (defteri âtik) (Yp. 73).

29: Karye-i Akscki tâbi'-i mezkûr.

Karye-i mezkûr da Şeyh İsmail mâtekad-demden bir çiftlik yere vakfolgelmiş. Son-ra Gazi Hüdâvendigâr nişaniyle oğlu Ahî ta-sarruf itmîş. Sonra Ahî veled-i İsmail ve Bahşâyış ve Mustafa veled-i İsmail merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasar-ruf iderlerken evkafa nesih târi olıcak timara virilmiş. Sonra mezkûrlardan Ahî ve İsmail ve Bahşâyış müteveffâ olub heman Mustafa kalmış ol dahi pîr-i nahif olduğı ecilden kendü râdetile vazgeldi ba'delarz mevlânâ Ali Fakihe virilüb deyü kaydolunmuş der (defteri köhne) (Yp. 76).

30: Karye-i Körlik tâbi'-i mezkûr.

Karye-i mezkûrde *Genç Abdal nâm der-viş bir zâviye 'binâ idüb Zâviye kurbinde kâfir' zamanından kalmış kör yerleri abdalla-rı muaveneti birle açub ev yapub sadakata müsliminden âyende ve revendeye hidmet idüb ve ol körden açılan yerleri ziraat ider-ler imiş.*

Sonra mevlânâ Kütahya kadısı mezkûr dervişlerin *kâfiri körden yer açub ziraat idüb ihyâ idüb zâviye bina itdüklerinden bildirüb ve mezkûr yerlerin sonradan ekilmiş ve sö-külmüş yerlerden ve şimdikedek öşür ve re-*

sim alınugelmış yer değildir deyü der-i devlete arzyledüğüyle merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh vakfiyetin mukarrer idüb eline hükm-i şâhi sadaka olunub bilfi'il vakfiyet üzere mezkûr Genc Abdal tasarruf idüb âyende ve revendeye hizmet iderler.

Ammâ sultanımızdan tecdid mukarrernâmesi yokdur deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasruhu mezkûr dervişlere ahkâm-ı şerife sadaka idüb vakfiyet üzere mutasarrıflar olalar deyü iltimaslarile (defteri cedid) e kaydolundu.

Hidmetkârân :

Hüseyin Veled-i Dede	Tor Veled-i Abdal	Mahal Abdal
----------------------	-------------------	-------------

Abdal Yusuf	Hüseyin Veled-i Genc Abdal	Ca'fer Birader-i o
-------------	----------------------------	--------------------

(Kütahya evkafı). (Yp. 77). (Fot. N. V).

31: Karye-i Akca şehir.

Karye-i mezkûrda Maksud bey çiftliği demekle ma'rif çiftlik vakfı kadim olub Murad Fakih nâm kimesne merhum sultan Murad hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf eylemiş.

Sonra Mevlânâ Abdülkerim il yazdukda *mevku'fa* kayd itdüğü sebebden *mevku'cu* tasarruf idermiş.

Sâbika Şeyhlü kadısı âsitâne-i devlete Sultan Fakih nâm kimesne ehl-i ilim mahal ve müstahak deyü arz ittüğüyle Padişahımız hazretleri sadaka idüb eline hükm-i şâhi virilmiş. (defteri köhne) de mestûrdur.

Ba'dehu sultan Selim hân hazretlerinin berât-ı hümâyuniyle Ali ve Şah Kulu nâm kimesnelere mezkûr çiftlik bervech-i iştirâk sadaka idüb vakfiyet üzere mutasarrıflardır. (defteri âtik).

Hâliyâ Padişahımız hazretleri berât-ı hümâyuniyle mezkûrlar mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu.

Hâliyâ mezkûrdan alınub Davud nâm kimesneye virilmiş bilfi'il mutasarrıfdır (Yp. 48). (Foto .VIII.).

32: Nefs-i Şeyhlüde *Hacı Fatma zâviyesi* demekle ma'rif zâviye ki *melevihâne* imiş. Mâtekaddemden dört pâre bağ vakıf imiş. İki pâresi harâb olub mezre'a olmuş ve iki pâresi ma'mur imiş. Lûtfi nâm kimesne

merhum sultan Mehmed hân nişanı birle tasarruf iderken mensûh dahi olmamış kendü tasarruf eylemiş.

Sonra merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh dahi mukarrer idüb mezkûr Lûtfi Fakih eline hükm-i şerif sadaka eylemiş deyü kaydolunmuş. (defteri köhne) (Yp. 148).

33: *Karye-i Şeyh Elvan* tâbi'i mezkûr Küre Dağı demekle ma'rifdur.

Karye-i mezkûrda Şeyh Elvan zâviyesi demekle ma'rif zâviye vakf-ı kadim olub Elvan evlâdından Şeyh oğlu Bayezid Bahşayış merhum sultan Murad hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf eylemişler. Sonra mensûh olduğıle *mevku'cu* tasarruf eylemiş.

Ba'dehu mevlânâ Şeyhlü kadısı âsitâne-i devlete vakf-ı mezkûr mahlûl olub timara virüldüğün ve Şeyh Elvan evlâdından Şeyh Bahşayış mahal idüğün 'arz itdüğüyle Padişahımız hazretleri mukarrer idüb mezkûr Bahşi eline hükm-i şâhi virilmiş bilfi'il elinde berât vardır deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Ba'dehu merhum sultan Selim hân berâtile Şeyh Elvan nâm kimesneye sadaka olunub (defteri köhne) de mestûrdur.

Bilfi'il Padişahımız hazretleri dahi berât-ı hümâyun sadaka idüb mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu. (Pp. 48). (Fot. VIII.).

34: Karye-i İkiz Hisar.

Karye-i mezkûrda Saraycık çiftliği demekle ma'rif çiftlik şeyh Taydan nâm derviş vakfiyet üzere tasarruf eylemiş. Sonra evlâdından Mehmed ve Şeyh Paşa merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf iderken mevlânâ Şüca' emri padişahiyle nâmahal idüğü sebebden bir salih dersin görmüş tâlib-i ilme sadaka olunmuş. Sonra mensuh olub timara virilmiş.

Sonra berât-ı hümâyun ile âsitâne-i devletden Mehmed nâm kimesneye mukarrer olunub Ba'dehu Seydi Şerefüddin merhum sultan Selim hân aleyhirrahmetü velgufran hazretleri berât-ı hümâyuniyle sadaka olunub (defteri köhne) mestûrdur.

Bilfi'il Padişahımız hazretleri berât-ı âlişâniyle çiftlik-i mezbûre mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu. (Yp. 48). (Fot. VIII.).

35: *Karye-i Husam Dede* tâbi-i Şeyhlü.

Husam Dede nâm seccadenişin bir 'aziz sâbika Şeyhlü nahiyesinde Beş Parmak nâm bir dağın zeylinde tahminen çabayla kendü vechinden otuz beş dönüm yer açub ihtiyar idüb mescid ve *hânikah* ba'zı evler ve ahur binâ idüb ve mikdar yerin bağ diküb kendü hayatda ta'mir idüb etrafından tâlibin ve râğbîn gelüb cem' olub evkat-ı hamsei cema'at-ı kesire ile ikamet idüb Padişah-ı islâmın devam-ı devleti du'asına iştigal gösterüb zikrolan evleri ve bağları ve fil'cümle ol mevzi'de bina itdüğü emlakini hasbetenillâh vakfidüb âyende ve revendeye hizmet olunub fârîğlük haliyle geçinürken emr-il-lah kendüsi fevt olub âhirete intikal idicek hâliyâ Seydi Halife nâm kendünün bir nâibi karındaşı oğlu ol makamına kayim makam halife olub nice sulahâ haric vilâyetlerden merhum Husam Dede zamanından berü ol makamda gelüb her biri sâkin olub her biri bir hizmete ta'yin olunub hasbi, bilâ cihat kendü 'arak-ı cebini ile hizmet idirler imiş.

Şimdiki halde Padişahımız 'azze nasruhu hazretlerinin nişân-ı hümayuniyle mevlânây-ı mezbur Seydi Halife ol makama şeyh nasb olunub merhumun mezarı üzerine bir türbe bina idüb ve sayir mühimmâtını ta'mir idüb vâridine ve nâziline kemayenbagi hizmet iderler. Ve kendü vecihlerinden her kande ziraat ve hırâset iderlerse şer'le ve kanun üzere öşürlerin ve resmi zemînlerin sahibi arza virdiklerinden sonra bunlara ra'iyetsüz deyü dahl olunmaya. Ve zikrolunan hususı (defteri âtik) de mestûr olmağın (defteri cedid) e kaydolundı.

Zikrolunan otuz beş dönüm yer ki mahsulü ol 'azizin türbesine çırak yağı için kaydolundı... (Fot. IV.).

36: Nefs-i Hunaz.

Hunazda Balıncak Baba neslinden Gök Başlü İsmail Seydi ki *Gök Başlü* demekle ma'rufdur kendü 'arak-ı cebini ile bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hizmet idermiş.

Sonra merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh hazretlerine 'arz olunub meşihatı kendüye ta'yin idüb eline hükmi hümayun virilmiş.

Şimdiki halde mezkûr İsmail Seydi mü-

teveffâ olub Seydi Ahmed ve Hasan ve Ahmed nâm oğulları kalduğun mevlânâ Hunaz kadısı âsitâne-i devlete 'arz itdüğüle Padişahımız müdde zillühu hazretleri yine mukarrer idüb mezkûrân seydi Ahmed ve Hasan ellerine hükmi şâhi virmiş ve hem mezkûrân dahi guraba-i nâziline ve fukarâ-i sâbirine hizmet idermiş. (defteri köhne) de mestûr olmağın (Kütahya evkafı).

37: Nefs-i Hunazda *Ahî Hoca zâviyesi* demekle meşhur bir zâviye varmış bilkülliyâ harab olub gitmiş iki pâre bağ ve bir nusuf değirmen varmış. Kadı olanlar kime dilerse virirler imiş. Anlar bilâ berât tasarruf iderler imiş. (defteri âtik) de mestûr.

Şimdiki halde Hacı Hızır nâm kimesne ta'mirine iltizâm itdüğüle Hunaz Kadısı nâibi âsitâne-i devlete 'arz eylediğiyle Padişahımız zillühu hazretleri mezkûr Hacı Hızır a sadaka idüb eline berât-ı hümayun virilmiş bilfi'il zâviyei tecdid binâ idüb tâmir idüb el'ân âyendeye ve revendeye hizmet idüb bilfi'il mutasarrıftır. (defteri cedid) e kaydolundı. (Kütahya evkafı).

38: Kutb-üs-sâlikin *Umur Dede* nâm bir sahib-i velâyet 'azizin neslinden sulbî oğlu Pîr Ömer nâm kimesne Mülke nâm karyede bir zâviye binâ idüb ol 'azizin ruhiçün kendü 'arak-ı cebnini ile âyende ve revendeye hizmet idermiş. Anadolu beylerbeyisi olan eshab-ı devlet kendülere mütea'llik doğancı çiftliğinden ol nahiyede Mülke çiftliği demekle ma'ruf çiftliği zâviye-i mezburenin masrafiçün her biri ellerine temessükler virilmiş.

Hâliyâ Padişahımız müdde zillehu hazretleri mevlânâ Kula kadısı 'arz idicek vakfiyet müsellemler dutub evlâdından Mustafa ve Yusuf nâm kimesnelere berât-ı hümayun virilmiş bilfi'il berât-ı şâhile mutasarrıflardır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretleri berât-ı âlişânile iştirâk merfu' olmağın müstakil Mustafaya sadaka olunmağın (defteri cedid) e kaydolundı. (Kütahya evkafı).

39: *Karye-i Kulacık* Hacım ve Kehi oğlu Yahşi değirmeni.

Kulacık Hacım zâviyesi mâtekaddemden

vakfolub mezkûr Hacım Sultan oğlu Dede Bâki merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle mutasarrıf imiş. Sonra ihtiyârile oğlu Şeyh Çelebiyi bildirmiş. Sonra evkaf bozılacak buna dahi eşkincü vaz' olub Sonra merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh vakf-ı mezkûrun eşküncisini ref' idüb kemâkân vakfiyet mukarrer dutub mezkûr şeyh eline hük-m-i şâhî virilmiş bilfi'il elinde mukarrer-nâme var deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasrûhu berât-ı hümayunu ile Hâşim evlâdından Kemâl veled şeyh ve Veli biraderân bervech-i iştirâk vakfiyet üzere mutasarrıflardır. Mezkûr vakf-ı mezkûre şeyh olub bundan evvel neye mutasarrıf ise mezkûrlar dahi ana mutasarrıf olalar deyü ferman olalar. El'ân 'alâ kemâkân. (Uşak kazası). (Buraya alınmıyan son kısım IX numaralı fotoğrafin başındadır).

VII.

560 numaralı Kütahya evkaf defteri

(979 tarihli)*

40. — Şeyh Ali zâviyesi, 41. — Şeyhler köyü Bahşayış zâviyesi, 42. — Şeyh İnebeyi zâviyesi, 42/1. — Mahmut Gazî köyü, 43. — Oda Yakan Baba tekyesi ve Bacı Ana.

40: Karye-i Kızılca Viran.

Karye-i mezkûrede Şeyh Ali kadîmen bir çiftlik yerin vakıf olub karye-i mezburda bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hizmet iderler imiş. Mensuh olub timara virilmiş.

Şimdiki halde zâviye memerrinâs vâkıf olub ve şeyh Alinin evlâdı münkariz olduğun ve timara virildiğın sâbıkda Kütahya kadısı âsitâne-i devlete arz etdüğüyle mezkûr Alinin oğlu elinde hük-m-i şâhî virilmiş bilfi'il... (Yp. 18).

41: Karye-i Şeyhler tâbi'i Kalın Viran Kara Kaya dimekle ma'rufdur. Germiyan ile Domaniç arasında Kara kaya ve Çardak âdlü yerler ıssuz yer ve harâmî durağı ve yolculara nefi ziyade olmağın haricden kimesneye yazılmamış haymana evlerin cem' idüb der-bend bekleyüb kimesnenin malına ve canına zarar olmaya deyü Osman ve Ömer oğlu

Mahmud sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf iderler imiş.

Sonra evkafa nesih târi olıcak kendüler eşmişler. Şimdiki halde Padişahımız müdde zillühu hazretleri mezkûrân Osman ve oğlu Mahmuda sadaka idüb ellerine hük-m-i şâhî virilmiş bilfi'il mutasarrıflardır deyü mestür der (defteri âtik).

Karye-i Boz Beğüsü tâbi'i Kalın Viran.

Sâbıkda Borikus karye Şeyh Bahşayış zâviyesine vakfimeş. Mezkûr zâviye hilkülliyeye harab olub İsa Fakih imaretine iltizam gösterdüğü ecilden sadaka olunub berât-ı hümayunla mutasarrıf imiş der. (defteri âtik) kaydolunmuş hâliyâ... (Yp. 30). (18 numaralı kayda bakınız).

42: Karye-i Tâceddin divanında Tur Ali Şeyh oğlu şeyh İne Beyinin altı müdlük vakıf yeri vardır. Orhan bey nişanile şeyhdâr zâviye işledir (eski defter) sureti bu Mezkûr şeyh İne Beyi oğlu Hoş paşa şeyh mutasarrıfdır. Merhum sultan Mehmed hân berâtın görüb deftere sebt olundu deyü mukayyêd der (defteri âtik) (Yp. 7). (547 numaralı Bolu defteri, Gerede kazası).

43: Karye-i Mahmud Gazî.

Karye-i mezkûr vakf-ı kadim olub Saruca Bâli oğulları şeyh Ali ve Halid Dede tasarruf idüb mezkûr karyede olan Mahmud Gazî zâviyesinde âyende ve revendeye sarf iderlermiş.

Sonra merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh zamanında mensuh olub timâra virilmiş Sonra merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh... (Yp. 116).

43/i: Kara Ağaç tâbi'i mezbur.

Karye-i mezkûrede Oda Yakan Baba nâm 'aziz zaman-ı sâbıkda bir tekye binâ idüb nice müdded hayatda iken velâyeti zâhir olub eshâb-ı hayrâtdan ve a'yân-ı vilâyetden adaklar ve kurbanlar virilüb cem' olan hayrât-ı müslimîni âyende ve revendeye sarf idüb bu üslûb üzere iken dünyadan âhirete intikal idüb sonra yerine Hundi Bacı nâm salih ve mütedeyyine ehl-i velâyet hâtin zuhur idüb ol dahi zikrolan ocağı ihyâ idüb zamanında ve sâbıkda cem' olan hayrât-ı müslimîni üslûbu sâbık üzere fukaranın ve rızaenlillah tekyeye hizmetkâr olan dervişlerin me'âşları

na sarf idüb ol dahi dünyadan âhirete intikal idüb sonra yerine *Some Bacı nâm bir 'azize ve saliha ve bâkire hâtun* gelüb ol dahi evâyil-i evsât vukuu üzere âyende ve revendeye ve mühimmât-ı hizmetkâr-ı tekyeye sarf idüb ve hayrâtı müsliminden cem' olan çırak ve adak akçelerinden mütemekkin olduğu karyede ve kurbinde karyelerden cümle üç çiftlik yer olub öşrü şer'iyenin ve rusûmı örfiyesin sahib-i vakıf cânibine edâ olunduktan sonra hâsıl olan mahsûlât ve cem' olan hayratı müslimin ber kararı evvel sarf ola ve kendü zamanında vâkı' olan bağ ve bağçe ve âsiyâb ve emlak fukarâ için müslümanlar sadaka-sile vaz' olunmuşdur ve akraba ve taallukatdan bir ferd mâni' olub hakk-ı fukaraya dahl itmeye dahl iderse hakk-ı fukarâdan hayır itmeye ve hâkim-ül-vakt olan men' ve def cyleye deyü cemm-i gafir mahzarında ikrar ve itirâfidüb a'yân-ı vilâyet şehadetlerle defter-i cedide kaydolundu ve tekye-i mezbureye vaz' olunan bunlardır ki zikrolunur.

Bağ ve bağçe der nezd-i Teke ve Hacı Ayvaz ve Derviş dikdüğü, kıt'a 3, fi sene, 7.

Bağçe-i Şa'ban Vaz'ullah ve gayrühü, kıt'a 2 der karye-i Kara Ağaç 'an vakf-ı Germeyan fi sene 4. Bağçe der karye-i Beğ Süğüdü der livâ-i Sultan Önü Sadakat-ı müslimin ile alınmıştır, fi sene.

Vakf-ı Kalfal Dede berây-ı termim-i kârbansaray ma'a meblâğı mezburun ribhidir: 500.

Vakf-ı merhum Bacı Ana berây-ı cihet-i imam-ı mescid-i Teke der karye-i mezbur meblâğ 3,000 ribhinden mescid-i mezbure imam olanlar masraf ide.

Vakıf merhum elmezbur Çerağı berây-i meblâğ.

Hamam valide-i sultan Murad hân 2: fi şehri 15 fi sene 1110.

Sağır ve Kebir... hergelesi, 'aded 10. Ve dahi sağır ve kebir-kara sığır hergelesi, 'aded 50.

Çiftlik der karye-i Kara Ağaç kıt'a: 3, Fi: sene 77.

Zikrolan çiftliğin ikisi Hamza Bey toprağında olub ve birisi Hisar eri timarı toprağındadır.

Zikrolan muhaleffâta rızaenlillâh hizmetkâr olan sâlih dervişler üzerine nâzır olub her kimi ihtiyâr iderlerse anı şeyh nasb iderler deyü mezbur Azize Bacı vasiyet itmiştir

evlâdından ve akrabadan kimesne olmaya.

İki çift camus ve iki çift bakar ve seksen pâre bakır avadanlığı sağır ve kebir on dane kazgan ve dörd aded o... ve dokuz aded hâne tekye ve matbah ve kilerhâne-i Azize Bacı ve vakıf-ı kârbânsaray ve meremmati-i çeşme-i merhum elmezbur Bacı Ana iki bin akçe vakıf idüb ribhinden çeşme-i mezburun meremmâtına sarf ola.

Vakfı Bacı Ana elmezbür: 650.

Tekye-i mezburda sâkin olan dervişler karye-i mezbure hakk-ı 'avâriz için teklif itmeyüb meblâğı mezburun ribhinden tekâlif için vireler.

Hidmetkâran-ı tekye-i mezbure rızaenlillâh (19 kişi)

Zikrolan dervişler âyende ve revendeye hizmet idüb sâlih ve mütedeyyin kimesneler olup ve ba'zı vakfın..... olub tekye-i mezburun çiftlerin sürüb ve koyuncukların güdüb gelan giden fukaraya hizmet idüb merhum ve merhumlar için düa-i devleti padişahiye meşguller olmağın defteri cedide kaydolundu bâki ferman ülüleminde. (Yp. 65).

VIII.

44 numaralı Biga evkaf defteri

(922 tarihli)

44 — *Sinan Paşa tekyesi vakfı*, 45. — *Akdarma Ali bey zâviyesi*, 46. — *Ahî Yunus zâviyesi*, 47. — *Abdurrahman zâviyesi*.

44: Karye-i Çeltükcü.

Çiftlik-i merhum Sinan Paşa tâbi'-i karye-i mezkûr.

Üç çiftlik yerdir haddi ve sınırı ma'lûmdur suvarına öşür ve resim virülür imiş Zikrolunan çiftlik sâbika Yazıcı Bâlinin çiftliği imiş. Yazıcı Bâli fevt olıcak merhum Sinan Paşa satun alub mahsulün Gelibolıda olan tekyesine sarf oluna deyü ta'yin eylemiş.

Mezkûr karye ketb olunduktan üç çiftlik yeri zâhir olub haddi ve sınırı ma'lûm olub el'ân üç çift mukarrer yürür mahsulü zikrolan tekyeden sarf olunur. Mezkûr karyenin timar erleri Abdi ve Kasım ve Ali hîni teftişde hâzır olub zikrolan tekyenin mütevellisi ve câbisi bile gelüb zikrolan timar sahibleri ma'rifetleriyle zikrolan üç çiftlik resim ve öşrü hesab olunub hâsıl berveç-i maktu' fi sene: 300.

Mezbur maktu' hini 'arzda makbul olunub Padişahımız sultan Selim hândan mukarrer-nâme sadaka olundı (Yp. 97).

45: Nâhiye-i Balye.

Mülk-i *Akdarma Ali Bey* karye-i Kıyak Kozu satun almış mülkidir.

Mezkûr zikrolan karye-i merhum magfur Gazi Yıldırım Hüdâvendigâr Akdarma Ali beye mukarrer itmiş. Dilerse sata dilerse bağışlaya dilerse vakfide. Deyü hükm-i şerif virilmiş. Selâtini mâziden dahi hükümleri vardır. Ve padişahımızdan dahi mukarrer-nâmeleri vardır. Merhum Ali bey dahi Bursada olan zâviyesine vakfeylemiş. Hâsılı anda sarf olunmuş. İki def'a oda yanmış tekrar binâ olunmuş. Sonra yine yarıcak tekrar yapmasına kadir olmadığı sebebden mezkûr karyenin dahi hâsılın vefâ itmeyüb mezkûr Ali beyün evlâdından Alay beyi Tursun bey ve birâderleri Mahmud bey ve Sinan Çelebi âsitâne-i devlete gelüb şöyle arzemişler ki: Anda mütemekkin olduğumuz Kıyak Koz yol üzeri olub âyende ve revende yatağı olduğu sebebden Bursada harâb olan zâviye bedeli kendü yanımızdan vakf-ı mezbûrenin içinde bir zâviye binâ idelim. Devletlû Padişahdan icâzetnâme taleb iderüz deyü 'arz olundukda devletlû Hüdâvendigâr dahi icâzetnâme virüb buyrulmuş ki: Didikleri yerde binâ oluna. Mezkûrlar dahi emr üzere kendü yanlarından bir zâviye yapmışlar. Sahibi vakfın şerâiti üzere mezkûr karyenin hâsılı mezkûr zâviyede sarf olunur.

El'ân şimdî dahi vakfiyet üzere mutasarrıf olunur. Mezkûr Ali bey zikrolan karye sınırundan üç çiftlik yer evlâdına ta'yin itmiş zirâat ideler öşrün ve resmin virmeyeler. Girü ol üslûb üzere mezkûrların ellerinde mukarrerdir tasarruf iderler.

46: Nefs-i Ezine Bazarı ki merhum *Süleyman Paşa Ahî Yunusa vakfetmiş*. Ol dahi şehirde olan zâviyesine vakfitmiş. Hâsılı anda sarfolunur. Vakf-ı mezburun defterde mestûr olan halkı ulakdan ve suhreden ve yeni yaya yazılmaktan ve 'azebden ve sürgünden ve salgundan filcümle avâriz-ı divâniyeden ve te-kâlif-i örfiyeden emîn olalar deyü ellerinde selâtini mâziyeden hükümleri vardır. Görülüb defter-i hâkaniye kaydolundı. Ve vakif-nâmeleri zâyî' olmuş. Zikrolan şehrin sâhi-

bi mezkûr Ahî Yunusun şehirde olan zâviyesine sarf olunub âyende ve revendeye hizmet ideler ve meşihati Mustafa bin... Kadiya virilmiş cihet-i meşihat sâbıkda şeyh, olanları neye mutasarrıf ise bu dahi ana mutasarrıf ola deyü elinde Padişahımızdan hükm-i şerifi vardır. (Yp. 159).

47: Vakıf.

Merhum Süleyman Paşa ve Gazi Hüdâvendigâr Abdurrahmana nefsi-i Ezine Bazarında olan zâviyesine zikrolan karyeleri vakfitmiş ellerinde selâtini mâziden hükümleri var imiş zâyî' olmuş. Mezkûr karyelerün hasılı fukaraya ta'am bişüb ve huddamına mevâcib virilür. Ve mütevellisi olan yevmi üç akçe ile berâti şâhile mutasarrıfıdır.

Karye-i Ömer Danişmendlü elmeşhur Abdürrahmanlû mukarrer vakfıdır. (Yp 154).

IX.

457 numaralı Ankara mufassalı

(929 tarihli)

48. — *Hatib Ahmed zâviyesi*, 49. — *Eşkinci-lû zâviye*, 50. — *Ahî evlâdının timarı olan bir köy*, 51. — *Ahî Tosun beyi ve Ahî Ahmed timarı olan bir köy*.

48: Karye-i Memlûk tâbi-i mezkûr.

Yarusı Hatib Ahmed zâviyesine vakıfıdır. Hatib Ni'metullah ve Kasım mutasarrıfıdır. Ve yarusu Ahi Paşanın timarı ve hem mülki imiş.

Elhâlet-ü hâzihi oğlu Ahî Hasan mutasarrıflar deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihi Ahi Paşa evlâdından Paşa ve Mehmed ve Ahî Kemâl ve Ca'fer ve Hüseyin nısfına bervech-i timar mutasarrıfıdır. Ve nısf-ı âharın dahi vakf-ı zâviye-i Hatib Ahmed olub Ni'metullah ve Seyid İbrahim mutasarrıflardır deyü (defteri köhne)-de mukayyed.

Hâliyâ Ali Paşa evlâdından Seyid Üveys ve Seyid Hâk ve Seyid Mehmed ve Seyid İbrahim ve Seyid Mustafa ve Seyid Hüseyin ve Seyid Husam evlâdından Seyid Mehmed ve Seyid İbrahim ve Seyid Çelebi ve Seyid Yahya ve Seyid İhsan ve Seyid... tasarruf iderler. (Yp. 51).

49: Karye-i Yorgan tâbi'-i Mezkûr.

Doğan oğlu Mehmed Cemâl efendiden ve Şahmeden' ve bâki vârislerinden satın alub Ankara şehrindeki binâ itdüğü zâviyesi-ne vakfetmiş. Vakfiyetin Padişahımız hazretleri müsellemlerle eline hükm-i hümayun virmiş ve elinde merhum sultan Murad hân mektubu dahi var deyü kaydolunmuş der (defteri akdem).

Elhâlet-ü hâzihî vech-i mezkûr üzere mukarrer kılınub mütevellî olan iki cebelü eş-dire deyü Padişahımız berâtı var deyü (defteri köhne) de mukayyed.

Hâliyâ girü kemâkân mukarrer. Ve zâviye-i mezbûrenin tevliyeti 'utekaya ve aslahına meşrut olub ve Ahmed oğlu Hasan aslah-ı 'utekadan idüğü Ankara kadısı huzurunda isbat ider, Ana binâen mezkûre berât-ı hümayun sadaka olunmuşdur vech-i mezkûr üzere mutasarrıfıdır. (Yp. 52).

50: Karye-i Kızılca şehir.

Ahî Elvanın kadîmi timarı imiş ve hem mülki. Şimdiki halde oğlanları Mehmed Çelebi ve Efendi mutasarrıflardır deyü kaydolunmuş der (defteri akdem).

Elhâlet-ü hâzihî eşküncilü mülk olmak üzere mutasarrıflardır ellerinde mukarrernâmeleri var deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ bervech-i mülk-i eşküncilü benevbet kendüler eşmek üzere Emir Yusuf oğulları Mustafa ile ve Mehmede intikal itmeğın dergâh-ı mu'allâdan hükm-i hümayun virüb vech-i mezbûr üzere tasarruf iderler. (Yp. 57).

51: Karye-i Bayındır.

Timar-ı Ahî Tosun Beği ve Ahî Ahmed Hüdâvendigâr zamanında dahi yerler imiş. Ammâ Ahî Ahmed kendü hissesin Ankara şehrinde binâ itdüğü medreseye vakfetmiş. Kızı Havize hâtunı mütevellî kılmış ki bervech-i tevliyet tasarruf idüb yılda iki buçuk eşkünci eşdire. Zirâ mülk imiş. Bu vech üzere elinde Padişahımız hazretleri hükmü var. Ve Ahî Tosun Beyi dahi hissesin kendü ihtiyarile pîr olduğu sebebden güveygüsü Edhem oğlu Emîr Hana virdi ki Emîr Han kendü berâtile yılda iki buçuk eşküncü eşdire deyü beylerbeyimiz emrile deftere sebt olundu deyü kaydolmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî vech-i mezbûr üzere mu-

karrernâme-i Padişahî var. Zikrolunan hisseden Edhem evlâdından Âyşe nâm hâtun hissesi rub'dur. Ali bey bin Yahya bey satın alub mülkiyet üzerine tasarruf idüb eşküncisün müşterek eşdirir. Vech-i bezkûr üzere elinde şer'î hüccet var. Ve karye-i mezbûre serbest olmak üzere hükm-i padişahî var deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ ber karar-ı sâbık nısfı girü vekf-ı medrese bervech-i eşküncilü ve nısf-ı âharından hisse-i rub' ki mezkûr. 'Ali beyündür. Merhum Hacı Bayram sultan nevvallahü merkadehu türbesinde yevmî iki cüz kırâat oluna deyü vakfetmiş. Ber muceb-i vakfiye ve hisse-i rub'un sahibleri gelüb hüccetlerin getirmeyüb isimleri nâma'lüm girü mutasarrıf olub ber muceb-i Dester cümlesi beş cebelülerin eşdireler. (Yp. 58).

X.

558 numaralı Ankara Evkaf defteri

(Tarih. 979)*

52. — Hoca Nizamettin zâviyesi, 53. — Şeyh Bahşayış zâviyesi, 54. — Ma'ruf Şeyh.

52: Karye-i Kırac Kaya.

Vakfı zâviye-i Hoca Nizameddin. Sultan Kılınç Arslan kullarından Bahadır ve Yekdur zâviye-i mezkûreye vakıf itmiş. Hüdâvendigâr zamanında Lûtfullâh ve Dede vakfiyet üzere mutasarrıflar imiş.

Andan sonra Dedeoğlu şeyh Mehmed mutasarrıflardır deyü kaydolmuş. Zâviye-i mezbûrda meşihat derviş Ali deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ vakfiyede nâzır yoktur ref' idesin deyü hükm-i şerif vârid olmağın her muceb-i hükm-i hümayun vakfiye nezâreti ref' olundu deyü mestûr der (defteri âtik) (Yp. 36).

52/1: Mezre'a Çardak köyünde tâbi'-i Bınarı.

Eyyâmı kadîmden mülk ıssı Melike Hâtun Çırak Fakih elindeki beş müdlük yeri vakfeylemiş. Gazî Hüdâvendigâr zamanından berü vakfiyet üzere tasarruf olunmuş.

Andan sonra vakfı mezkûr Çırak Fakih oğlu Yusuf ve Müslim mutasarrıflardır elinde sultan Murad hân nişanı vardır deyü kaydolunmuş der (defteri akdem).

Elhâlet-ü hâzihî mezkûr Yusuf ve Müslim mutasarrıflardır ellerinde padişahımız nîsanı var deyü (defteri köhne) de mestür.

El'ân berât-ı hâkani ile Piri bin Müslime virilmiştir ba'dehu Hacı Bayrama virilmiş deyü mukayyed der (defteri âtik).

Hâliyâ padişahımız berâtile Mehmed nâm kimesne mutasarrıf olmağın (defteri cedit) e kaydolundı. (Yp. 76).

53: Kaza-i Murtaza Âbâd.

Mezre'a-i Alpagonda Şeyh Bahşâyîş zâviyesinin iki çiftlik vakıf yeri var. Kadîmî mülk ıssı İbrahim beyden vakıf imiş. Ve merhum Hüdâvendigâr zamanında vakfiyet üzere tasarruf olunmuş. Elinde sultan Mehmed mektubu vardır. Şeyh Bahşâyîş oğlu Ahmed ol çiftlikleri mutasarrıfdır. Ve hem defterde mukarrer yazılmışdır deyü kaydolmuş der (defteri köhne) mestür.

Hâliyâ padişahımız berâtile mezkûr Ahmed evlâdından... virilmiş tasarruf ider deyü mukayyed der (defteri âtik).

Hâliyâ Ali mutasarrıfdır bâ-berât-ı hü-mâyun (Ankara evkafı).

54: Mezre'a der karye-i Keçilü.

Ma'ruf Şeyh elinde dutadurduğu bir çiftlik yer kadîm-üz-zamandan vakıf imiş. Merhum Bayezid Hüdâvendigâr mektubile. Sonra Ma'ruf şeyh oğlu Mes'ud Şeyh ve Mehmed Şeyh mutasarrıflardır merhum sultan Murad hân mektubile deyü kaydolmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî mezbur Ma'ruf Şeyh ve Ömer Fakih nâm kimesneler mutasarrıflardır ... (Ayaş kazası).

XI.

718 numaralı Mentşe defteri

(Kanunî Süleyman devri)

55. — *Ahi Ömer zâviyesi*, 56. — *Ahi Mukbil zâviyesi*, 57. — *Hacı Tanrı Vermiş zâviyesi*, 58. — *Ahi Bayram zâviyesi*, 59. — *Ahi Çoban zâviyesi*, 60. — *Bir zâviye vakfı*, 61. — *Halifet Baba zâviyesi*, 62. — *Ahi Yunus zâviyesi*, 63. — *Ahi Islâm zâviyesi*, *Ahi Fatma*, 64. — *Hacı Meme zâviyesi*, 65. — *Pir Ahmed Çelebi zâviyesi*, 66. — *Şeyh Sinan zâviyesi*, 67. — *Ahi Safa zâviyesi*, 68. — *Hacı Mehmed köyü*, 69. — *Şeyh Bayezid, Baba*

Ahmed ve Şeyh Paşa, 70. — *Eşküncili zâviye*, 71. — *Şeyh Mahmud evlâdı vakfı*, 72. — *Mevlânâ Hızır Şah meşcedi vakfı*.

55: Vakfı zâviye-i Ahî Ömer der karye-i Karacadağ tâbi'i Mazon.

Karye-i Çalışlı deresinde iki değirmen altı ay yürür ve resim virmez Padişahımız Bayezid hân ve merhum sultan Mehmed hân mukarrernâmeleri mucebince deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedit) e dahi kaydolundı. Hasıl: Fî sene, 500.

Ve mezkûr karye-i Karacadağ sınırında merfu'ül-öşür vel-harac dörd çiftlik yeri var müselleme ve mukarrer. Merhum sultan Mehmed mukarrernâmesi mucebince yazılmış hükmi cediti cihân muta'ı sultan Bayezid hân mucebince deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedit) e kaydolundı. Hâsıl: Fî sene, 200.

Zikrolunan zâviyenin (defteri âtik) de dahi tevliyet ve meşihati evlâd-ı Ahî Ömer elinde deyü kaydolunub ba'dehu Mazon kadısı katında meşihati evlâda meşrût itdüğü zâhir olub hüccet virinmiş. El'ân evlâdından berât-ı padişahi ile Melek ve Eslem nâm hâ-tunlar vefat idüb müşârünileyhimânın evlâdından Abdürrahman ve Ahmed ve Cihân nâm hâ-tun tasarruflarındadır bâ-berât-ı sultânî (Yp. 15).

56: Vakfı zâviye-i Ahî Mukbil der karye-i Tekelü.

Öşür ve harac virür erâzi-i müteferrikası var deyü (köhne defter) de kaydolunmuş iken vakıfnâmesinde iki yüz altmış dönüm dinilmiş. Ve zâviye-i mezkûreye muttasıl bağçesi var deyü (defteri âtik) de mestür olmağın (defteri cedit) e dahi kaydolundı. (Yp. 16).

57: Evkaf-ı zâviye-i Hacı Tanrı Virmiş Der taht-ı Kla'a-i Biçin. Vakfiyesinde meşihati evlâdına meşrût bulundu. Biçin ovasında zâviye civârında bir pâre yer (dönüm sekiz, hâsıl 30) ve mezkûr tekye civârında bir bağ ve bir bağçe Biçin ovasında Kara Âyed dimekle ma'ruf yerde bir çiftlik, tekyenin garb tarafında bir dönüm mikdarı yer mezbûr Balad tâbi'i Şaşçılı timarında bir çiftlik yeri var (hâsıl: yüz akçe) deyü (defteri âtik) de mestürdür.

Ammâ zikrolunan çiftliğin zabtı 'asirdir deyü sâbika şeyh olan Ahî Hızır şâh Karakaş Çelebinin Biçin sahrasında olan beş pâre yeri ile vakıf hakkında ziyâde nef'i olduğu sebehten istihdal idüb sene sitte ve tis'in ve semâne mia de Biçine kadı olan Selman zâde Mevlûnâ Muslihiddinden istihdâle hüccet alınub ol vakitten berü yirmi beş yıl imiş. Balatda olan yer Karakaş Çelebinin mülki olub Biçin ovasında Karakaş Çelebinin beş pâre yeri vakıf için tasarruf olunmuş.

Cihât-ı muhaddese sebebi ile zâviye-i mezbûrenin ta'amı çıkmaz olmuş hususile rakabe eyyamında erhab-i vazâyif tamam cihetler alub rakabeyi fukarânın ta'amından iderler imiş. Ta'am cihet-i muhaddeseden mukaddem olmak üzere (defteri cedid) e kaydolundı.

58: Zâviye-i Ahî Bayram bey dor nefsi Çine.

Mevâzi-i müteferrikada yerleri varmış (defteri köhne) de merfu'ülöşür tasarruf olunur şehâdet itdiler. Ammâ (Baldir zâde defteri) inde haric mukarrernâme dahi yok. Lâkin eşer zâviyedir deyü kaydolunmuş Tetiş olundu vâkı'â öşür alınmaz imiş.

El'ân mutasarrıf Hacı Derviş veled-i Bahâ Nazar. Bâ-berât-ı sultânî.

Hâliyâ der tasarrufu Husam (Yp. 39).

59: Vakf-ı zâviye-i Ahî Çoban der Balat.

Karye-i Muhlisinde sultan Mehmed hân ve sultan Murad hân aleyh-ir-rahmetü verirdvân mukarrernâmeleri mucibince merfû'ül-öşr vel-harac iki çiftlik mikdarı yeri var deyü (defteri âtik) de mukayyedir.

Hâliyâ Ebû Bekir bin Mustafa Şeyh zâviye-i mezbûre bâ-berât-ı padişahi mutasarrıf...

60: Vakf-ı zâviye der karye-i Köçüslü deresinde bir değirmen nısfı var. El'ân harâb. Mevâzi-i müteferrikada bir buçuk çiftlik mikdarı öşürlü yerler varmış. Timar eri Ali hılâf-ış-şer' tapuya virmiş öşürlü vakıf olub sipâhiye zarar olmadığı sebehten (köhne defter) minvâlince girü vakıf yazıldı deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundı. (Mazon kazası).

61: Vakf-ı zâviye-i Halifet Baba der karye-i Arab Hisarı tâbi-i Çine.

Üç çiftlik mikdarı yerdir. Merhum sultan Mehmed hân mukarrernâmesi mucibince mezkûr sultan Mehmed hân mukarrernâmesinde mestûr olan şeyh Alinin oğlu İlyas tasarruf ider. El'ân öşür ve harac virügelmemiş deyü şehâdet itdiler. Ve hem âyende ve revendeye hidmet olunur didiler deyü (defteri âtik) de mestûrdur.

Hâliyâ dahi öşür ve harac virügelmedi ve hem âyende ve revendeye hidmet olunur didler.

Hâliyâ Mehmed tasarrufundadır. (Livâ-i Menteşe).

62: Vakf-ı zâviye-i Ahî Yunus der nefsi Çine.

Zâviye-i Ahî Bahşayış veled Ahî Yunus der nefsi Çine.

Küçük Ayakluda Ahî Bahşayış Yüğü di-mekle meşhur bir çiftlik mikdarı yeri var öşür ve harac virmez deyü şehâdet itdiler der tasarruf-ı Ahî Hızır Elinde Sultan Bâyezid hândan meşihatnâmesi var (köhne defter) de iki dükkân vakıf deyü kaydolmuş tetiş olunub zâhir olmadı. Muâfiyet-i erâziye temessükü yok deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyedir.

63: Ahî İslâm zevcesi Ahî Fatma ihyâ ve ta'mir idüb dahi vakfa ilhâk eylemiş Öşür ve harac virür mezâri'den gayrı mezbûre Ahî Ana zâviye-i mezbûre mesalihi için ba'zı akçe ve esbâb ve sığırlar vakıf eylemiş ekseri zâyî' ve helâk olub el'ân mevcud bin sekiz yüz nakid akçe ve bir kazan ve bir sini ve dörd tebsi ve iki..... ve üç..... ve altı halı ve dörd döşek ve altı yasdık ve üç yorgan ve şöyle şart eylemiş ki... (Menteşe evkafı).

64: Vakf-ı Hacı Meme veled-i Yahya Fakih.

Kaza-i Muğlada Yer Kesiginde bir zâviye binâ idüb ve zâviye kurbünde bir musluk vaz' idüb ve karye-i mezbura civarında bir kuyu kazdırub ve bir kârbânsaray binâ idüb vâridin ve nâzilîne vakf idüb ve bir muallimhâne dahi binâ idüb bu cümleden zâviye maslâhatı için nakid iki bin akçe ki, hasılı: Fî sene, 400.

Ve Yer Kesigü pazarında iki dükkân. Hâsılı: Fî sene, 50.

Ve musluk ile mezbur kuyu maslahatı için nakid beş yüz akçe.

Ve pazar-ı mezburda bir dükkân ki, hâsılı: Fî sene, 120.

Ve kârbansarây mühimmâtı için iki yüz hâsılı: an murabaha, 40.

Ve muallimhâne için nakid iki bin beş yüz akçe.

Ve Yaka bağlarından haracı virilür üç dönüm bağ.

Ve Kaymakçı oğlu Yurdu dimekle ma'rif yaylağının nisf-ı şây-i'eyyâmı sayfa muallim sâkin ola deyü.

Ve pazar-ı mezburda iki dükkânın.

Ve yılda yirmi dörd akçe mukata'alu sekiz dükkân yerin ki, hâsılı: Fî sene, 650 vakf idüb.

Şöyle şart eylemiş ki muallim ta'lim-i shâyân itdikden gayrı Hazret-i Resûl salâvatullâh-i 'aleyh ve selâmühu ruhiçün cumadın gayrı eyyâmda yevmi birer cüz kıraet ide.

Bu cümle mütevellî olan cihet için nakid bin sekiz yüz akçe vakfidüb, hâsıl 'an murabaha: fi sene, 360.

Tevliyeti kendü nefsine kendüden sonra Tayyib nâm oğluna andan sonra aslah-ı ehnasına şart eylemiş. Bunun üzere vakfiyesi var. (Yp. 53).

65: Zâviye-i halef-ül-meşâyih-il-kirâm Pîr Ahmed Çelebi bin Paşa Efendi Şeyh-i mezkûr Milâsa tâbi' Meremdârı dağında bir zâviye binâ idüb mesalihi için.

Girü Milâsa tâbi' Budamiye sınırında bir oda iki değirmenin ki hâsılı: Fî sene, beş yüz akçe.

Ve Yusufca deresinde bir değirmen, hâsıl: Fî sene, üç yüz akçe.

Ve zâviye kurbünde binü itdüğü yaylakla kışlağın bağile bağçesin ve ilhyâ itdüğü bir pâre yerin ki, hasıl: fi sene, üç yüz vakfidüb.

Rakabe mukaddem ola. Ba'dehu yevmi bir buçuk akçe cihet-i tevliyet ve nezâret ve bâkisi vâridine ve nâziline sarf oluna.

Ve mâdâmeki kendü kaydî hayattadır kendüsü mutasarrıf olub ba'dehu aslah-ı eb-nâsı neslen ba'de neslin karnen ba'de karnin mütevellî ve nâzır olalar. Ve ba'de inkırâzihim kendü tariklerinden aslahı ulemâdan biri mütevellî ve nâzır ola deyü şart idüb vakfi-

ye-i şer'îye yazdırmış. El'ân evkafı mezbûre şeyhi mezbûr tasarrufundadır. (Yp. 31).

66: Zâviye-i Şeyh Sinan der karye-i Yığanlı tâbi'-i mezkûr Öşür virür. Mezkûr Yığanlı timarı civarında olan Karaca Dağlı timarında bir pâre bağ bir dönüm mikdarı diğer Yığanlı timarındaki iki evlek mikdarı bağı var deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundu. (Yp. 16).

67: Zâviye-i Ahî Safâ der karye-i Kasablar tâbi'-i mezkûr Öşür virür. Kara Kuyu başında kırk dönüm. Postlu timarında Soğan Sekisi yanında Azmak kurbünde otuz beş dönüm. Karye-i Bıyıklu muabirin kurbünde yirmi dört dönüm. Elislü kaynağı dimekle ma'rif timarda on altı dönüm yerleri var. Evkaf-ı mezbûre eben-en-ced der yed-i Ahî Safâ bin Ahî Zekeriyâ bin Ahî Safâ elvâkîf-üş-şehir bi-riyâyet-il-adyâf-il-vâridin venâzilin deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundu. (Yp. 16).

68: Vakf-ı Hacı Mehmed der karye-i Şeyhnelü kendü mälinden beş bin akçe ifrâz idüb karye-i mezbûre 'avârızı için on on iki üzere murabaha oluna. Mezkûr Hacı ölünce mütevellî ola. Ba'delvelâfât karye-i mezbûre halkı kimi dilerse mütevellî ide deyü (defteri cedid) e kaydolundu ber mucib-i sicill-i kadî hâsıl: fi sene, 1.000.

Bir nice yıl 'avârız çıkmamak ile 'an murabaha beş bin akçe ziyade olduğı (defteri cedid) e kayd olundu. Hâsıl, fi sene 1.000.

69: Karye-i Sındılı da B..... nâm pınar suyuna çeltik ekmek için sâbika Sındılı Su-başısı Çaşnigir Mahmud bey merhum Şeyh Bayezide sadaka idüb ba'dehu merhum Murad hân aleyhirrahmetü verrıdvân mukarrer dutub Şeyh-i mezbûr olıne mukarrernâme sadaka itmiş.

Ba'dehu sultan Mehmed hân tâbe serâh Baba Ahmed bin şeyh-i mezbura mukarrer kılub eline mukarrernâme sadaka eylemiş Ba'de vefâtihi sultan-ül-islâm velmüslimîn sultan Bayezid merhum Baba Ahmedin oğlu Şeyh Paşaya mukarrer kılub eline mukarrernâme sadaka itmiş mezkûr mukarrernâmeler

görülüb hem (köhne defter) de dahi mukarrer kayd olunduğuna binâen (defrei nev) de dahi mezbur Şeyh Paşaya mukarrer yazıldı ki kadimden kangî aruka (arklar) ekili geldise su vefâ itdüğü mikdar tohum eke. Arukî ekili geldüğü yılda kangî timarda veya kangî mezre'aya düşerse sâhib-i arza ögrün virüb bâki gallâtın kendüler tasarruf ideler. Hâsıl: bin akçe, deyü (defteri âtik) de mestür ve mukayyedir.

Hâliyâ padişahımız müdde zillühudan dahi bu üslûb üzere mukarrernâmesi olub kemâkân fahr-üs-sâlikîn mumaileyh Şeyh Paşa tasarrufundadır.

70: Hamid İlinde Kara Ağaçda Karaca köyün nısrı vakıfnâmede ve (Kemâl Paşa yazduğı defter) de vakf-ı zâviye-i mezbûredir. Hem müddeti medide şüyüh-ı sâbika cebelüsün virüb vakfiyet üzere tasarruf itmişler imiş. Şimdiki halde sipâhi eline düşmüş deyü kaydolunmuş.

El'an yerine beranminval nazarân lil vakıf şöyle hükmolundu ki Şeyh-i zâviye Diksed mahallesinden gayrı mahalle ehline künk veya kâriz delüb su aldirmaya Ammâ mezkûr mahalle ehlinin şuf'alarına kifayet idecek mikdarı suya mâni' olmaya. Şeyh-i zâviye elinde görülen kadı mektubundaki şart-ı vakıf muktezâsınca mezkûr su alduğı mevzi'e varınca meremmete mu'in oldukları takdirde virildi deyü kaydolunmuş. Şeyh mezkûr Seyid Kasım hizmetine bî-taksîrdır deyü şehadet olundu. (Muğla kazası).

71: Vakf-ı fahr-ül-meşâyih Bilâl Efendi bin şeyh İlyas bin şeyh Mahmud kaddesallâhu sırrehu.

Vakf-ı mukarrer Padişahımız sultan Süleyman hân hullidet hilâfetühu hazretlerinden ferman-ı şeriflerle öşür ve harac vire deyü ferman olunmağın (defteri cedid) e kaydolundu. Mezkûr türbedâr yevmî dört cüz kırâet ide. Şeyh-i mezbûre seferde ve hazerde refik ola deyü ta'yin olunmuş. Ve dahi şöyle şart olunmuş ki kırâeti cüz'ün ayda bir def'a şeyh huzurunda duâsın ide.

Ve karye-i Mufhilsin'de vâkı' olan yerin mahsulün vâkıf kendü nefsine ve ba'de vefâtihi ebnâsından ve ebnâ-i ebnâsından kim şeyh olursa ana şart itmiş. Ve ba'de-inkiraz

mefhar-ül-meşâyih Emîr Sultan tarafından seccâdede kim oturursa ana tayin itmiş.

Ve ba'de inkirazihim Seydi Mehmed Buhârî tarikından veyahut Nahşibendî tarikından veyahud Zeyneddini Hâfi tarikından olub muâf... (Menteşe).

72: Vakf-ı meşaid-i kutb-ül-muhakkıkîn Mevlânâ Hızır Şah tâbe serâh Öşür ve harac virmeye deyü hükm-i sultan-ı Mehmed hânî sadaka olunmuş. (köhne defter) de dahi böyle kayd itmiştir deyü (defteri âtik) de mestür olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolunur.

Mezkûr Hacı Mahmud mahalle-i mezburda bir muallimhâne binâ idüb her kim muallim olursa zikrolunan altı yüz akçeye mutasarrıf ola. (Menteşe evkafı).

XII.

464 numaralı Saruhan defteri

(Kanunî Süleyman devri)

73. — Şeyh İsmail, 74. — Kızbacı Dede zâvisi, 75. — Şeyh Seydi Ali zâviyesi, 76. — Şücâ Baba zâviyesi, 77. — Ali Yunus, 78. — Duruca Baba vakfı, 79. — Âdil şeyh zâviyesi, 80. — Nusrat Şeyh zâviyesi, 81. — Saru Isâ zâviyesi, 82. — Saru Şeyh çiftliği, '8. — Derviş 'Mustafa zâviyesi, 84. — Şücâ Abdal zâviyesi, 85. — Sağrı Hâtun zâviyesi, 86. — Ahi Keskin nâm-ı diğer Kara Hallac zâviyesi, 87. — Kandırmaş Baba nesli, 88. — Şeyh Kandırmaş, 89. — Hamza Baba zâviyesi, 90. — Şeyh Gazi zâviyesi. 91. — Kızıl Emeli zâviyesi, 92. — Abdal Ayır zâviyesi, 93.

73: Manisada Karaman Kayasında Kurşunlu dimekle mütemayiz bir çiftlik yeri Saruhan oğlu İshak Çelebi Şeyh İsmail nâm 'azize vakfı evlâdlık üzere vakfidüb sene selâse ve tis'in ve seb'a mie tarihile müverrah mektub viriüb ve sonradan oğulları Aşık Paşaya ve Devlet Gaziye merhum sultan Murad hân lâbe serâh'dan hükm-i hümayun sadaka olunmuş. Ve sultan Mehmed ve sultan Bayezid ve sultan Selim rahimehümullâh dahi vakf-ı evlâdlık üzere hükm-i hümayun sadaka itmişler.

Ve el'an Padişahımız e'azzallâhu ensârebu dahi 'inâyet buyurub mezbur 'azizin ev-

lâdına ve vakf-ı evlâdlık üzerine bervech-i iş-tirâk mutasarrıf olmağa berât-ı 'âli sadakâ olunmuş. Tarih-i berât 927 Berât ile mutasarrıf olan evlâd bunlardır ki zikrolunur. (evlâd, 10 nefer). (Yp. 4).

74: Manisada *Kızbacı Dede zâviyesi* di-mekle maruf zâviyeye bervech-i meşihat der-viş Mehmed nâm merhum sultan Selim hân berât-ı hümayunu ile mutasarrıfdır. Padişahımız hullide mülkühû hazretlerinden tec-did-i berât eylemişmiş. Tarih-i berât: sene 926. (Yp. 17).

75: Manisada Konuzcalu nâm karyede Şeyh Seydi Ali nâm kimesne bir zâviye binâ idüb meşihata padişahımız halledallâhu mül-kehû nişan-ı hümayun ile bervech-i meşihat mezkûr şeyh Seydi Ali mutasarrıfdır tarihi berât: fi seb'a ve işrin ve tis'a mie (Yp. 17).

76: *Şücâ' Baba* der nefsi karye-i Bu-lamud.

Mezkûr Şücâ' Babanın dervişleri 'arak-ı cebinleri ile kesb idüb zâviye-i mezbure vakf ittikleri bunlardır ki zikrolunur:

Ve kovan 5. ve hasırl. ve dana2. ve kara sığır ineği2. susıgırı ineği 3 reis. Madiyane 1 ve buğal, ve susıgırı çifti 2. ve tosun 2. ve bir pâre bağ ki cümle dört dönüm bağdır ve bir arab kul.

Bu cümlesi şimdiki halde yazıldıkda dört dane su sığırı biri inek ve iki kara sığır öküzü ve iki kara sığır ineği ve iki dişi döge ki ve sekiz pâre bakır hu cümleden kuzu tepsisi ve iki sahan ve iki tas ve iki kazandır. Ve üç çırağdan ve dört türbe halısıdır..... Bakilerini sâbıkâ şeyh olanlar bel'eylemişler.

Zikrolan zâviye el'ân berât-ı şâhî ile Hacı Piri elindedir tarih-i berât: 930 (Yp. 29)

77: Karye-i Yeni Beylü kurbunda Kozluca Çiftliği demekle ma'rif çiftliği Saruhan oğlu İshak bey Ahi Yunusa vakf idüb Derviş Hamza mutasarrıf olub müteveffâ olmuş. (Yp. 30)

78: Vakf-ı İshak Çelebi bin Saruhan. Ecdâdı ruhiyçün Özbek nâm karyede Duruca Babaya vakf idüb neslen ba'de neslin kimesne cünden almaya deyü mektub virüb selâ-

tin-i maziyyeden dahi ellerinde herâtları olub. (Yp. 33)

79: Çiftlik-i *Adil Şeyh* der Kurb-i Büyük Şeyhlü Bayram Beği çiftliği demekle ma'rif çiftlik.

Mezkûr Adil Şeyhe Saruhan oğlu vakf idüb âyende ve revendeye hizmet için meşrû olub ellerinde dahi selâtin-i maziyyeden hükümleri olub (Yp. 43)

80: Çiftlik der karye-i *Saru Şeyhlü*.

İshak bey veled-i Saruhan zamanında Nusrat Şeyhe vakfidüb Şeyh Mezid tasarrıf idermiş.

Ba'dehu Şeyh Mezid zâviyesine âyende ve revendeye hidmet itmek üzere meşihatle mutasarrıf iken kendü hüsn-i ihtiyarile oğlu Seydiye virüb Sultan Selim tâbe serâh berât-ı şerifile mezbur Seydi meşihate mutasarrıfdır.

El'ân Padişahımız. hullide mülkühû berâtile dahi mutasarrıfdır. (Yp. 48) (Fot. N. XVII).

81: Çiftlik-i *zâviye-i Saru İsa* der karye-i Karı Yolu Tabi-i Nif.

Mezbure çiftliği Saruhan oğlu İshak bey Saru İsayı mezbura âyende ve revendeye hidmet için vakf-ı evlâd kılub ellerinde selâtin-i mâziyyeden hükmi hümayunları dahi vardır. (Yp. 49). (Fot. XVII).

82: Çiftlik-i Saru Şeyh der karye-i mezbure.

Kadim-ül-eyyâmdan *Saru Şeyh zikrolan yerin kâfirin korub gelüb* Saruhan oğlundan ve vakfiyet-i evlâd üzere ellerine hüküm ve hüccet virilüb.

Sonradan merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh zamanında Karagöz nâm timar eri ra'iyet kulluğın taleb idüb ol zamanda kadı asker Cemaleddin huzurunda sene (tis'a ve erba'in ve semane mie) tarihile müverrah elerinde vakfiyete hükmolunmuş. Hücceti dahi olub ve merhum sultan Mehmed tâbe serâh sene (semâne ve hamsin ve semâne mile) tarihile müverrah mukarrernâmeleri olub ve merhum Sultan Bayezid hân'ın dahi ellerinde mukarrer kılub sene (seh'a ve semânine ve semâncmie) tarihile ve Sultan Selim hân'ın tayyeballâhü serâhümâ ellerinde sene (erbe'a ve

'ısrın ve tis'a mia) tarihile müverrah berâtları olup El'ân Padişahımız halled-al-lâhü mülkehu berâtile mezbur Saru Şeyh evlâmdan derviş Alâeddin ve Hamza ve derviş... mezbure çiftliği mutasarrıflardır. Ve Saru Şeyh zâviyesine şeyhlerdir ki âyendeye ve revendeye hizmet iderler. Tarih-i berât sene 917. (Yp. 48). (Fot. XVII).

83: Derviş Mustafa bin Ali Köşlük demekle ma'rufdur. Mahmud dağında binâ itdüğü zâviyesine vakf itmiş. 2 cerib mikdarı armudluk ve 10 reis bakar, 1 tabak taş 10 kıt'a ve 2 kazgan ve iki çırağ Şart-ı vâkıf budur ki: Hacı Baba oğlu Ramazan Efendi kimi ihtiyar iderse zâviye-i mezkûrede mütevellî ola ve âyende ve revendeye hizmet idüb evkafa mutasarrıf ola.

El'ân zâviye-i mezbure harabdır. Ammâ mezburun oğullarından Derviş Kasım elinde bir akçe tevliyetine berât-ı Padişahî vardır. Tarih-i berât: 927 (Yp. 49) (Fot. III).

84: Nif tevâbiinde Ak Kaya odlu yerde *dağ içinde Şücâ'* Abdal ve Derviş Sinan ve Derviş İsmail ve Derviş Mustafa ve Ali küçük ve Kaygusuz bir kaç dervişlerle sıvârından bir pâre yer tapulayub taşın ağacın arıdub on akçe haracla yurd idinüb ihyâ idicek merhum Sultan Mehmed tâbeserâh müsellemler ve musaddak dutub mezkûrlar ulakdan ve suhradan yağdan tuzdan cerehordan ve hisar yapmasından ve gerdek kulluğundan mecmu'-ı 'avârız-ı divâniden mu'af idüb İhdâ ve hamsin ve semane mia tarihile müverrah hükm-i hümâyün virilüb selâtin-i mâziye rahimehümüllâh dahi mukarrer tudub.

El'ân merhum Sultan Selim hân tâbeserâhdan zikrolan evkafın zâviyesinin meşihatine Ali ve Habib ve İlyas ve Yunus adına ellerinde berât-ı hümâyünları vardır. Ammâ İlyas fevt olub bâki üç nefer kimesneler hayatta olub zâviye-i mezbure meşihatine mutasarrıfdırlar. Tarih-i berât: 925 (Yp. 49) (Fot. III).

85: Vakf-ı Sağrı Hâtun:

Karye-i Kızılca'luda bir zâviye bina idüb yetmiş seksen yıldan berü bir bağçesin vakf idüb âyende ve revendeye hizmet olunur imiş. Sonradan zâviye-i mezbure harab olub vakfı dahi şey'-i kalil olub ta'mire vefa it-

meyüb Memduh zâviye-i mezburenin ta'mirine mültezim olub ve âyende ve revende hizmetine iltizâm gösterdüğü sebebeden âsitâne-i devletten mahrum Sultan Selim hân tayyebalâhu Serâhüden meşihati sadaka olunub berât-ı hümâyün virilmiş.

El'ân Padişahımız Halledallahu mülkehu hazretlerinden tecdid-i berât idüb. Tarih-i berât: 926 (Yp. 50)

86: *Zâviye-i Ahî Keskin* nâm-ı diğer Kara Hallacdur.

Der kaza-i Manisa der Karye-i Uzeyirli.

Bir çiftlik yeri olub ve bir kıt'a bağçe ve bir dönüm mikdarı bir kıt'a yer ve Kara Salah değirmeni demekle ma'ruf bir harab değirmen. Ve Nif pazar yerinde bir kıt'a yer ki Kasım Paşa dükkânları yeridir. Yılda kırk akçe mukata'aye virilüb câbisi evlâmdan her sene alınur. Ve bir kıt'a yer ki Kara Salah yeri demekle ma'rufdur ki Nif bağlarının içindedir. Sekiz dönüm mikdarıdır ki her veç-i mukata'a yılda kırk akçe virilmiştir.

Bu zikrolan evkafın zâviyesinin meşihatine yevmi iki akçe ile el'ân Mustafa berât-ı şahî ile mutasarrıfdır. Tarih-i berât: 926 (Yp. 50)

87: *Mezkûrlar Kandırmış Baba* neslinden olub çiftlik-i Kandırmışda oturub kadimden kimesneye râiyet olunugelmeyüb âyendeye ve revendeye hizmet itmedükleri dahi âsitâne-i sa'adete arzolundukda erbab-ı timara râiyet kaydolunsun deyü ferman olmağın her muceb-i emri şerif-i âlişan râiyet kaydolundular. Rüsüm-ı örfiyeleri sahib-i timarın ve öşri şer'iyeleri vakfındır. (Yp. 83) (357 numaralı defterden).

88. Saruhan oğlu Ya'kub Çelebi Kandırmış adlu dervişe bir çiftlik yer vakf idüb merhum Sultan Mustafa dahi mukarrer dutub hüküm virmiş (Halil hey defterinde kaydolunmuş).

Sonra Emin bey mutasarrıf iken mensul olub timara virilmiş. Sonradan merhum Sultan Bayezid hân tâbeserâh vakfa buyurub hükmi hümâyün erzanî kılınmış. (Yp. 83).

89: Nahiye-i Nifde Gereme nâm karye kurbünde Kapu Kaya demekle ma'ruf mevzi'i

Hamza Baba nâm derviş kendü dest-i rencile açub ihyâ idüb ve su getürüb bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hizmet idüb. Ve hasbeten-lil-lâh bağ diküb takribâ yüz elli akçe hâsıl olur ve defterde kimesneye timar kaydolunmayub. Ve zikrolan bağın ve mevzi'nin öşrünü Sultan Bayezid Hân tâbeserâh ihsan idüb ref' buyurub ellerine hükm-i hümayun 'inayet olunmuş.

Hâliyâ Padişahımız e'azzallâhu ensarchu dahi ref' buyurub mukarrer kılınub teccid hükm-i şerif sadaka olunmuş. Tarih-i hüküm sene: 928. (Yp. 53). (Fot. XVI).

90: Hasbeten lil-lâh sadaka Şeyh Gazi zâviyesine Musâ ve Mustafa vakf idüb meşihatine evlâdlarına şart itmişler. Sâbika Şeyh Gazi meşihatine berât-ı şahile Şeyh Musa mutasarrıf olub. Sonra kendü ihtiyarile karındaşı Mustafa-i mezkûru kendüye şerik idüb iştirâkile tekye-i mezbûreye hizmet iderlermiş. (Yp. 100)

91: Mezre'a:

Vakf-ı zâviye-i Kızıl Emeli Saruhan oğlu Kızilemeliye ki üç çiftlik yerdir. Vakf-ı evlâd imiş ki ellerinde meşihatine selâtin-i maziye-den ahkâm-ı şerif ve mukarrernâmeleri vardır. Vakf-ı evlâdlığı merhum Sultan Bayezid berâtünde mestûrdur. Ammâ vakfiyesi zâyî olmuş. El'ân Padişahımız Halledallâhü mülkehu berâtile zikrolan çiftlik meşihatine derviş Ali mutasarrıfdır. Tarih-i berât: 928.

Ve mezkûr zâviyeye hizmetkâr olub kadimen kimesneye raiyet olmayub zâviye-i mezbûre kaydolanlardan ki zikrolunur. Torbalı Veled-i Mehmed, İskender Veled-i Tugan, İbrahim birader-i O, Ali veled-i Yusuf, Rasûl veled-i O. Hamza birader-i Ali bin Yusuf, Ahmed veled-i Mürsel, Ramazan veled-i Hacı İvaz, Şeyh Mustafa bin Yusufan evlâd-ı Kızilemeli. (Sf. 100).

92: Vakf-ı zâviye-i Abâal Ayrı der kaşa-i İlica der karye-i Şeyhler.

Mezbure zâviyenin arz-ı beyzâsına Dede Bâli bin Şeyh Tuğrul 'arak-ı cebinile bağ ve bağçe idüb-âyende ve revendeye hizmet için zâviye-i mezburun ziraat olan arzının öşrül vakf-ı mezbûreye sarfolunur imiş. Merhumeyn Sultan Korkud ve Sultan 'Alem ve Sultan Mahmud tayyeballâhü serâhümden ve e-

lâtini mâziyeden dahi berâtları olub vakfiyet üzere meşihat-i zâviye-i mezbureye mutasarrıflar olub el'an yevmi bir akçe ile Yusuf ki Şeyh Dede Bâlinin bendesidir berât-ı şahî ile mutasarrıfdır.

Sahibi berât :

Fahreddin Birader-i Yusuf, Hüseyin Veled-i İlyas, Mehmed Birader-i o, Hüseyin bin Muslihiddin

Mezkûrun Dede Bâli evlâdından olub rûsûm-ı reâya viregelmiş değildirler. (Yp. 111)

XIII.

Numarasız Aydın defteri parçası (Tarihsiz)

94. — Şeyh Muhiddin zâviyesi, 95. — Şeyh Muhiddin zâviyesi, 96. — Ahî Mahmud zâviyesi, 97. — Ahî Hayreddin, 98. — Yatagan Abdal zâviyesi, 99. — Aspas köyü 100. — Kalenderhane evkaftı, 101 — Şeyh Makus zâviyesi, 102. — Mübârek Oğlu zâviyesi, 103. — Ahî Mustafa zâviyesi, 104. — Medrese vakfı, 105. — Gazi Umur Paşa türbe ve zâviyesi.

94: Boz dağda Kestanelik ve Koz ağaçları var yeri ve yurdu ile kadim-ül-eyyâmdan mülkiyet üzere tasarruf olunmuş. Bu üzere merhum Gazî Umur Bey ve İsa Bey ve Bayezid Hüdâvendigâr ve sultan Murad hân hükümleri var. Sonra Şeyh Muhiddine intikal olunub Padişahımız ol hükümleri görüb hükmü cihân mutâ' sadaka itmiş mukarrer dutum deyü. Sonra binâ itdüğü zâviyesine vakf itmiş. Vakfiyetin dahi mukarrer dutub hükm-i hümayun virilmiş deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyedir. Hâsıl: Fî sene 180 (Yp. 8)

95: Fî karye-i Meli.

Yağdi hâtun mezre'ası içinde olan koz ağaçları ile Şeyh Muhiddin vakf-ı evlâdlık üzere tasarruf ider imiş.

Gazî Umur Paşadan ve 'İsâ Beyden ve Bayezid Hüdâvendigârdan müselleme ve musaddak dutub hükm-i hümayun sadaka olunmuş.

El vakit oğulları 'Arif ve Mustafa mutasarrıflardır. Ellerinde padişahımızın hükm-i hümayunu var. (Hâsıl: Fî sene sekiz yüz). Ve Yağdi hâtun vakf-ı evlâd kıldığı bağçe müşterek sekiz dönüm sureti defter-i Mevlânî

Abdülkerim budur. (Hâsıl: Fî sene, yüz seksen). (Yp. 8)

96: Fî karye-i Gice Gün.

Ahî Mahmud nâm kimesne İsa Bey nişanı ile mülkiyet üzere tasarruf itdüğü yerleri karye-i mezburede bir zaviye binâ idüb ana vakfitemiş. Sultan Murad hân tâbeserâh ve sultanımız hazretlerine müdde zilluhuya 'arz olunub takrir ve tasdik idüb virmişler. Hâsılı budur. Ammâ vakıf adı emirde Dâvud Apa Mahmud imiş.

Elhâlet-ü hâzihî Seydi Ahmed veled-i Süleyman birader-i Mahmud mutasarrıfıdır. Elinde nişaneyn-i mezbûreynden gayrı hüküm yok. Ve hem vakıf olan yerler tahminen iki çiftlik mikdarı perâkende yer imiş. Ammâ defterden haricidir. (Hâsıl: Fî sene,, iki yüz seksen bir). Sûret-i (Defter-i Mevlânâ Abdülkerim) budur deyü (defteri âtik) de mestûrdur.

Elmahsûl: 'An öşrü hinta ve şa'ir ve sisam ve daru ve böğrölce ve gayrühü.

El-vakt Ahi Mehmed mutasarrıfıdır ber müceb-i berât-ı hümayun deyü (defteri âtik) de mukayyed. Ve hâliyâ Ahî Mehmed fevt olub oğlu Yusuf berât-ı sultâniyle mutasarrıfıdır. Durmuş veled-i Ahi Mehmed Mehmed veled-i Yusuf. (Sf. 17) (Foto. XI).

97: Vakf-ı zâviye-i Ahî Hayreddin.

Sübaşı timarından bir çiftlik Ender Kırrı dirlere suret-i defter budur.

Elhâlet-ü hâzihî Mehmed nâm kimesne mutasarrıfıdır. Ammâ elinde nişân-ı Padişahî Suret-i (defteri Mevlânâ Abdülkerim) budur.

Elvakt Mehmed tasarruf ider deyü (defteri âtik) de kaydolmuş.

Hâliyâ Mehmed müteveffa olub karındaşır Mahmud berât-ı Padişahî ile mutasarrıfıdır. Hâsıl: Fî sene: 300. (Sf. 22). (Foto. XII).

98: Evkaf zâviye-i Yatagan Abdâl.

Boz Dağda oturuğeldüğü yurd ki Karlı Oluk deresi ve Kaba Koz dimekle meşhurdur. Padişahımız yurdluğa virüb nişân-ı şerif sadaka itmiş. Fî tarih-i sene sitte ve hamsin ve semâne mie, Kızıl 'Alide kırk beş dönüm iki pâre mezre'a ve hâs içinde yüz elli dönüm meare'a ve altı dönüm bağ Ammâ defterde

sâbit değıl.

El-vakt Hüseyin bin 'Ali... mutasarrıflardır. Elllerinde hük-m-i sultâni var meşihatini sadaka itdim deyü Sûret-i (defteri Mevlânâ Abdülkerim) budur.

Hâsıl: Fî sene, 1620.

Elhâlet-ü hâzihî Derviş Hüseyin Çelebi ve İne Begi nâzırdır. Elllerinde olan ahkâm-ı selâtin zâyî' olmuş. Ve Yatagan Abdal oğlu kızı... Şâhla mutasarrıfıdır deyü (defteri âtik) de mestûrdur. Hâliyâ berât-ı padişahî ile Derviş 'Ali mutasarrıfıdır.

Oğurlu mu'tak-ı Yatagan Abdal, Bali veled-i O.

Evkaf-ı zâviye-i Yatagan Dede der karye-i 'Sahut İsa beğ vakfeylemiş El'an behük-m-i padişah der tasarruf-ı Aydın Dede mukarrer yaft.

'An bağçe der Cenb-i zâviyet-ül-mezbur. Kit'a: 2, hasıl: 150.

'An armudluk der karye-i Börücükli Hasıl. 200.

Elbâki 'An-il-mezârî' el-öşr vel-cizye tasarruf oluna.

El'an zâviye-i mezbureye berât-ı Padişahî ile Yusuf mutasarrıfıdır.

(Sf. 23). (Foto. XII).

99: Karye-i Aspas tâbi'-i Birgi.

Aspas Seydiye Umur Paşadan ve atası Mehmed Beyden vakıf. Nişanları vardır. Şimdiyadeğın vakfiyet üzere tasarruf olunur imiş. Aspas oğlu oğlanları Hacı Mahmud ve Seydi ve Şâhin ve İbrahim ve Bahtiyar ve Bahşayış suret-i defter budur. Karye-i mezkûre ki karye-i Dermiler dimekle ma'ruftur üç dört çiftlik mikdarı yerdir. Aspas Seydi oğlanlarından Şâhi mutasarrıfıdır hük-m-i Padişahî birle. Ve mezkûrların oğulları Seydi veled-i Celeb Virmiş ve 'Ali veled-i Hacı Mahmud el-mezkûr rahimehullâh birâder-i O ve Bâli veled-i Bahşayış el-mezbûr... Karye-i mezbûrede mütemekkin olub âyende ve revendeye hidmet iderler ellerinde ataları adına hük-m-i hümayun var. (Hâsılı: Fî sene, üç yüz doksan).

El-vakt ber müceb-i hük-m-i Padişahî Şâhin ve Hacı Mahmud oğlu 'Ali ve Seydi Bey oğlu Bilmış ve İbrahim oğlu Nasûh ve Bahtiyar oğlu Umur ve Bahşayış oğlu Bâli ber karar-ı sâbık mutasarrıflardır deyü (defteri âtik) de mestûrdur. Hâliyâ berât-ı Padi-

şahi ile mezkûr Bâfi ve Behlül ve Ahmed nâm kimesneler mutasarrıflardır. (Sf. 24). (Foto. XIII).

100: Evkaf-ı Kalenderhane ki der nefsi-i Birgi.

Bir değirmen ve karye-i İncilü Dere kurbünde bir pâre bağçe dört dönüm. Ve limon bağçesiyle meşhur bağçe üç dönüm mikdarı yeri ile Ve üç dönüm mikdarı bağ yeri Ve Gülüs Gediginde bir pâre yer armudluk yeri ve zâviye kurbünde bir pâre bağçe ve bir pâre yer yirmi dönüm mikdarı Ve kestânelik dahi var Ayvacıkda.

Elhâlet-ü hâzihi Semerkantden Mahmud oğlu Mevlânâ Seydi Ahmed Şeyh tasarruf eyler. Elinde hükm-i sultânî var. Bu zikrolunan kestânelikden gayrısı Padişahımız hazretlerinin mukarrernâmesi var defterden haricdir. Sûret-i (defter-i Mevlânâ 'Abdülkerim) budur.

El-vakt Hacı Nûrullah hükm-i sultâniyle mutasarrıfıdır. (Foto. XIII).

101: Fi karye-i Dere... tâbi-i Birgi.

Zâviye-i Şeyh Makus Kadim-ül-eyyâmdan zâviye-i mezbûrede tekye önünde bir bağçe ve Baba Çayında bir değirmen Ve değirmen önünde bir zeytun harimi Ve bir evlek mikdarı Ve bir harim bir dönüm mikdarı yer Ve bir hamam ardında bir evlek mikdarı yer ile Hisar Altında sekiz dönüm bağ Ve... çayırında seksen dönüm yer vakfı imiş. Ögrü harc ve harac virilmemiş. Bu üzere şühûd şehâdet itdiler. Ammâ defterde sâbit değildir.

El-vakt Mevlânâ Sinan veled-i Ömer mutasarrıfıdır elinde hükm-i sultânî var zâviye-i mezbûrenin meşihatini sadaka itdim deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyetdir. Hâliyâ berât-ı sultâniyle Mevlânâ Sücâ' nâm kimesne mutasarrıfıdır. Sûret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerim) budur deyü defterde mektûb. (Sf. 25). (Foto. XIII).

102: Evkaf-ı zâviye-i Mübârek Oğlu. Fi karye-i Senk tâbi-i Birgi..... iki yüz dönüm yer var imiş. Ve Anâvlı sınırında altmış dönüm ve Tasahoride ve Doril ve Mercemde ve Manastır dimekle ma'ruf kestânelik ve zikrolunan yerler ve kestânelik mezkûr zâviyede vakfiyet üzere tasarruf olunur imiş.

Ammâ bize teslim olunan (defteri âtik) de sâbit değildir vakfiyesi sâbit değildir. Vakfiyesi zâyi' oldu didiler.

El-vakt evlâdından Mehmed ve İbrahim mutasarrıflardır. Elllerinde hükm-i hümâyun-ı Padişahi var mukarrer ve musaddak dutdum deyü Sûret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerim) budur.

El-vakt mezkûrlar mutasarrıflardır. Elllerinde merhum sultan Mehmed hân tâbeserâhünün ve Padişahımızın 'azze, nasrûhu ahkâm-ı şerifeleri vardır deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyetdir.

Hâliyâ berât-ı sultâniyle Mustafa nâm kimesneye virilmiş. (Sf. 25) (Fot. XIII).

103: Vakf-ı karye-i Derelü hâssa tâbi-i Birgi.

Ahi Mustafa 'arak-ı cebîniyle satun aldığı Bınar yeri dimekle ma'ruf yerin ve Hâce Bağçesi dimekle meşhur bağçesini ve bir hamamı ve iki değirmeni ki haftada üç gün suyiyle ve argile kendü tekyesine vakf idüb meşihatini evlâdına şart itmiş batnen ba'de batnin Ve tekye ardındaki hârîmi ki haftada bir gün neveti kadimden tasarruf idegeldüğü yerdî dahi tekyesine vakfitmiş. Bu mezkûrân Padişahımız müdde zıllûhu hazretlerine 'arz olunub mukarrer dutub eline hükm-i hümâyun virmiş. (Sf. 25) (Fot. XIII).

104: Evkaf-ı medrese-i Aydın oğlu Mehmed Bey ki müderris Kemâl tasarrufundadır. Bir zeytunluk (hâsıl: altı yüz akçe) ve bir Anar bağçesi dimekle meşhurdur (hâsıl: dörd yüz akçe). Sûret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerim) budur deyü (defteri âtik) de mestûr dur. (Sf. 30)

105: Evkaf-ı türbe-i merhum Gazî Umur Paşa ve zâviye merkadûhu ki hâl-i hayatında türbe-i şerifesine vakf itmişdir.

Şehir üzerinde bir değirmen dâyiresinde iki dönüm mikdarı yeri ile Ve mezkûr değirmen kurbünde iki dönüm Yoncalık ve dâ-rülhuffaz cenbinde bir değirmen ocağı.

El-vakt harâb Ve İsâ Bey vakfından yevmi bir akçe ve... iki çiftlik yer ortakcılar bile (Kiryazı ve Yâni evlâdından Bazarlu ve 'Aleksi ve Kosta ve Yâni veled-i Bazarlu ve Kara Göz birâder-i 'Aleksi veled-i Yâni ve Hoş veled-i o) otuz iki baş su sığırı ve yet-

miş baş kara su sığırı mevcuttur. Ve mezbur sığırlarmesâlihi için Boz Dağda Gölcük Korusu bitemamihî yaylak için ve Odeanizde Korusu bilküllüye kışlak için konmuş. Kendü zamanından tâ bu zamana değin yaylayu ve kışlayu gelübdür. Ammâ Aydın İli sancağı beyi olanlar defterlerinde olmayub bersebili zulüm ba'zısında davarların yürüdüb ve ba'zı sın satarlarmış. Şimdiki halde Padişâhzâde 'âlempenâh tâle bekah hazretleri kemâl-i 'adlinden def' idüb müderrisi medrese-i mezbûre hükm-i hümayun sadaka itmiş ki hiç ehad mezkûrün icâzetsuz davar salmayalar ve dahl itmeyeler deyü.

Ve Padişah-ı 'âlempenâh hazretlerinden hükm-i hümayun sadaka olunmuş ki korumaları korunmagiçün Ve mezkûr Anızca Korusunda Ömer bin Bahşâyış ve Ahmed birâder-i o evler yapub Kesükler Kesü yurd idinmişler. Türbe-i mutahharaya yılda otuz akçe virilüb ve bunlardan gayrı.....

Hâne: 9 imam: 1.

Bu mezkûrlar her kimin yerin dutub ekerler ise öşrün virürler ve harcın virirler. Ve koyun resmin ve cürüm ve gerdek değerini ve gayrı rüsûmun mezbûr türbeye virirler. Süret-i (defteri Hamza bey) budur kı zikrolundu.

Ehâlet-ü hâzihi kemâkân vakıfdır. Mezkûr Kemâl tasarrufundadır mukarrer mutasarrıfdır vakfiyet üzerine Süret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerim) budur deyü (defteri âtik) de mestûrdur.

El'ân bir su sığırı var ve bir tanası var. Ve otuz sekiz baş Karaca sığırı var (Mevlânâ 'Abdülkerim) mutasarrıfıdır. Ber muceb-i berât-ı hümayun-ı Padişah-ı 'âlempenâh hullidet hilâfetühu 'an (defteri Karamânî zâde). Su sığırı az kaldığı ecilden otağ mezre'a olub ve ba'zı bağ olmuşdur. Rüsûmun müderris tasarruf ider. Hâsıl filmezârî-il-mezbur me'a rüsûm-i reâyâ ve mukata'a-i otlak ve resmi zemin ve bâdihevâ ki serbest tasarruf olunurmuş deyü (defteri âtik) de mukayyetdir (hâsıl: 6000). Ve ba'zı müderris için vakf olmuş kitablara var imiş. Müderrisler tasarrufunda bulunub vakfiyede mestûr olduğu sebebden tafsilen kaydolunmadı 'indelhâce andan taleb oluna, Süret-i (defteri Karamânî zâde) budur. (Fot. XIV).

445 numaralı Aydın defteri

(Fatih Mehmed devri)

106. — *Kaba Sakal Tekyesi, 107 — Hasan Şeyh oğulları.*

106: Karye-i İncircük tâbi-i Tire.

Çeltük ki Çavuş Çeşmesi ve Dere yolu ayağından ekilür.

Kaba Sakal tekyesine vakıfdır deyü tasarruf olunan üç çiftlik yerün hükmü görölüb deftere nazar olundu. Defterde vakıf olmadığı sebebden hükmü el'ânen alınub çiftliğin hasılı sipâhiye timar emrolundu.

107: Timar-ı Tursun veled-i Hasan ve Şeyh Paşa veled-i Hasan ve Seydi veled-i Hüseyin ve Hızır veled-i Hamza ve Hamza veled-i Şeyh ve İlyas birâder-i O. (müşterek be-nevbet).

Zaviye-i Saru Şeyh.

Mezkûrun oğlanlarının ellerinde olan mülk yerleri zâviyelerine vakıf imiş. Padişahımız hullidet hilâfetühu hazretleri mukarrer dutmayub mezkûrun evlâdından Hasan oğlanları Tursun ve Şeyh Paşa ve Hüseyin oğlu Seydi ve Hamza oğlu Hızır ve İlyas eşmeğe iltizam gösterdikleri sebebden mezkûrine timar kaydolundu. (Birgiye tâbi) (Fot. X).

XV.

564 numaralı 'atık Konya defteri

(Fatih Mehmed devri)*

108. — *Kâuib 'Ali bey mescid ve zâviyesi, 109. — Sinan Seydi zâviyesi, 110. — Celâleddin hânîkahu, 111. — Şeyh Bahşâyış zâviyesi, 112. — Şeyh İdris zâviyesi, 113. — Hacı Armağan zâviyesi, 114. — Sâmit Dede zâviyesi, 115. — Ahî Kemâl zâviyesi, 116. — Hasan Şeyh köyü, 117. — Pehlivan Gazi zâviyesi, 118. — Şeyh Çoban köyü, 118. — Ahî Mesut zâviyesi, 120. — Yassı Viran zâviyesi, 121. — Kırık Dede zâviyesi, 122. — Hacı Piri Sofuhanesi, 123. — Serği Saray zâviyesi, 124. — Şah Bâli zâviyesi.*

(Bunların örfiyesi İlmara emrolundu).

108: Mescid ve zâviye ve kârbansaray Kâtib 'Ali beğ Vakf-ı kadim Vakfiyeleri görüldü. (Yp. 15).

(Vakfiye ve İbrahim beğ mektubu var Vakıfın ciheti temellüki ma'lûm değül).

(Mensus)*

109: Zâviye-i fahril-meşâyih Sinan Seydi bin Ömer Seydi (Yp. 17).

(Vakfi mensuh).

110: Hânîkah-ı müstevfi Celâleddin Buk'ası harâb olduğu ecilden timara emrolundu. Seydi Mehmed adına elinden alınan Halka Binara bedel Tahriren filevâhır zilka'-de sene semânin ve semane mie. (Yp. 23).

(Mensuh)

111: Zâviye-i Şeyh Bahşayış.

Der karye-i Öyük tâb'i Kır Âbâd der tasarruf 'Abdül 'Ali Mukarrer behükm-i hü-mâyün Bervech-i mu'âfiyet (Yp. 5)

(Mensuh)

112: Zâviye-i Şeyh İdris

Der karye-i mezkûre Evlâd-i Şeyh İdrisin ellerinde olan yerlerine sâbika mukarrernâ-me-i sultânî sadaka olunmuş bervech-i mu'âfiyet.

(Aslı Beytülmâlden alınmış mensuh).

113. Zâviye-i Hacı Armağan.

Der karye-i Alp Gazi tâbi'i Göçeri Mukarrer be-tevki'i 'âlişân Evkaf ve emlak-i kadîmden gayrı.

(Bir çiftlikden gayrı mensuh).

114: Zâviye-i Sâmît dede der karye-i Göçeri tâbi'i Kır Âbâd.

Der tasarruf-i evlâd-ı mezkûr Mukayyed der defter-i kadîm temessük yok.

(Mezbur mezârî-i müteferrika nesh olub öşrûn ve rûsûmun virmekle tasarruf emrolundu).

115: Zâviye-i Ahî Kemâl Der nezdi Beğşehri Mukarrer be-mektub-ı İbrahim beğ Benâm-i pedereş. (Beğşehri evkafı arasında). (Yp. 6).

(Mensuh)

116: Hasan Şeyh der karye-i Hasan Şeyh el-mezkûr tâbi'i Yelsan be-mektub-ı İbrahim beğ bervech-i mu'âfiyet Benâm-ı Hasan Şeyh.

(Örfiye-i Re'âyâ timar)

117: Zâviye-i Pehlivan Gazi ki ez-yârân-ı Seyyid Gazi Sultan (Develü nahiyesi).

118: 'An karye-i Şeyh Çoban tâbi'i Develü Ebnâ-i Şeyh Çoban ma'a eimme.

(Asıl Ahî Mes'ud zâviyesi münhedim olub ümerâ mu'rifetiyle iki yerde zâviye ihdâs itmişler Bâ'zı evkafa Ahî Sa'id tasarruf ider bâ'zısına Ahî Kemâl)

119: Zâviye-i Ahî Mes'ud Der tasarruf Ahî Sa'id Mukarrer behükm-i Padişah-ı 'âlempenah (Yp. 7)

120: Zâviye-i Yassı Viran tâbi'i Göçeri Der tasarruf Derviş Hasan defter-i kadîm de 'avârizdan müselleme deyü mukayyed. (Yp. 7)

(Müttekaddimden vakfiyet üzere tasarruf olunugelmış Merhum Çelebi sultan dahi mukarrer itmiş mühim 'olduğuyçün Ve' lâkin Balta oğlu defterinde mu'âsdan bozulan dimiş).

(Mezkûr zâviyenin Şeyh Bedreddin adını Karamon oğlanlarından mektub var Meşihat vakf-ı evlâd)

121: Zâviye-i Kırık Dede der karye-i Kırık Dede tâbi'i Kırılı-i mezkûr. Çiftlik: 2 (Yp. 7)

(Vakfiye var ammâ bâki temessük yok Mensuh)

122: Vakf-ı Sofuhâne-i Hacı Piri Der nezdi Beğşehri. Hamam Şehirde zemin (Yp. 7).

(Mensuh)

123: Zâviye-i Sergi Saray tâbi'i Kır İli Der tasarruf Şeyh Ahmed ve İsmail ve Mahmud Bir çiftlik yer.

(Mensuh)

124: Vakf-ı zâviye-i Şeyh Bâli Der karye-i Dere Tâbi'i Kır İli. (Yp. 7).

[*] Bu suretle muterize içinde ve italik harflerle dinden kısımlar, defterdeki kayıtlara ayrı bir halemle ve sonradan ilâve edilmiş olup, Fatih Sultan Mehmed devrinde büyük bir kısım vakıf ve mülklerin sahiplerinin ellerinden alınması teşebbüsüne aid icraatı aksettirmektedirler.

XVI.

920 numaralı Konya defteri

(İkinci Bayezid devri)

125. — Ömer Seydi zâviyesi, 126. — Hızır Ağâ zâviyesi, 127. — Kayı Cemaatı, 128. — Bulduk Dede Sultan vakfı, 129. — Ahmed 'Alâî oğulları, 130 — Şeyh Hasan-ı Rûmî zâviyesi, 131. — Yurdruk için ihya edilen toprak, 132. — Eşkücülük mülk toprak, 133. — Şeyh Bedrettin zâviyesi, 134. — Seydi Mahmut, 135. — Akşehirdeki Şehzade Abdullah zâviyesi, 136. — Ağaç Abdal zâviyesi.

125: Karye-i 'Alemdar tâbi'i Sahrâyı Konya.

Kadim-ül-eyyâmdan Konyada Lala mes-cidinde vakf olub mevkuf-ün 'aleyh münhe-dim olub eser-i kalmadığı sebebdan Karaman oğlu Pîr Ahmed beğ Ömer Seydi zâviyesine ilhâk idüb mektub virmiş Sonra Sultan Mehmed tâbeserâh zamanında Musa Paşaya ba'zı mezâri' ile eşkünci eşdirmeğe virmiş..

Şimdiki halde Padişah-ı 'âlempenah 'azze nasruhuya 'arz olundu bir eşkünci eşdirmek mukarrer buyrulub Musa Paşaya timar kaydolundu deyü (defteri köhne) de mestür.

Ba'dehu Padişah 'azze nasruhu vüfûr-ı şefkatden elinde olan timarın hidmetin 'affidüb hükm-i hâkanî sadaka olunduğu ecilden mukarrer oldu.

126: Karye-i Ak İn tâbi'i Hâtun Saray. Vakf-ı zâviye-i Hızır Ağâ Be-nâm-ı evlâdı Şeyh Gaybî.

Mukarrer be-hükm-i sultan Mahmed tâbeserâh Ber muceb-i (defteri köhne).

Mezkûr fevt olub bezkûrlar evlâdından olub müşterek şeyhler Be-berât-ı Padişah-ı 'âlempenâh.

127: Karye-i tâbi'i Konya timar.

Mezkûr karye sınırı mütenâza'ün fihâ ol-duğu ecilden üzerine varılıb Çoşluk Burnı nâm mevzi'de olan su ekmesinden mukabelesinde olan Toru Öyüğüne varınca 'alel-istiklâl mezkûr karye cânibi karyenin olub Hamur öyüğü Kayı cema'utinun idiği zâhir olub hükim olundu.

128: Mezre'a-i Pınarbaşı Nezd-i beğ köyü.

Hâricden ekerler Beğ köy re'ayâsı dahi ekerler imiş. Ammâ Mezre'a-i mezkûre Bulduk (Dede Sultanın kadîm vakfı imiş. Vakıfnâmesinde mestür Lâkin (defteri köhne) de timara kaydolunub ba'demâ sâhib-i vakf ile sâhibi timar muhasama idüb vakfiyeti zâhir olub hükm-i kadî lâhik olduktan sonra hükm-i Padişahîleri var mukarrer deyü Ol cihetden vakfa kaydolundu.

129: Ebnâ-i Ahmed 'Alâyî der nefsi şehir.

Mezkûrların İbrahim beğden mektubları var. Seyyid-üs-sulâhâ mezkûr Ahmed 'Alâyî ve oğulları ve a'kab ve ahlâf neslen ba'de neslin öşrü zemîn ve bağ ve kopçur-ı ağnam ve sâyir rûsûm ve avâriz alınmaya Ve her san'atı ki işlerler bac ve bedreka virmiyeler. Bu hükmü tebdil idene lâ'net-i Hudâ ve Resûl ola deyü mukayyed Ve altı nefer ki mülkü mukarrerlerinde zira'at ideler 'avâriz-ı divâniyeden ve tekâlif-i 'örfiyeden mu'af ve müsellemler olalar deyü tekrar İbrahim beğ mektubları vardır. Dergâh-ı ma'delet penâha 'arz olunub mufassalan mukarrernâme sadaka olundu deyü (defteri köhne) de mestür.

Hâliyâ tekrar mukarrernâme sadaka olundu.

Ağaçlar Beli nâm mevzi' ki karye-i mez-burenin ve karye-i Kavağın ve karye-i Kara Hisârın yaylağı imiş. Karaman oğlu zamanında kadî teftiş idüb kurây-i mesfüre ehâlisine hükm olunmuş. Elllerinde mektubları var. Gine mezkûrlara mahsus kaydolundu deyü (defteri köhne) de meşruh. Ammâ merhum Mevlânâ Vildan teftişinde mezkûrun karye ehâlisine yaylak olmayub Manoglar köylerinin mezre'ası olub kadîmden zira'at idenlere hükm olunub (defteri köhne) de şerh olunmuş mukarrer (Kazâ-i Seydi Şehir).

130: Karye-i Kocac tâbi'i Sahrâyı Konya.

Öşrü Şeyh Hasan-ı Rûmî zâviyesine vakf imiş. Yevmî üç cüz okunur deyü (köhne defter) de mestür. Ammâ (köhne defter) yazılmazdan evvel Karaman zamanında ol zâviyenin buk'ası harâb olub ol köy dahi müteferrik olmuş.

İbrahim beğ Mevlânâ Saru 'Ya'kuba ol köy yerini şenletmeğe virmiş. Müşârün-ileyh çift koşub şenledüb ta'mir itmiş. Vakfiyet üzere tasarruf iderlermiş.

Sonra oğlu tasarruf itmiş. *Evkaş nesh olıcak örfiyesi timara emrolunub muztar olub bir eşküncüye iltizâm göstermişler.*

El'ân vakfiyetin Padişah-ı 'âlempenâh mukarrer idüb mukarrernâme virmiş. Mevlânâ Saru 'Ya'kub zâde Mehmed Çelebi adına bilfi'il tasarrufunda mukarrernâme virmiş. Mevlânâ Saru 'Ya'kub zâde Mehmed Çelebi adına Bilfi'il tasarrufunda mukarrer Ve karye-i mezkûrenin hududuna nizâ' olunub ve Fazıl zâde... idüb ellerine hüccet-i şer'i virmiş. Ber muceb-i hüccet-i şer'îye mukarrer.

131: Mezre'a-i Saksak Öyüğü ve mezre'a-i Gargara ve Akca Yurd tâbi'i Bel-virân ve mezre'a-i Karaca Öyük nâhiye-i Konya.

Zikrolan mezârî'i Eçe ve 'İvez bin Halil Gök kadıdan bin akçe tâpuya alub ihyâ idüb yurdlukçün yılda bir eşkünci eşdirmeğe mütezim olmuşlar. Vech-i mezbûr üzere Gök kadıdan mektubları ve Cem sultandan mukarrernâmeleri var. Mezkûr Eçe mütevaafa olub el'ân Mehmed ve 'İvez tasarruflarındadır. (Tevki'i derkenarı:) Mezbur mezre'a-i Saksak Karaman oğlu İbrahim beğ zamanında Hacı Yusuf mülkü meşru'ı imiş mezbur İbrahimden şirâ-yi şer'î ile satun alınmış. Merhum sultan Mehmed ol memleketi feth idiycek defter olmak emr olunub deftere dahi mülkü Hacı Yusuf deyü kaydolunmuş. Bu def'a dahi defter olıcak ana dahi mülk-i Hacı Yusuf deyü kaydolunmuş. Bu def'a dahi defter olıcak sehivle mülk kayd olmağın timara virilmiş. Mezkûr Hacı Yusufun oğlu Er Doğdu babasının hüccet-i şer'îyesin getirüb dergâh-ı mu'allâya 'arz idicek eski defterlere nazar olunub eski defterde mülkü Hacı Yusuf deyü mestûr olmağın inâyet-i şâhâne zuhura gelüb gine mülkiyet mukarrer kılınub eline bu hususta hükm-i hümayun virilüb defter-i sultâniye dahi sebt olunması emrolunmağın vech-i mezkûr üzere defter-i sultâniye dahi kaydolundu ki elindeki mukarrernâme mucebince mülkiyet üzere mutasarrıf ola paşâyân-ı izâm 'Ali paşa ve Mustafa paşa ve Yahya paşa dâmat me'alihim ilâ yevm-il-kıyâme.

Harrere-hül-fakir Ca'fer-üt-tevki'i.

132: Çiftlik-i Evlâd-ı Türkman ve vere-se-i Ahî ve vere-se-i İlyas bin Ahmed müsterek 'alessevâ eşküncülü.

Mezkûr çiftliklerin Karaman zamanında Beyt-ül-mâlden satun almışlar. Piyade ve müsellemler yerinden gayrı dörd buçuk çiftlik yer mezkûrların eşküncülü mülkleri imiş. Yılda biri eşerler imiş. (Köhne defter) de sultan Mehmed mukarrernâmesile sebt olunmuş. Şer'i mektublarında tecdid olunmuş. Gine ber karar-ı sâbık yılda biri eşmeğe mukarrer. Mahmud yerlerine mezârî'den ve çayırından gayrılar hissesince Bedreddin muta sarrıf olalar deyü (defteri âtik) de kaydolunmuş.

Hâliyâ testi olunub mezkûr dörd buçuk çiftlik yer sekiz çiftlik mikdarı yer olub yine ber karar-ı sâbık yılda biri eşmeğe iltizâm idikleri sebebden deftere sehtolunub hüküm sadaka olundu.

133: Zemin-i sâlih bin Ahmed Fakih der karye-i mezbure.

Karaman zamanında şirâ-i şer'îyle satun alunub Taşkente Şeyh Bedreddin zâviyesine vakfeylemiş öşrü ol zâviyede sarfolunmuş deyü (defteri köhne) de mestûr El'ân gine mukarrer.

Mezkûr Halil Fakih ve Seydi ve İsmail ve Osman ve Remezân ve 'Abdurrahman mezkûrun bir çiftlik vakf-ı evlâdları var imiş. İbrahim beğ mektubiyle ve sultan Mehmed mukarrernâmesiyle mu'âf ve müsellemler kayd olunmuşlar. Gine mukarrernâme sadaka olundu deyü (defteri köhne) de mestûr.

134: Karye-i Yenice tâbi'i o.

Mezkûr karyenin öşrün Behadır ağa Seydi Mahmuda vakf-ı evlâd itmiş. Ve örfiyesi için altmış koyunda bir koyun ve yılda üç yüz akçe mukata'a virüb müsellemler olalar. Vakfiye ve İbrahim beğ kâğıdı mukarrer kılınub hükm-i 'âlişân sadaka olunmuşdur deyü (köhne defter) de mestûr Vech-i mezbûr üzere Sultan Mehmedden mukarreren hükümler var yalnız Seyid Mahmud adına Seydi Mahmud vefat idüb el'ân karındaşı Mevlânâ Hacı Mehmed tasarrufunda be-nişân-i sultan 'Abdullah Ve vakfiyede dahi mezkûr Seydi Mahmud neslinden sonra akreb-i akaribine deyü mukayyetdir.

Şimdiki halde dahi dergâh-ı mu'allâm-dan Mevlânâ Hacı Muhiddin adına mukarrer-nâme sadaka olundu deyü (defteri köhne) de mestür.

Hâliyâ mezkûr Mevlânâ Muhiddin Hacı vefat idüb akaribinden Hasan bin Seydi Fakih idüğüne sübüt bulub hüccet-i şer'îye virilmiş. Ber muceb-i hüccet-i şer'îye mezkûr Hasan Seydi Fakihe mukarrer kaydolundu.

135: Kaza-i Akşehir.

Nişan-ı hümayun ve misali meymûn... nâfiz ilâ yevme yüb'asûn hükmü oldur ki:

Şimdiki halde dârendegân-ı misâl-i şer'î: Hamza bin Pazarlı ve Hamza bin 'Abdullah ve Yusuf bin 'Abdullah ve Habib bin 'Ali filcümle bu dörd nefer kimesne merhum ve mağfur... penâhi ve mağfîreti destigâli oğlum 'Abdullah ce'alallâ-hül-cennete mesvâhü-nin Akşehirde olan zâviyesi kurbünde sâkin olub âyende ve revendeye hizmet idüb ve hem kimesnenin ra'iyeti olmadukların Akşehir kudısı mektub gönderüb dergâh-ı mu'allâma ilâm itdüğü sebebden ben dahi mezkûrlara himmet ve 'inâyet idüb 'avârızı divâniyeden mu'âf ve müselleme idüb bu hükm-i şer'î mezkûrlara virdüm ve buyurdum ki:

Mâdâmeki ol mahalde mukîm ve mutavattın olub ol hizmetde olalar ulakdan ve suhradan ve cerehordan ve sekbândan ve doğancıdan ve hisar yapmasından ve salgundan ve 'azebden ve kürekciden ve nüzül tahılından ve sâyir 'avârız-ı divâniyeden emîn ve mu'âf ve müselleme olalar şöyle bileler (tahrîren fî evâsıt-ı şehri safer-ül-muzaffer sene tis'a ve tis'in ve semâne mie) be-mekâmı Kostantiniye.

Mezkûrlar kimesnenin ra'iyeti olmadukları sebebden zikrolan zâviyeye hizmetkâr kaydolundu ki âyende ve revendeye hizmet ideler. Ellerinde zikrolan üzere mu'afnâmeleri var. Be-hükm-i Padişah-ı âlempenah.

Ve Taşluca Buğazı dimekle ma'rif boğazdan Akşehir gölüne geçen suyun mecrâsı ki Kara Ezdek dimekle meşhurdur. Kadim-ül-eyyâmdan Uğur gölünden Akşehir gölüne bulık geçecek yerdir. Mezkûr yerin iki gemi geçecek yerine çit dutmayalar deyü cema'at-i mu'arrifin elinde hüccet-i şer'iyeleri var.. Ve çit konulduğı takdirde bu vakfa ve sâyir evkafa zararı var idüğüne 'udul-i müsliminden şehadet eylediler. Ol üzere mukarrer ya-

zıldı. (kazâ-i Akşehir).

136: Zâviye-i Ağaç Abdul der mevzi'-i Totoş ki Yalnız Kuyu dimekle ma'rif virâncidir.

Mezkûrün dervişler mevzi'-i mezbûru şenledüb zâviye binâ idüb 'arak-ı cebinleri ile âyende ve revendeye hizmet itdükleri sebebden Sultan Hamza ve Sultan Mustafa ve Sultan 'Abdullah mu'afnâme virmişler. Elinde mukarrer tâpunâmesi var. Ber muceb-i mekâtib mukarrer.

XVII.

800 numaralı Karaman mufassalı

(İkinci Bayezid devri)

137. — Derviş Ahmed, 138. — Abdul Ekinlü zâviyesi, 139. — Akcu Kıvınc zâviyesi, 140. — Enbiya zâviyesi.

137: Mezre'a-i Yaprak İn tâbi'-i Ürgüb. (Köhne defter) de hâli kaydolunmuş. Çelebi Sultan mektubiyle Kara Hisar Subaşı Derviş Ahmedün tâpusun alub yurdluğu virmiş. Seyyid zâde derviş imiş. Elinde icâzetnâmesi ve Karaman oğlundan ve Sultan Mustafa'dan ve Sultan Cemden mu'afnâmesi var deyü (defteri köhne) de mestür.

138: Karye-i Kırık tâbi'-i Develi.

Vakf-ı zâviye-i Abdul Ekinlü Mezkûr Abdul İlyas evlâdının mezkûr zâviyede..... olurmuş her kim mezkûr karyenin yerin ekerse öşrün zâviyeye vireler.

Mezkûr cemâat öşrün sâhibi arza vireler. Ve rüsûmun sahib-i timara vireler.

139: Karye-i Kuyucu tâbi'-i Develi elmezbûr Akça Kıvınc nâm kimesnenin zâviyesine vakıfdur. Be-mektub-ı İbrahim beğ deyü (defteri köhne) de mestürdür. Gine ber karar-ı sâbık mukarrer. Köhnedefterde 'örfiye timara emrolundu deyü kaydolunmuş teftiş olundu. Türkmân zamanında ve Karaman ve Âl-i Osman zamanında şimdiye değin örfiyesine ve şer'îyesine kimesne dahl itmemiş vakfa tasarruf olunub zâviyede sarf olunur imiş deyü (defteri köhne) de mestür ber karar mukarrer.

140: Karye-i Hacı Enbiyâ tâbi'-i Kuşhisar.

Vakıf-ı zâviye-i Enbiyâ Mukarrer be-mektub-ı İbrahim beğ ve be-hükmi Sultan Mehmed tâbeserâh Ve mukarrernâme-i Pa-dişâh-ı âlempenâh Ve meşihat be-nâm-ı *Babu Şeyh* veled-i Remezan Rüsüm-ı şer'iyesi ve 'ürfiyesi zâviye-i mezkûreye mukarrer Kimesne dahl itmeye deyü (defteri köhne)de mestûrdur. Gine mukarrer kaydolundu.

XVIII.

871 numaralı Konya defteri

(924 tarihli)

141. — *Yatağan Baba dervişleri ve Akçe Kurum* dimekle ma'ruf zemîn, 142. — *Şeyh Hacı İsmail*.

141: Bu zikrolan *sûdât* karye-i mezbûrda sâkin olub *Akca Kurum* dimekle ma'ruf zemîn kadimden ellerinde ve *tasarruflarında* olub *bu zeminde zira'at üdüklerinin öşürleri kadimden alınmayub a'şardan mu'âflar imiş*.

Hâliyâ a'şardan mu'âfiyet ref olunub bu yerde ve aharda zira'at itdiklerinin 'öşürlerin virüb rüsûmdan ve 'avârizdan mu'âflardır *Ammâ mezkûrlardan Seyid 'Abdürrahman ve Seyid Musâ kendü mülklerinde zira'at idicek 'öşürlerin virmezler*.

Bu dervişler mezbûr *Yatağan Baba* hürmetine evvelden 'avârizdan ve rüsûmdan mu'âfiyetnâmeleri vardır. (Defteri sâbık) da dahi bu vechile mukayettir. *Ammâ vakıfları yokdur sû'alle zindegânü iderler (Konya)*

142: Karye-i *Şeyh Hacı İsmail* 'an kazâ-i Lârende.

Mezbûr *Şeyh Hacı İsmail* 'an cema'atin dervişleriyle *diyâr-ı Horasandan* gelmiş 'aziz imiş. Bunda tavattun idüb ba'dehu oğlu *Musa Paşa* bunda birer zâviye binâ idüb ba'dehu anun oğlu *Kevki Çelebi* dahi bir zâviye binâ idüb ethâ'yle sâkin olub ellerinde *bervech-i vakfiyet tasarruf yerleri vardır*. Hâricden zira'at idenler 'öşürlerin vakfa virüb zâviyede sarf olunub *kendüleri ve dervişleri 'avârizdan ve resmî ganemden ve resmî çiftiden mu'âflardır*.

Ve cema'at-i evlâdı *İsmail Hacı*nın Oturak Kulu ve *Akca Kinisa* ve... kapusu ve *Kevki* ve *Sa'id Hacı* ve *Çukur köy* ve *Ömer Hacı*... *uyruğu* ve *Sungur Burnu* ve *Çukur kolu* ve

Gölli Korusu ve *Beş ağıl* ve *Öksüz Ömer* ve *Ayruğu zikrolan mezârî bilâ niâ kadimen yurdlarıdır*. Ve *Kızıl Öyük* kadimden suvatlarıdır. *Ammâ cema'at-ı Koştemir'den* Esed oğlanları dahi bunlarla otura gelmişlerdir. *Şihzâdeler* dahi nizâ' itmeyüb ve mevzi-i *Kıraç kârbânsaray* dahi müşâr-ün-ileyh *İsmail Hacı*nın kadimden yurdlarıdır. *Ammâ Sülenişli cema'âtinden* *Kara Turgud* ve *Kara Mehmed* dahi bunlara hemsâye olub kışlada bile olub ammâ yazlada oturmayub göçüb gideler deyü tarafeynden *musalâha olunmuşdur*. Bunlardan gayrı *Turehan* ve *Selman nâm* kimesneler dahi mezkûrlar ile bile sâkin olur men' olunmaz. Ve *Kulca* ve *Şekerler nâm* mahaller dahi cema'at-i *İsmail Hacı*nın süvadlarıdır. *İbrahim beğ kadı askerinden hüccetleri vardır*.

Ammâ... nâm yeri bu cema'atden Yunus Emre Karaman oğlu İbrahim beğden satun almış elinde mülknamesi vardır. *Yunus Emre* fevt olub evlâdına intikal eylemişdir. Ve bunlardan gayrı *Kıraçlar Kuyusu* ve *Deve Kuyusu* ve iki sulu kuyu bunlar *İsmail bin Yunus Emre şehzâdeden tâpulayub* alub kendüye yurd eylemişdir elinde temessükü vardır (Fot. XX).

XIX.

19 numaralı İç İl evkaf defteri

(İkinci Bayezid devri)

143. — *Şeyh Ali Hoca zâviyesi*, 144. — *İlüseyn veled Yusuf zâviyesi*.

(Tevliyet vakfiyesinde evlâdına meşrûtdur. *Hâliyâ evlâd-ı evlâddan Fatma nâm hâtin elindedir*).

143: Vakf-ı zâviye-i *Şeyh Ali Hoca* rahimehullah ber mucel-i vakfnâme-i şer'iyeye.

Bu zikrolunan merhum 'Ali Hoca rahimehullah zâhirülkerâme bâhir-ül-vilâye 'aziz evlâdından dahi şeyh-i 'azizler zuhura gelüb mâ-tekaddemden *İbrahim beğ babası Mehmed beğün mu'âfiyetnâmeleri olub bu silsile evvelden mer'î oligelmişdir*.

Hâliyâ mevcud olan on bir nefer dahi ol 'azizin neslindedir. *Sulehâ* dervişlerden ve *mevlânâ Seydi Ahmed* ehl-i 'ilm olub nice talebeye ders idüb ehl-i 'ilm bundan istifade iderlermiş. *Ammâ defter-i sâbıkda bunların*

öşürlerinden elli kile galle ve rüsûm-ı örfiyeden dahi beş yüz seksen dokuz akçe kaydolunmuş. Ve lâkin vâcib-ür-rîâye ve makbul-üdda' ve 'aziz olduğu için şipahiler bunları riâyet idüb hiç bir zamanda öşürden ve resimden nesne almamışlardır.

Hâliyâ dahi görüldü a'şardan yirmi kile ve rüsûmdan dahi üç yüz elli akçe hâsil olur.

(Hidmetkâran (zâviye-i Hüseyin veled Yusuf vâkıfın Kulu oğullarıdır birâder-i 'Alâeddin).

144: Mâ-tekaddemden Karaman beğleri zamanundanberi ilâyevinâ kâzâ bu evkafdan hâsil olan galle zâviyeye sarf olunub bu dervişler zâviyeye hizmet idüb mâ-tekaddemden mu'âf olgelmışlerdir. Elleri Karaman beğlerinden mu'âfiyetnâmeleri vardır ra'iyet değildir.

XX.

192 numaralı Kengiri evkaf defteri (962 tarihli)

145. — Şeyh Şamî zâviyesi, 146. — Aydın Şeyh zâviyesi, 147. — Şeyh Koçi Baba zâviyesi, 148. — 'Ali Dede zâviyesi, 149. — Elvan Seydi zâviyesi, 150. — Seydi 'Izzettin zâviyesi.

145: Nâhiye-i Keskûn tâbi'-i Kal'acık derlivâ-i Kengiri.

Vakf-ı Şeyh Şamî kaddesallâhü sırrehül-âziz.

Karye-i Kozlu tâbi'-i mezkûr Merhum Şeyh Şamî kaddes-al-lâhü sırre-hül-âziz oğlu Şeyh Cârullâh ve Şeyh Fazlullâh ve karındaşları oğulları mutasarrıflardır. Karye-i Koz Dere de merhum Şeyh Şamî bir zâviye ihdâs idüb tavattun eyleyüb ve bir cum'a mescidi hınû itmiş ve Taharet Özü ve Eşme ve Koz demekle ma'ruf olan mezre'aları ihyâ idüb zira'at iderler imiş. Ve kezalik mezkûr Eşme nûm mahalde dahi şeyh-i müşâr-ün-ileyh bir zâviye binâ idüb ihyâ eylemiş ve Değli nâm mezre'a ile Kozmatın nâm bir çiftlik yeri dahi mezbûrân Şeyh Şamî oğulları Şeyh Cârullâh ve Şeyh Fazlullâh ve Şeyh-i müşâr-ün-ileyhin evlâdından olub fevt olan Şeyh Sa'dullâhın oğulları ile Şeyh Nefirullâhın oğul-

ları dahi ber kararı sâbık cümlesi tasarruf iderler deyü (defteri âtik ve cedid) de mukayyed olub cümle evlâd ve evlâd-ı evlâd ittifakla tasarruf iderler iken mâbeyinlerinde ihtilâf düşüb birbirleriyle nizâ' eyledükleri sebebden zikrolan mezârî'le çiftlik cümle mahsûllerinden mezbûrân Şeyh Cârullâh ile Fazlullâh kendüleri hisselerine mutasarrıf olalar deyü merhum sultan Selim hân aleyhiraahmetü verrıdvân hükmi şerif erzâni buyurduğın. Sonra Padişahımız e'azzallâhü ensârehu hazretlerinden dahi tecdidi hükmlunub ta'yin-i hisas ider imiş.

Ve elhâlet-i hâzihi şöyle ki üslûb-ı mesfûr üzere zikrolunan mezârî'le çiftliğin cemi'i mahsulleri şeyh-i müşâr-ün-ileyhin evlâdına ve evlâd-ı evlâdına hisse hisse olub tasarruf iderler. Mezkûrın olan zâviyelerde mütemekkin olan evlâda ve kendülere mütenasib olan dervişlere tefrika düşüb zâviyelerün harâb ve yebâb olmalarına sebep olur deyü ilâm olunmuşta'yin hisas olunmak bilkülliye ref olunub.

Ve hâliyâ mezbûr Şeyh Fazlullâh dahi fevt olmağın şeyh-i müşâr-ün-ileyhin oğlu mezkûr Cârullah ve mezkûrdan Şeyh Sa'dullâh ve Şeyh Nasrullâh ve Şeyh Fazlullâhın dahi oğulları ve hilcümle şeyh-i müşâr-ün-ileyhin oğulları ve oğlu oğulları dahi mezârî'-i mezbûre ile mesfûr çiftliğe kâdim-ül-eyyâmından hüsn-i ittifak ve itihâd üzere cemi' dervişler ile ne vehile tasarruf idgelmişler ise girü ol âdeti kâdim üzere mutasarrıf olalar. Ve şeyh-i müşâr-ün-ileyhin evlâdından zâviyeteyn-i mezbûreteynden her kim tarikle ri üzere hükmi şerifle şeyh ve seccâde nişin olur ise husus-ı mezbûre nâzır olub kadimden olgeldüğü üslûb üzere mezârî'-i mezbûre ile mezkûr çiftliği tasarruf eyleyeler. Ve girü her kararı sâbık merhûmân sultan Mehmed hân ve sultan Bayezid hân tâbe serâhümâ ih-san eyledüklerü ahkâm-ı şerife nuktazasınca kendüler ve kendülere müntemî ve müntesib olan dervişlerine ümerâdan ve küberâdan hiç vehile kimesne mâni' ve müzâhim olmayalar. Ve ulakdan ve çerehordan ve salgundan ve gayrıdan ve hilcümle cemi' 'avârız-ı divâniyeden ve tekâlif-i örfiyeden mu'âf ve müsellemler olalar deyü (defteri âtik) de mukayyed olub hâliyâ dahi her kararı sâbık defter-i cedide kaydolundu.

(Sayfanın altında Şeyh Şamî evlâdı diye

elli, evlâdı 'uteka diye üç ve reâya olarak doksan isim vardır).

146: Vakf-ı zâviye-i Aydın Şeyh demekle ma'rut zâviye zâviye Tamgacı Pülâd mezre'ası zâviye-i mezbureye kadim-ül-eyyâmdan vakfiyet üzere tasarruf olunıgelmiş deyü Çerak Şeyh berât-ı Padişahî ile mutasarrıf imiş. Hâliyâ Hacı Şeyh mutasarrıf bâberât-ı Padihî. (Kal'acık kazasında).

147: Vakf-ı zâviye-i karye-i şeyh Kocı Baba tâbi'-i Keskün.

Bir mikdar yeri zâviye-i mezbûreye hüccet-i şer'îye mucebince ve berât-ı Padişahîle vakfiyet üzere merhum Kocı Baba oğlu Bektaş Kulu mutasarrıf. Padişahımız e'azzallâhu ensârehu hazretlerinden ve selâtin-i mâziyeden ellerinde ahkâmı hükâmyunları vardır. Ve berât-ı şerif ibrâz idüb bilcümle 'avâzıdan ve tekâlifden mu'âf olub âyende ve revendeye hizmet ideler deyü fermân olunmuş.

148: Karye-i Kara Kayakda bir çiftlik yeri merhum Kasım Bey Engüri nâhiyesinde Ali Dede zâviyesine vakf itmiş. Öşrün zâviye-i mezbure şeyhi İn'am Seydiye ve Nebi Seydi hissesin oğlu Osman Seydiye tevcih olunub 'arz-ı kadı ile bâberât mutasarrıflardır.

149: Karye-i Elvân Seydi nâm-ı diğer Elmalû tâbi'-i Kal'acık.

Karye-i mezkûrede Elvan Seydi nâm kimesne bir zâviye binâ idüb Tumacı Evlâdından Mahmud bey nâm kimesne karye-i mezkûreyi ana vakf idüb mezkûr Elvân Seydiye sümme 'alâ evlâdihî ve evlâd-ı evlâdihî neslen ha'de neslin şeyh ta'yin idüb eline vakıfnâme virmiş der tasarruf-ı Karuca Seydi ve Mahhub Seydi ve Nuri Seydi ve Abdi Seydi ve şeyhi ve şeyh zâde bâberât-ı sultânî deyü (defteri âtik) de mukayyedir. Hâliyâ der tasarruf-ı Şeyh Sadayî her muceb-i berât ve Elvân ve Kelâyi diğer Eavân seydi...

.50: Karye-i... tâbi'-i Lâdika.

Tamam mâlikânenin dörd sehminden bir buçuk sehmi vakf-ı evlâdlık üzere Ahî Kasım bin Ahî Behâeddin Ve rub' hisse vakf-ı zâviye-i seyid İzzeddin der nefsi Lâdika. Ber

muceb-i defter-i evkaf Ve bir buçuk sehmi mâlikâne (ve) Divânî timar. Hâliyâ hâssa-i Hüdâvendigâr halledallâhu ta'âlâ mülkühü. (Amasya).

XXI.

14 numaralı Sivas defteri

(982 tarihli)*

151. — Derviş Mehmed'in zâviye tarikıyla tasarruf ettiği köy, 152. — Bir zâviye kurulması.

151: Karye-i Mescidlü Tabtucak-ı diğer tâbi'-i Sivas der nezd-i İne Köy.

İşbu karye sâbika hâric-ez-defter olub sipâhî timarı iken Derviş Mehmed nâm kimesne zâviye tarikile tasarruf idüb âyende ve revendeye külli nef'i vardır deyü mukaddemâ sancak beyi ile kadısı 'atebe-i 'utyâya 'arz idüklerinde zâviye şeyhi tasarruf ide deyü hük-m-i cihânmutâ' virilmiş imiş.

Hâliyâ tahrirde sipâhiye timar virilmiş idi ber muceb-i emr-i hümayun Mâlikânesi zâviyeye tasarruf olunmak üzere (defteri cedid) e kaydolundu ber muceb-i (defteri âtik)

Hâliyâ zikrolunan karyede mâlikâne ile ta'yin olunan zâviyenin yol üzere vâki' olma- mağın zâviyeye salâhiyeti olmayub ekseriyâ kuzât nâ-mahal şehrinden kimesnelere virmekle hâsıl olan galleyi şehirde evine iledüb ekl idüb müstahakka bir habbe vâsıl olmaz deyü kadısı i'lâm itdüğü ecilden zâviyeliği ref' olunub karye-i mezbûre iki başdan timara kaydolunduğu tasrih olundu. (Yp. 77)

152: Karye-i Çil nâm mezre'ade Süleyman ve... Kölek Kilisâ nâm vîrâneleri tarik-ı âmda şenledüb ve zâviye bünyâd idüb âyende ve revendeye hizmet itmeğz Derviş Bahadır ve Derviş Sevündük ve Derviş Ümmet iltizam idükleri sebebden vech-i mezkûr üzere ellerine berât virilmiş. Memerrinâs mahall-i hatar olmağın sebt-i defter olundu. Mâlikânelerine mutasarrıf olalar.

Hâliyâ müseccel zâviye hâ-berât-ı sultânî der tasarruf-ı Behadır.

Hâliyâ der tasarruf-ı Derviş Himmet ve led-i Behadır hâ-berât-ı hümayun. (Yp. 23)

XXII.

597 numaralı Kara Hisârî Şarkî
defteri

(Tarihi: 977)

153. — *Hasan zâviyesi*, 154. — *Kara Yakub zâviyesi*, 155. — *Şeyh Hüseyin zâviyesi*, 156. — *Ihyâ edilen diğer bir zâviye*.

153: Gilenç tâbi'-i Milise nısf mâlikâne der tasarruf-ı Turdi ber muceb-i (defteri âtik) ve nısf-ı âhar-ı mâlikâne ve divânî Hasan nevverallahü merkadehu zâviyesinin vakf-ı iken (defteri âtik) de timara virildiği pâye-i serir-i a'lâya 'arz olundukda kibel-i Padişâh-ı âlempenâhdan nısf-ı âhar-ı mâlikâne ve Divânî Hasan Şeyh zâviyesine vakf olunmak emrolunub. (*Kara Hisârî Şarkî*)

154: Karye-i... tâbi'-i Susehri.

Mâlikâne vakf-ı zâviye-i Kara Ya'kub ber muceb-i (defteri âtik) Hâliyâ Hazreti Ebâ Bekir radiyallahü 'anh neslinden livâ-i Kara Hisârî küşfârdan teşh iden Kara Ya'kub Gazi nevverallahü merkadehu zâviyesine karye-i mezbûre iki başdan (defteri âtik) zamanına değin vakf iken bozulub timara virildiği pâye-i serir-i a'lâya 'arz olundukda kibel-i Padişâhî âlempenâhdan divânîsi dahi zâviye-i mezbûreye vakıf kaydolunmak için emritmiş... (*Karahisarî Şarkî*).

155: Karye-i Kerdam tâbi'-i Şutruhan.

Vakf-ı zâviye-i Şeyh Hüseyin der tasarrut-ı Derviş 'Aynî. Mezkûr karye gayet ile memerrinâs ve menazilgâh olmağın 'avârız-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden emîn olmaları (defteri cedid) e kaydolundu.

156: Mezkûr karye ziyâde memerrinâs ve menzilgâh ve ma'ber-i hâs ve 'âm olub nice kerre harâbe müşrif iken yine ihyâ itmiş olub ihyâsı lâzım olmağın gayet ile güzergâh olmakla bir iki def'a harab olub ihyâsı mühim mahal olmağın 'avârız-ı Divâniye ve tekâlîfi 'örfiye ve suhreden ve 'âdet-i agnâmdan emîn olmaları (defteri cedid) e kaydolundu.

157: Zâviye-i mezbûre şeyhi âyende ve revendeye masarif için sakladığı altmış re's

koyunun resminden emîn olmak üzere (defteri cedid) e kaydolundu.

XXIII.

802 numaralı Kara Hisar-ı Şarkî
defteri

(İkinci Selim devri)

158. — *Abdal te'allûkatı*.

158: *Te'allûkatı Abdal Kadîmlik yurd-ları ile zâviyedârdırlar*. Be-hükmi sultânî (tâle bekah) iki ekinlü yerlere mutasarrıflardır ber muceb-i (defteri âtik)

Hâliyâ müseccel der tasarruf-ı Mes'ud veled-i Nuh Dede ve Ahmed birâder-i o ve 'Ali ve Mustafa birâderân-ı o ve Piri veled-i Süleyman bervech-i iştirâk bâ-berât-ı sultânî ber muceb-i (defteri âtik)

Hâliyâ müseccel der-i tasarrufat-ı Mes'ud ve Ahmed ve 'Ali ve Mehmed ve Mustafa ve Sa'id ve Mehmed ve diğer Yusuf ve Remezân veled-i... ve Bayram ve Hamza ve Remezân ve Ridvan ve İbrahim ve 'Ali ve Piri veled-i Mahmud ber vech-i iştirâk bâ-berât-ı hümâyun.

Zikrolunan zâviyedâr olanlar fâtih-i vilâyet olurlarun evlâdı olub her vechile vâcibürriâye yol üzere âyende ve revendeye bi-kemâlihi hizmetde makdûrların sarf iderler fukaradır.

Mir-ilivâ Subaşuları bi-vech dahl itmemeleri münâsibdir deyü a'yân-ı vilâyet bildürdükleri sebebeden salb ve siyâset icâb itmeden Mirilivâ tarafından dahl olunmamaları (defteri cedid) e kaydolundu (Piragu Kazası).

XXIV.

897 numaralı Erzurum evkaf defteri

(988 tarihli)*

159. — *Molla Mehmed Kurdî köyü*.

159: *Molla Mehmed Kurdî 'ulemâ-i 'izâmın mevdûdı idi diyârı 'Acemden olub Ak koyunlu zamanında Ruma gelüb Kurdî nâm karye hâlî iken ihyâ idüb ziraat ve hırsat idüb talebeye ta'limi hasbî ve kut-ı lâyemûta vefâ idecek nafakası kendü kishi*

imiş. Hallâl-i müşkilât ve fâtihi muğlekat imiş. Hattâ fudalâ-i 'Acem bir mes'ele-i müşkileyi nice müddet halledemeyüb aynı ile yazub merhuma göndermişler. Mağfurun-le dahi bi-tevekkuf ve bilâ tekellüf cevab yazub gönderdikde bilittifak teslim ve istihsân ve medhi firâvân idüb 'ulemânın kurâi dimişler. Kurdi ile mülâkkab idigüne bâis bu imiş. Karyeye dahi kendü mülâbesesi ile 'alem kalmıştır. Zamanesinde Padişah olanlar karye-i mezbûrenin nısfın vakfiyet üzere i'ta idüb vakıfnâmeleri kızılbaş-ı bed-ma'âş bu cânibleri garet itdüğü zamanda zâyi' olub muharririn-i sâlifin vakfiyetin defteri hâkaniye kaydedüb veçh-i meşruh üzere berveçh-i istishâb kaydı defter olundu.

XXV.

715 numaralı Bozok defteri

(967 tarihli)

160. — *Derviş Mehmed zâviyesi, 161. — Emrullah Tekyesi, 162. — Derviş Güzel Abdal.*

160: Zikrolunan karyede *Derviş Mehmed zâviyesi* demekle meşhur bir zâviye olub *Derviş Mehmed çiftliği* demekle meşhur iki çiftlik *kadîm-ül-eyyâmdan ilâ hâzel'ân zâviye-i mezbûrda âyende revendeye sarf olunu geldiğine Alâüddevle beyden temessükleri olub ve feth-i hâkuniden berü kitabet olunan vilâyet defterlerinde dahi zâviye çiftliği deyü kaydolunub Ammâ mahsulü zâviyede sarf olduğuna şerh virilmeyüb 931 yılında karye-i mezbûre sipahisi niza' eyledükde der-i devletden hükm-i şerif sadaka olunub girü olgeldüğü üzere zâviye-i mezbûrda sarf olunması ferman olunmağın tarih-i mezbûrdan berü kimesne niza' itmeyüb zâviye-i mezbûre mühimmâtına sarf olunugelmeğın 'alâhâlihi ibka olundu.*

161: Karye-i mezbûre yol üzerinde vâkı' olduğundan gayrı Ilıca dahi olmağla dâyimâ âyende ve revende eksük olmayub mezkûr *Emrullah tekye misali bir ev de binâ eyleyüb her gâh âyende ve revendeye hizmet eyledüğü mukabelede* (defteri âtik) de tasarrufunda olan çiftliği mahsulünden ve rüsûmdan muâfiyet kaydolunmağın Hâliyâ dahi olgeldüğü üzere tasarrufunda olan bir çiftlik yeri

mahsulünden ve sâyir rüsûm-ı 'örfiyeden ve 'avârız-ı divâniden muâf ve müselleme kaydolundu.

162: Zikrolunan bir kıt'a yeri sâhika Kâhti nâibi olanlar zâviye-i mezbûreye vakf idüb vakfiyet üzere tasarruf olurken dahl olunmuş. Zâviye-i mezbûrede mütemekkin olan *Güzel Abdal nâm derviş Gori zamanında Mısıra varub i'lâm-ı hâl idiycek vakfiyeti mukarrer dutulub hükm virilmiş. Otuz yıldan berü zâviye-i mezbûreye vakfiyet üzere tasarruf olduğun mezkûr Güzel Abdal isbât itdüğü ecilden (defteri cedid)i sultâniye kaydolundu.*

Zikrolunan mezâri'in kadîmden selâtin-i Mısır cânibinden zâviye-i mezbûrenin vakfı olub Vilâyet-i mezkûre feth olunca vakfiyet üzere tasarruf olduğun mezbûrân dervişler şer'ile isbât itdükleri sebehten defteri sultâniye kaydolundu. (Hasan Mansur)

XXVI.

735 numaralı defter

(Kanunî Süleyman devri)

163. — *'Aşıkpaşa zâviyesi, 164. — Şeyh Süleyman zâviyesi, 165. — Şeyh Musa zâviyesi, 166. — Çelebi Halife dervişleri.*

163: Mezre'a-i Ala Bınar ve Küçük Bulas ve İçme Virân.

Malikâne tamam vakf-ı zâviye-i 'Aşık Paşa ber muceb-i (defteri âtik) *Divânîsinin dahi zâviye-i mezbûreye vakfiyeti için merhum sultan Bayezid hân aleyh-ir-rahmetü velgufrân hazretlerinin hükm-i şerifi olub ve 'Alâüddevle bey eyyâmlarında iki başdan vakfa tasarruf olduğuna hüccet-i şer'ie olduğu pâye-i serir-i a'lâya 'arzolundukda iki başdan vakfolmak mukarrer buyruldu.*

164: Mezre'a-i Karaca Kaya.

Mâlikâne tamam vakf-ı zâviye-i 'Aşık Paşa ber muceb-i (defteri âtik) Hâsıl-ı mâlikâne: 40.

164: Karye-i Yenice. Kuyucak dirler imiş.

Mâlikâne vakf-ı zâviye-i şeyh Süleyman

ber mucbeh-i (defteri Umur bey ve Tâceddin) deyü (defteri âtik) de mestürdür.

165: Mezre'a-i Şeyh Musa.

Mâlikâne vakf-ı zâviye-i mezkûr.

(Rum defteri) nde iki haşdan.. zâviyeye vakf olmağın dahi vakfa hükmolundu.

166: Mezkûr dervişler kutb-ül-meşâyih Çelebî Halife kaddesallahü sırreh-ül-'aziz hazretlerinin makbul dervişlerinden olub ve müşâr-ün-ileyh Selmân halife makbul hulefâsından olub karye-i mezburda vâkı' olan zâviyeye hidmet idegelüb ve âyende ve revende dahi hidmet idüb bu karyeden gayrı nâhiye-i Göksun'da kış mevsiminde şenlik olunub gelüb gidenler zâviye-i mezbûre konub hidmetleri olduğı için ümerâ-i Zülkadiriye riâyet idüb 'avârız-ı divâniyeden mu'af kılınub Selâtin-i Osmaniyeden merhum sultan Selim hân hazretlerinden hükm-i hümayunları olmağın mucebile 'alâ mâkân kaydolundu.

Bu mezre'a sonradan ihyâ olmağın kanun-ı Zülkadiriye üzerine salgun ve sâyir bid'atden nesne virmezler.

Zikrolan çiftlik 'Alâüddeve bey oğlu Kaplan bey mezbûr 'Aliye hibe idüb ol dahi bazı yerin bağçe idüb tasarruf idermiş. Ba'dehu 'Ali bey dahi mukarrer dutub eline temessük virmiş ilâ-hâzâ-el-yevm kimesneye öşür virmez.

XXVII.

732 numaralı Paşaeli defteri

(Kanunî Süleyman devri)

167. — Hızır Baba zâviyesi, 168. — Abdal Cüneyd zâviyesi, 169. — Ahî Denek zâviyesi, 170. — Pırangı geçidi vakfı, 171. — Timur han Şeyh, 172. — Kızıl Delü oğulları, 173. — Kızıl Delü Derbendi, 174. — Timur Baba zâviyesi, 175. — Develi Dede zâviyesi, 176. — Hızır Bey zâviyesi, 177. — Mümin Baba dervişleri zâviyesi, 178. — Otman Baba zâviyesi, 179. — Hasan Baba zâviyesi, 180. — Gazi 'Ali Bey zâviyesi, 181. — Koyun Baba dervişlerinden 'Ali Koçı zâviyesi, 182. — Genç Baba zâviyesi, 183. — Balı Bey zâviyesi, 184. — Şeyh İnci Dede, 185. — Pırangı İsa Bey türbesi.

167: Karye-i zâviye-i Hızır Baba veled-i Timür Taş Bey.

Timür Taş Oğlu Hızır Babaya zemîn-i mezkûrün sadaka olunub tekye civarında olan bağçelerini ve armutluklarını ve matbah evini ve sekiz kır'a kazğan ve on altı tepsi ve on sekiz sahanı ve üç kuzu tepsi ve iki sini ve iki tava ve beş tas ve iki leğen ve iki kepçe ve dört saç ayak ve bir furun evile ve iki anbar ve bir kilar evi ve bir ahur ve on reis öküz-i siyah ve on reis inek ve bir asiyâb-ı sel Bu mezkûrları mezkûr İlyas Çelebî zâviye-i mezbureye vakf idüb tevliyet ebnâya şartmış. Ba'dehu tekye hudemâsının aslahına ve ba'dehu Şücâ Dede zâviyesinin ihtiyarının aslahına deyü şart itmiş. (Çirmen kazası)

168: Vakf-ı zâviye-i Abdal Cüneyd der nefs-i Dimetoka.

Şehir civarında mezkûr Cüneydin bir pâre yeri varmış. Gazi Hüdâvendigâr zamanından berü vakfeylemiş. Hâliyâ Abdal Cüneydin neslinden oğlu oğlunun kızı oğlu Seydi tasarrufunda imiş. Mezkûr yeri bağlığa ulaştırub mahsulün zâviyeye harcedermiş.

169: Vakf-ı zâviye-i Ahi Denek der mahalie-i Kasabyan nâm-ı diğeri Kuyumcu mahallesi der nefs-i Dimetoka.

Sâbika zâviye-i mezburei merhum sultan Yıldırım hân binâ idüb ve nefsi Dimetokada bazar içinde bir başhane yapub mezkûr zâviyeye vakf itmiş. El'ân der tasarruf-ı Ahî Kasım.

170: Vakf-ı Yıldırım Bayezid Hân.

Mezkûr merhum Hüdâvendigâr zamanından berü gemicilere vakf itmiş. Pırangı geçidinde gemi işledirmiş.

Selâtin-i maziyeden ahkâm-ı şerifleri vardır.

Karye-i Sülemiş. Hane: 24. Hasıl: 1201.

171: Vakıf: Timurhan Şeyh zamanından berü vakıf imiş. Evkaf ve emlûk merhum Sultan Mehmed Hân zamanında bozulub timar olub Sonra vakfiyet mukarrer kılınub evlâdından Ahmed Dede ve Hızır Dede ve karındaşlarına hükm-i hümmayün erzanı kılınmış. Hâliyâ vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıflardır. Ve evlâdından Musâ Dede ve mezkûr

Ahmed Dedenin oğlu Abdi Dede ve sayir evlâdile mutasarrıfıdır.

Mezre'a-i Elmalû: İçinde dervişler oturub şey'lil-lâh ile zindegânî iderler.

'An evlâd-ı Sahib-i vakf. Bilfi'îl beratla mutasarrıf olan: Hane müslim 24.

'An evlâd-ı sahib-i vakf. Beratsız mutasarrıf olan bunlardır: Hane müslim: 31.

'An evlâd-ı sihib-i vakf ki mutasarrıf değildir: Hane müslim 128, mücerred 20.

Hizmetkâran ve evlâd-ı hzmetkârân: Hane müslim 53, mücerred 34.

Yekûn: Hane müslim 236, mücerred 54, mezre'a I, hasıl 1782 (Fot. I).

172: Vakıf: Mezre'a-i Taru Bükü ve karye-i Büyük Viran ve karye-i Turfillü viranı kadimden vakfiyet üzere tasarruf olunugelmış. Salâtin-i maziyeden mukarrernâmeleri var. Ba'dehu merhum Sultan Mehmed tâbese-râh zamanında bozulub timar olmuş. Sonra merhum Sultan Bayezid hân girü vakfiyetin mukarrer dutub hükm-i hümâyun virmiş ki Kızıl Delü oğullarından Gülşehri ve İlyas ve Celât ve İshak ve Sinan bervech-i iştirak vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıf olub zâviyelerine nâzil olan âyende ve revendeye hizmet ederler deyü merhum Sultan Selim hân hükm-i şerif 'inâyet idüb Vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıf oldular. Ve mezre'a-i Tatarvirânı ve mezre'a-i Akviran ve mezre'a-i Tatarlık ve mezre'a-i Kavacık işbu zikrolan mezre'alar mezbur vakfın sınırında olmağın sahib-i vakıf olanlar mutasarrıf idi deyü (defteri âtik) de mukayyed bulunub.

Hâliyâ mukarrernâmeleri mucebince vakf-ı evlâtlık üzere mutasarrıf olmaları (defteri cedid) e dahi kaydolundu.

Evlâd-ı sahibi vakıf 'An evlâd-ı sahib-i bilfi'îl berât-ı hümayunla vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıf olanlar bunlardır:

nefer müslim, 9	nefer müslim, 8.
Mücerredan-ı evlâd-ı sahib-i vakf mutasarrıf olmayan bunlardır:.	Karye-i Büyük Viran vakf-ı Kızıl Delü Hane-i müslim
nefer müslim, 8.	58

Karye-i Büyük Viran. Vakf-ı Kızıl Delü.

Hane müslim 58, mücerred, 22; Hane Geb-rân, 23, mücerred 2; Hasıl 395. (Fot. I).

173: Gebrân-ı mezkûrân der mere'a-i Daru Bükü *Derbend köyüdür*, Hâliyâ Kızıl Delü *derbendi* demekle ma'ruftur (defteri âtik) de Gülşehri tasarrufundadır deyü kaydolunmuş. Gülşehri fevt olıcak mezkûrun oğulları *Ahî Ören* ve *Bahşayış Babaları* hissesine mutasarrıf olalar deyü hükm-i Padişahî almışlar. *Ve mezkûr derbendi bile olan dervişler hıfz idüb avâriz-ı divâniyeden ve tekâlif-i örfiyeden emîn olalar* deyü hükm-i şahileri vardır.

Ve derbend kâfirlerinin bunlar ki vakıf yerde ziraat iderler oşrûn virüb ve bunlar ki vakıf yerde ziraat itmezler birer kile buğday ve birer kile arpa virirler. Ve mecmu' kâfirler onar akçe ispenç virirler. Ammâ mezkûr kâfirler kendüler vakıf değildir. Heman ziraat itdükleri yer vakıftır.

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünde bulunan 562 numaralı Edirne evkaf defterinde aynı yerin kaydı aşağıdaki şekli almıştır).

Vakf-ı evlâd-ı Kızıl Delü.

Mezkûr merhum Kızıl Delü diyârı Rum İli şeref-i İslâmla müşerref oldukda bile geçüb zikrolan karye-i Büyük Virân ve karye-i Darı Bükü ve Tirfillü Virânı Sultan Yıldırım hân 'aleyh-ir-rahmet-ü velgufrân hududu ve sınırı ile temlik idüb sene-i erba' ve semâncmie tarihinde mülknâme-i şerif ihsân buyurub mazmun-ı münif-i lâtifine Tanrı dağında Daru Bükü ve Büyük Viran ve Tirfillü Virânı hududu ve sınırı ile mezkûr Kızıl Delüye virdüm ki kimâsne dahl eylemeye deyü kayd olunub merhum Kızıl Delü dahi vakf-ı evlâd idüb sevâlif-i selâtin-i hâkaniye-i Osmâniye dahi rahimehümlâhü te'âlâ 'alette'akub her biri emr-i mezkûr-i meşhuru musaddak ve müstahkem dutub ahkâmına ahkâmı vâci-bül-kabul erzânî kılmışlar. Ve evâmir-i 'aliyye-i sevâlif-iz-zikre ümenâ-i sâbika dahi imtisal idüb vech-i meşruh üzere defter-i vilâyet-i mezkûreye sebt ü kayd itmişler. Ve hân-i teftişde mülknâmelerine ve mukarrernâmelerine nazır olunub defter-i sultâniye evlâd-ı mezkûreyne bervech-i iştirak mutasarrıf olmaları üzere tesvîd olundu. Ve mezre'a-i Tatar Virânı ve mezre'a-i Akpınar ve mezre'a-i Kavacık mezkûr Daru Bükü sınırında dahil olub er-

lâd-ı mezkûrîn evkî-ı mezkûre mahsûlâuna ber vech-i iştirak mutasarrıflar olub 'âdet-i kadîme üzere âyende ve revendeye hizmet iderler deyü (defteri âtik) de mukayyed bulunmağın.

Hâliyâ hin-i teftişde mülknâmeleri ve mukarrernâmeleri görölüb üslûb-ı merkum üzere mutasarrıf olmaların kaydolundu. Ve toğancıdan ve sekbân ve..... vechile kimesne varub üşendirmeye ve zahmet virmeye Suhreden ve 'ulakdan ve salgundan ve 'avâz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'âf ve müsellem olalar deyü ellerinde selâtin-i mâziyeden ahkâm-ı şerîfeleri olmağın (defteri cedit) e kaydolundu. Ve sınırları hususunda ba'zı köyler halkı ile mâbeynlerinde nizâ'ları olmağın bâb-ı se'âdetden Dimetoka ve Fericik kadılarına emr-i şerif getirüb mezkûr.... vakf zabitleri nizâ' olunan mahal üzerine varub ta'yin ve tebyin üdikle hudud sınır üzere zikrolunur. Müşârün-ileyhimâ kadıların memhûr hüccetleri mucibince (defteri cedit) e kaydolundu deyü mukayyed der (defteri âtik).

Evlâd-ı sâhib-i vakf Berât-ı hümâyun ile vakfı evlâd bile mutasarrıf olanlardır ki zikrolunur:

(Hâne 33, mücerred 34). [] cild. 2)*

174: Zâviye-i Timur Baba.

Mezre'a-i Birnice der tasarruf Karlı bin Timür Baba elmezbûr işbu zikrolan mezre'a bundan evvel mutasarrıf olan mezkûr Karlı'nın babası Timür Babanın elinde hükm-i cihanmutâ' virilmiş ki mezkûr mezre'a Timür Babanın taht-i tasarrufunda olub kimesneye 'öşür ve sâlâriye virilmeyüb hiç ahad mâni' olmaya deyü.

Hâliyâ mezkûrun oğlu Karlı işbu mezre'aya mu'âfiyet üzere mutasarrıf olub kimesneye 'öşür ve sâlâriye virmeye deyü elinde hükm-i şerif erzanî buyrulmuş.

Zikrolan dervişler zâviye-i mezbure civa-

[*] Defterde, bu kaydın bulunduğu yere ilâve edilmiş bulunan 19 Ramazan 1205 tarihli bir kâğıda şu ibâre vardır : «Cennetmekân sırdeva Aşyân ceditin sultan Mahmud Han hazretlerinin 'ahd-ı saltanatlarında şerefsünûh eden iradesi mucibince bil-umûmı bektâşyân dergâhlarına mezbûr emlak ve erazinin zabtı sırasında Dimetoka kazasında medfûn es-seyyid 'Alî nâm-ı diğer Kızıl Sultan evlâdına meşrûat kurâ ve mezarı-i ma'ûmenin öşrü dahi zabt olunmuş...»

rında sâkin olub âyende ve revendeye hizmet iderler.

Dervişan; nefer, 35

175: Vakf-ı zâviye-i Devcli Dede Hâliyâ Yusuf bin Abdullah 'atik ve cedit ahkâm-ı selâtin vardır ki mezkûr Yusuf şeyh olub bundan evvel şeyh olanlar ne vechile mutasarrıf olugeldi ise bu dahi ol vech üzere mutasarrıf olub âyende ve revendeye hizmet ide deyü.

176: Vakf-ı zâviye-i Hızır Bey der Ohri, Çiftlik Küçük Şeyh dimekle ma'ruf vakıf çiftliği sâbıka Halil Şeyh oğlu Yusuf vakfiyet üzere virilüb tasarruf iderlermiş ki âyende ve revendeye hizmet ide. Ba'dehu mezkûr Yusuf fevt olıcak Temirhan'a virilüb ol dahi fevt olıcak karındaşı Turgud'a virilmiş. Ber karar-ı sâbık mutasarrıf ola deyü Hasıl: 180. (Keşan Kazası).

177: Zâviye-i dervişan-ı Münim Baba der nezd-i karye-i Tazılar.

Karye-i Tazılar mezkûr Münim Baba bervech-i îmar mutasarrıf imiş. Timar olmuş Ve mezbure zâviye dervişlerinin on nefer kimesnesine ki kimesnenin yazılı râiyeti olmaya ve râiyet yerin dutmaya vech-i te'ayyüşlerin sadakat-ı müsliminden ola. Merhum sultan Bayezid Hân vech-i meşruh üzere zindegâni iden on nefer derviş muâf ve müsellemler olalar deyü muâfnâme virilmiş. Hâliyâ tecdid-i hükm dahi itmişler. Ve mezkûr dervişler 'öşürlerin tarla sipahisine virirler deyü (defteri âtik) de mukayyed.

Cema'at-ı dervişan: nefer, 30.

178: Zâviye-i Otman Baba Akhadde Hacı Hasan Kışlası kurbinde ba'zı hâlî yerler ki mezkûr Osman Baba taputayub üzerinde bir zâviye binâ idüb kurban için gelen koyuna âmil dahl itmiye deyü ellerinde selâtin maziyeden hükümleri vardır. (Hasköy)

Dervişan: Nefer, 5. Kurban için gelen koyun: reis, 350. Bağçe-i Behlül Dede ma'a tarla. Mezkûrlar şey'-lillâh ile kanaat iderler.

Dervişan: nefer 5. Mezkûrlar şey'-lillâh lie kanaat iderler. Kurban için gelen koyun. reis 350. Bağçe-i Behlül Dede ma'a tarla.

Hidmetkârân-ı dervişan-ı zâviye-i mezbûre, nefer 69.

Âsiyâbhâ-i zâviye-i mezkûre 3 bâb. Bağ-
çehâ-i zâviye-i mezkûre 5 aded.

Âvânî-i zâviye-i mezkûre: Kazan 16; sa-
han 30; tepsi 37; bakraç 16; tava 7; kepçe
10;

Bakraç (diğer) 2; tepsi (şire) 30; sahan
sade 27; tepsi 6; tas 7, 4; badya; bakraç;
çerağ, 30; şamdan, 2.

Zaviye-i Osman Baba Hasköy nevâhisin-
dedri.

179: Zâviye-i Hasan Baba, veled-i Yağ-
nur.

Tanrı dağı kurbinde bir yer ki Deresi
Boğacak nâm karye kurbinde Bağdalı dinmek-
le ma'ruf ve Akçe Alan ki Kara Ahmed di-
mekle ma'rufdur. *Hâli ve virân mezre'a olub
kimesne tasarrufunda olmayub (defteri ce-
did) e kaydolundu.* Zâviye-i mezkûrenin me-
şihatine Hasan Baba mutasarrıf âyende ve re-
vendeye hizmet idüb her senede Şey'lillâh
idüb iki yüz re'is miktarı kurban koyunu ge-
lür. *Ve 'avâruz icab ider yerleri olmamağın
ve 'âdeti agnâmına ve resmî 'arusânelerinc
kimesne dahl itmîye.*

Hidmetkârân dervişanı zâviye-i mezkûre:
Nefer, 28.

611 numaralı Niğebolu evkaf defteri (Kanuni Süleyman devri)

180: Evkaf zâviye-i merhum Gazi 'Ali
Bey der nefsi Pilevne tâbî-i Niğebolu.

Mezkûr 'Ali Bey hâl-i hayatında tasarru-
funda olan mülk karyelerinden harâcı ve is-
pençesi ve yavası ve kaçkunu ve beytülmâl
ve mâl-i gaibî ve mâl-i mefkudu ve sâyir cem-
mi' hukuk-ı şer'iyesi ve rüsûm-i örfiyesile
İfrâz idüb zâviye-i mezbûreye vakf itdüğü
(defteri âtik) de meşruh ve mukayyed olma-
ğın Hâliyâ dahi vuku'u üzere pâye-i serir-i
a'lâya 'arz olundukda kemâkân vakfiyeti mu-
karrer buyrulub (defteri cedid) e kaydolun-
du. (22, 23, 24 ve 25 numaralı köyler).

Cem'an mahsûlü evkaf-ı zâviye-i mezbû-
re: 28. 289.

Zikrolan mahsûl zâviye-i mezbûrede
âyende ve revendeye harc olunur.

Evkaf-ı mezbûrede sâbika vilâyet tahrir
idenler rüsûm-ı haymanadan dokuz yüz elli

akçe hisse-i mirî kaydeylemişler. Müceddeden
livâ-i Niğebolu fermân-ı 'âlîşân ile tahrir o-
lunub pâye-i serir-i a'lâya 'arz olundukda
zikrolan dokuz yüz elli akçe fukaraya sarf
olunmak buyrulmağın hâliyâ evkaf-ı mezkûre
haymanasından hisse-i mirî bağlanmayub
vuku'u üzere (defteri cedid) e kaydolundu.

181: 'An evkaf-ı zâviye-i Merhum 'Ali
Koçı.

Karye-i Dervişân nâm-ı diğer Bulgarine-i
Küçük tâbî-i Niğebolu.

Merhun Koyun Baba dervişlerinden 'Ali
Koçı nâm sâhib-i vilâyet derviş ki nefsi Ni-
geboluda olan zâviyesinin aslâ ve kat'â bir
akçe vâridâtı olmamağın ve bir akçe hasil o-
lur vakfı yokdur. Mezkûr derviş fevt olduk-
dan sonra kendü ehibhâsından *ba'zı dervişler
cem' olunub kendülerin kedd-i yemîni ve
'uruk-ı cebinlerle dikkikleri bağlarından ve
bağçelerinden hasul eyledüklerini zâviye-i
mezkûreye gelen âyende ve revendeye harc
eyleyüb ve zikrolan mezre'a hâli ve hâric-
ez-defter yer olub merhum Yahya Paşa hazret-
lerinden tâpulayub ba'dehu der-i devletden
hükm-i hümayun alub sâbika Niğebolu kadısı
olan 'Alâeddin sınırın tecdid idüb ba'-
dehu merhum ve magfurunleh sultan Bayezid
hândan mukarrernâme-i hümayun almışlar.*

Sonradan, Niğebolu beği Hasan Paşa
hazretlerinden ve ba'dehu Mehmed beğden
*bedel-i 'öşür yılda iki yüz akçe vaz' itdürüb
ellerine mektubu şeriflerin almışlar.*

*Ve mezre'a-i mezkûre üzerinde iki göz
bir değirmen binâ eylemişler. Ve zâviye-i
mezkûreye hizmet etmek için haymana ve
hâric-ez-defter olan kâfirlerden on dört ne-
fer kâfir cem' eyleyüb ispençesin ve sâyir rü-
sûmların almayub karye-i mezkûre üzerinde
binâ itdüklere değirmenlerine ve âyende ve
revende mahsulâtı için bağlarına ve sâyir
mesâlihine hizmet iderlermiş.*

Hâliyâ vuku'ı üzere tahrir olunub Padi-
şâh-ı âlempenâh hazretlerine arz olundukda
mezre'ayı mahdud olan sınuru ile resmî.
agnâmile ve 'öşür-i kovanile filcümle hu-
kuku şer'iyesi ile ve rüsûm-ı örfiyesile ve
*içinde olan on dört nefer keşeresile zâviye-i
mezkûreye vakf eyleyüb vâkı' olan mahsûlâtı
âyende ve revendeye harc eylemek emrolun-
mağın.*

Hâliyâ vilâyet kitâbet olunub vakf-ı

mezkûr der-i devlete 'arz olundukda vakfiyeti kemâkân mukarrer dutulub (defteri cedit) e kaydolundu deyü mukayyed der (defteri âtik)

Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz olundukda girü kemâkân vech-i meşruh üzere buyrulub (defteri cedit) e kaydolundu. (30 numarlı köy) (Fot. XVIII).

182: *Zâviye-i Genc Baba* der karye-i Mirahur tâbi'-i Şumnu hâric-ez-defter.

Vilâyeti Anadoludan velâyeti zâhir olmuş Genc Baba nâm dervişin oğlu Hüseyin Dede gelüb Şumnuya tâb'i Mirahur nâm karyede bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hizmet üdüğü mukabelesinde cemû' rüsûmdan mu'âf olub ancak 'öşrün karye-i mezbure sipahisine edâ iderken veşât üdükdün sonra mezkûr Nasuh ve Müriüvvet ve Mustafa ve Sahib Kerem ve Afdal Mustafa nâm dervişler evlâdın olmakla. Hâliyâ zâviye-i mezbureyi vech-i meşruh üzere tasarruf idüb âyende ve revendeye hizmet üdüklükleri mukabelede rüsûmlarından mu'âf olub öşürlerin karye-i mezbure sipahisine edâ idüb du'ây-i devâm-ı devleti Padişahî istigallik olalar deyü (defteri cedit) e kaydolundu.

183: *Evkaf-ı zâviye-i Bâli Beğ* bin Yahya Paşa.

Karye-i Sernova 'an evkaf-ı mezkûr tâbi'-i Hezârgırad. Mezkûr Bâli Yörügân Subaşı isken zikrolan mahal *ıfratla mahûf ve hârâmî yatağı olmağın ol yerde mezkûr tekyeyi binâ eyleyüb ve haymanadan âyende ve revendenin atlarına ve ot biçüb ve odun getürmek için mezkûr kâfirleri cem' eyleyüb teskin üdirmiş.*

Ol vakitdenberü zikrolunan mahalli mezkûr Bey sebeble müemmen olub müslümanlar bilâ hâvîf gelüb gider olmuşlar. Hâliyâ emrile *hâsıl bağlayub* karye-i mezbûreyi cemî' hâsılı ile zâviye-i mezkûreye vakfeyleydi deyü (defteri âtik) de kaydolunmuş.

Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz alundukda kemâkân mukarrer buyrulmağın (defteri cedit) e kaydolundu deyü mukayyed der (defteri âtik).

Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz olundukda vech-i meşruh üzere mukarrer buyrulmağın (defteri cedit) e kaydolundu. (Nigebolu).

817 numaralı Paşa İli defteri

(İkinci Bavezid devri)

184: *Şeyh İnci Dede der-nefs-i.....*

Bu mezkûr Şeyh İnci Dede mezbur âsi-yâbi vakıf için ta'mir ümiş ümiş. Rüsûm taleb ideler deyü ihtiyat idüb Padişahımız 'arzedermiş Padişahımız dahi kendü lûtfundan mezid-i merhamet idüb mezbur değirmeni rüsûmdan her ne vâkı' olursa 'af idüb kimesne nesne almaya deyü tevki'i şerif erzâni kılmış.

Hâliyâ ol hükm-i şerif mucebince mezbur Şeyh İnci Dede mezbur değirmene muta sarrıf olub kimesneye resim virmez (tarih-i hükm-i hümayun fi evâsıt-ı Saferilmuzaffer 890). (Edirne).

282 numaralı Paşa İli defteri

(Kanunî Süleyman devri)

185: *Vakf-ı Sa'idülhayât ve şehidülmemat merhum Gazi Evrenos beğ.*

Mezkûrun atası Pirangı 'İsâ beğ mahalli mezkûrda şehid olub rütbesi karye-i mezburededir. *Karye-i mezkûrî atası ruhîyçün vakf idüb mahsûlü âyende ve revendeye me'külâtına sarfolunur.* Tevliyeti ve zabıt ve 'azli ve nasbı Yenice Vardar ve sâyir 'amâyirine mütevellî olanlara meşruddur.

Karye-i Sırcık nâm-ı diğêr Pirangı.

Mezkûr zâviyenin zikrolan bağçelerinden ve bağlarından ve çayırlarından ve tarlalarından rüsûm-ı örfiyeden ve hukuk-ı şer'iyeden erbâb-ı timardan ve gayrıdan kimesne taleb eylemeye ve bir habbelerin almayalar deyü sultan Bayezid hân zâviye-i mezburede sâkin olub âyende ve revendeye hizmet iden dervişler elinde *mu'âfiyetnâmelerin olub* (defteri âtik) de zâviye-i mezbûrenin bağından ve bağçesinden ve çayırlarından ve tarlalarından ve koyun hakkından kimesneye hâsıl kaydolunmamışlardır. (İvranye kazası).

XXVIII.

436 numaralı Gelibolu defteri

(Yavuz Selim devri)

186. — *Şeyh Seydi 'Abdi Paşa zevcesi Selçuk hâton zâviyesi, 187. — Ahî Musâ evlâdı vak-*

ft. 188. — Aydın Şeyh vakfı, 189. — Yahşi Fakih vakfı.

186: Vakf-ı Selçuk hâturn deri nefsi-i Malkara der mahalle-i Saraç Kadı.

Mezkûr Selçuk hâturn Seyyid Kuraca Ahmed nevrallâhü kabrehu evlâdından şeyh Seydi 'Abdi Paşanın zevcesi olduğu zamanda dâ'i için vakf idüb dururmuş. *Zâviye olunub* hâli hayatında şeyh Seyyid Abdi Paşa tasarrufunda olub andan sonra akraba ve ta'allukatı tasarrufunda olub elhâlet-ü hâzihî babası icâzetile ile tasarruf Şeyh Seyyid 'Ali Paşa bin Seyyid Kasım Paşa bin Şeyh Seyyid 'Abdi Paşa bin Seyyid Rum Paşa bin Seyyid Hacı Musa bin Yusuf Paşa bin Seyyid Karaca Ahmed nevrallâhü kabrehu elindedir.

Hâne, bir büyük yer evidir. Şimdi mamur olub *zâviye olmuşdur*. Kendü babası icâzetile ve ceddî Karaca Ahmed kaddesallâhü sırre-hül-'aziz çırağı ile mezkûr Seyyid 'Ali Paşa şeyhidir. *Mu'ayyen ve ma'lûm vakfı yokdur. Âyende ve revendeden vâkı olan sadaka-i müslimin ile zindegânu idüb vech-i me'âşına sarf ider.*

Vakf-ı Rüstem bin İne beği.

Mezkûr Rüstem mezbûre Selçuk hâturnun karındaşıdır. Hâne-i 'ulvî ve süfli der nefsi-i Malkara der mahalle-i Saraç Kadı.

Mezkûr Rüstem zikrolan evleri Karaca Ahmed evlâdından Seyyid Hızır bin 'Abdi Paşaya vakf itmişlerdir. Seyyid Hızır dan sonra evlâdına ve evlâd-ı evlâdına neslen ba'de neslin zükürühim ve inâsihim andan sonra 'utekaya ve 'uteka evlâdına meşrûtdur. Mezkûr evde şimdiki halde mezkûr Seyyid kızı Cemile hâturn ve zevci Seyyid Yusuf bin Seyyid Kasım Paşa sâkindir. Ve mezkûr ev yanında girü vakıf yerinde Seyyid Hızırın büyük oğlu Nusret süfli bir ev binâ itmişdir mülküdür mezkûr.....

187: Vakf-ı evlâd-ı Ahî Musu [*] ki, merhum mağfur Gazi Hüdâvendigâr tâbeserâda Ahî Musuya kendü ruhiçün vakf-ı evlâdlık üzere saduka idüb sene seb'a ve sittin ve seb'a mie Recebi gurreinde vakıfnâme-i hümayun erzânî buyrulmuş.

[*] Birinci Muradın Ahî Musaya bir pâre yer vakf ettiğini gösteren Vakıfnâme, hay Tahsin Öz tarafından, Tarih vesikalari dergisinin 4 üncü sayısında neşredilmiştir.

Ve evlâd-ı ensâbına ve ba'de inkırâzihim evlâdî kızlarının ensâbına ve kızları oğullarının ensâbına ve ba'de inkırâzihim mevkufün 'aleyh Ahî Musa veya evlâdlarından akrabalarına ve güveygülerinden kimesneye ahilik icâzetli virüb sonra ensâbından Ahilik virdiklerî dahi şer' ile sâbit ve zâhir ola mezkûr Ahîye dahi mevkufün'aleyh Ahî Musa üslûbu üzere vakf-ı evlâd idüb neslen ba'de neslin ola dimiş.

Ve cemî' 'avârizdan ve tekâlif-i örfiyeden mu'âf ola deyü dahi zikrolan yerün tebdilî ve tagyiri dahi Ahî Musa ile evlâdî ve evlâd-ı ensabı elinde ola deyü vakıfnâmede buyrulmuş.

Mezkûr Ahî Musa dahi Malkarada *zâviye bina idüb zikrolan yerün mahsûlâtın kendü nefisine ve binâ cyledüğü zâviyenin âyendesine ve revendesine sarf iderken* Ahî Musa fevt olub oğulları Ahî Mustafa ile Ahî Tayfur zikrolan yeri bervech-i meşruh tasarruf idüb anlar dahi fevt olub yerin hasılı ve tasarrufu Ahî Tayfur oğlu Ahî Mahmuda intikal idicek tasarruf Ahî Mahmud elinde iken merhum Ahî Mahmud merhum ve mağfûr Sultan Bayezid hân 'aleyhir-rahmetü velgufrân zamanında der-i devlete varub vâkı olan mahsûlü zâviye için tevzi' idüb.

Ve zikrolan çiftlik Ahî Mahmuddan sonra Ahî Musa oğlu Ahî Mustafanın kızının kızı Mehdi hâturnun hakkı olduğu divân-ı âlide sâbit ve zâhir olub Ahî Mahmudun tevzi'in mezkûre Mehdi Hâturn dahi kabul idüb anı üzere bâb-ı se'âdetden tevzi'nâme sadaka olunmuş.

Ba'dehu mezkûr Ahî Mahmud hâl-i hayatında Ahilik icâzetin Mehdi hâturnun zevci İshaka virüb Ahî Mahmud yerine İshak Ahî olub seb'a 'aşer ve tis'a mie yılında hükm-i şerif virilmiş.

Sonra Ahî Mahmud dahi fevt olub evlâddan mezkûre Mehdi hâturn kalmışdır. Ve elhâlet-ü hâzihî şart-ı meşruh mucebince Mehdi hâturnun zevci mezkûr İshak zâviye-i mezkûrede Ahî ve şeyhidir. Bunun üzere sene erba'a ve işrin ve tis'a mie Zilka'desi evâhirinde mezkûr İshaka Padişahımız hazretlerinin mukarrernâme-i hümayunları sadaka olunub vakf-ı evlâdlık üzere ber muceb-i şart-ı vâkıf mutasarrıf ola. Kat'â âhar dah' itmeye deyü hükm-i şerif-i 'âlîşân buyrulmuşdur.

Çiftlik-i Ahî Musa der nezd-i Malkara Hariciden ziraat olunur.

Çiftlik: Ahî Mahmud bin Ahî Tayfur.

Mezkûr Ahî Mahmud zikrolan çiftliği ve içindeki çayırı güveygüsü İshakın tâpusun alub virmiş. Şimdi çiftlik ve çiftlik içindeki çayır Ahî İshak tasarrufundadır. Elinde hücceti vardır zira'at ve hırsaset ider.

Başhâne :

Der nefs-i Malkarada Ahî Musa merhum mağfur Gazî Hüdâvendigâr tâbeserâh icâzetile binâ idüb mülkiyet üzere tasarruf idüb Ba'dehu Ahî Musa oğlu Ahî Tayfur dahi mülkiyet üzere tasarruf idüb sonra Ahî Tayfur oğlu Ahî Mahmuda intikal idicek Ahî Mahmud dahi mülkiyet üzere mutasarrıf olub güveygüsü İshaka vakf-ı evlâd idüb İshakın hâl-i hayatında günde bir cüz olmak üzere evlâdı inkırâzından sonra Ahî Mustafa kızının kızı Mehdi hâtuna vakf-ı evlâd ola deyü bunun üzere elinde hük-m-i şerif vardır. Târih-i hük-m-i şerif-i 'alışân fi evâsıt-ı Saferül-muzaffer sene seb'a 'aşere ve tis'a mie.

Hâsılı Başhâne-i mezkûr: Fî şehir. 100.

Çiftlik-i Behâdır Mu'tak-ı Ahî Musa.

Defter-i âtikde Ahî Mahmud-tasarrufunda vakf-ı evlâdlık üzere tasarruf ider deyü yazılmış. Şimdi *Şahme Fakih* tasarrufundadır elinde merhum ve mağfûr Sultan Bayezid hândan mukarrernâme (ve) hük-m-i hümâyün vardır. Vakfiyet üzere mutasarrıf ola deyü buyrulmuştur. Târih-i hük-m-i 'alışân sene tis'a ve tis'in ve semâne mie.

188: Vakf-ı Aydın Şeyh Nezd-i nefsi Malkara.

Bir çiftlik mikdarı yer olub kadim-üz-zamandan vakf-ı evlâdlık üzere Padişahlar hük-mile tasarruf idegelmişlerdir.

Şimdiki halde mezkûr Aydın şeyhin evlâdından Remezan karındaşı İbrahim oğlu Mehmed tasarruf ider. Elinde Padişahımızın berât-ı hümâyunu vardır. Fî evâl-i Zilhicce sene ihdâ ve 'ışrin ve tis'a mie Hirceti Nebeviye.

189: *Yahşi Fakih* bin Dânişmend kâdimi vakıf imiş çiftlik tarikle tasarruf idermiş. *Sultan Murad hân Gazî Hüdâvendigârdır* mezkûr Yahya Fakih... Ayas Hacı Fakih vakf-ı evlâdlık üzere mukarrer kılmuş Ba'dehu

Sultan Musa dahi vakfiyet mukarrer dutub hük-m-i şerif virmiş. İlâ yevminâ hâzâ selâtin-i mâziyeden erzânî kılınan mukarrernâmeleri ile vakf-ı evlâdlık üzere kırk yıl imiş tasarruf olunmuş deyü (defteri âtik) de mukayyed bulunub Hâliyâ dahi vakf-ı evlâdlık üzere tasarruf olunur.

XXIX

02 numaralı Malkara ve civarı mufassal

(Fatih Mehmed devri)

190. — *Derviş Bayezid zâviyesi, 191. — Kadı Salâhattin zâviyesi, 192 — Kavak Ahisi, 193. — Has Ahmed Bey zâviyesi, 194. — Hacı Yatagan zâviyesi, 195. — Ahî Devle zâviyesi, 195/1. — Yegân Reis zâviyesi, 195/3. Aydın Şeyh vakfı, 195/4. — Ahî Musa oğlu Tayfur vakfı.*

190: Vakf-ı zâviye-i *Derviş Bayezid* der Seydi Kavağı Togan adlu kulu mütevellî imiş. Ol vefat edicek oğlu Mahmuda verilmiş. Cihet-i tevliyet *ba'delmeremmet* öşürdür. Bâkisi âyende ve revendeye sarfolunur.

Kârbarsaray der Gelibolu: 1, fi sene. 375.

Hamam der Bolayır: Fî sene. 845.

Hamam der Kavak: Fî sene 645.

Asiyâh: 0, fi sene, 155.

Nefs-i Kavakda bağ bir pâre harab.

Sağmal sığır: *aded 14 zâyi'* olmuş.

Bir çift varmış şimdi zâyi'.

Tuzla yeri bir pâre: 1415.

Kârbansaray der Bolayır: Harab.

Kârbansaray der Kavak: Satılmış zâyi'.

Şirmerd nâm kul zâviyede hizmet ider.

Yekûn: 2525.

191: Vakf-ı zâviye-i Kadı Salâhaddin.

Şimdiki halde Padişah kühmile Seyid Mehmed elindedir, vakfiyet üzere tasarruf ider.

Bağ: 7 dönüm harâb. Dükkân: 2, fi şehir 15. Nakid akçe 1700.

Bu zikrolan nakid akçeye *bir kul satın almışlar* imiş ki bağ timar ide vefat itmiş. Akçe dahi zâyi' olmuş. Hâsıl 185.

192: Vakf-ı merhum Süleyman Paşa zamanında *İlaci 'İzzeddin Hüdâvendigâr* başı

sadakası *Kavak Ahisine* Ümid Viranını ve Kavakdaki bağı yanında olan çiftliği hududu rba'asile vakfitmiş. Mezkûr Kavak Ahisi ve 'al dahi vefat idicek oğulları Şa'bana ve 'Ali 'al dahi vfat idicek oğulları Şa'bana ve 'Ali 'e virilmiş. Bu üzere Balaban beğ mektubları. Oğul oğlu vakfiyet üzere tasarruf iderler (Defteri kadim) de dahi mestürdür yirmi müdlük yerdur.

193: Nefs-i Geliboluda Merhum *Has Ahmed beğ* bir zâviye yapıb ana muttasıl iki kücre ve bir mescid yapımış. Ve andan gayrı bir mescid dahi yapımış bu zikrolan zâviyeye mescidlere vakf itdüğü bunlardır ki zikrolunur: ...

194: Vakf-ı *Hacı Yutuğan zâviyesi*.

Ma'kara şehrinde bir pâre yerdur. Şehrin üstü yanında Edirne yolunun gün doğusundan yana haddi ve sınırı Padişahımız hükümünde mestürdür.

Şimdiki halde oğlu İbrahim elindedir. Vakfiyet üzere tasarruf idermiş vefat itmiş. Dergâh-ı mu'allâdan *Durdu Hâtun* adlu devişe virilmiş. Elinde Padişahımızın hükümâyunu vardır. Hâsıl: 45.

195: Vakf-ı *zâviye-i Ahî Devle* der nefsi Gelibolu.

Mevlânâ müderris Muhiddin elindedir. *Padişahın berâtile tasarruf ider hem şeyhdî ve hem nâzurdur.*

Başhâne; fi yevm 8. Dekâkân aded 15. Çiftlik-i Daru der kurb-i şehir. Bu çiftlik bolub bağlar olmış, 3800. Cem'an 4955.

'Ulûfe Mevlânâ müderris fi yevm: 7.

Nakib fi yevm 2.

Mâ-bâkisi zâviyede âyende ve revendeye sarf olunur.

195/1: Vakf-ı zâviye-i Yegân Reis.

Merhum Gazi Hüdâvendigâr mezkûr Yegân Reise meşihatini vakfı evlâd itmiş. Şimdiki halde Ahî İsa oğlu Yusufhanla Ahî İsa karındaşı İdrisün oğlu 'Abdülkerim elindedir. Meşihati vakfı evlâdlık tarikile tasarruf iderler ellerinde Padişahımızın hükümâyunu vardır.

Hızır Bâli Yusufhan.

'Abdullâh veled-i İdris.

195/2: *Karye-i Yegân Reis* Bu köy 'avâ- rızdan emindir. Padişahlı hükümile.

195/3: Vakf-ı *Aydın Şeyh* ki bir çiftlik mikdarı yerdur.

Bundan öndin mezkûr Aydın Şeyhe merhuman Sultan Mehmed ve Sultan Murad hân ve bunların dedeleri vakfı evlâd itmiş imiş.

Şimdiki halde mezkûr Aydın Şeyh evlâdından Dutki Hamza ile Remezan tasarruf iderlermiş. Elllerinde Padişahımızın hük-i hü-mâyunu vardır.

195/4: Vakf-ı çiftlik *Ahî Musa oğlu Tayfur* ki vakfı evlâtdır tasarruf ide durduğu yerlerde ve..... dükkânı ve beş dükkânı ve İşkenbe dükkânı ve vakf yerlerinde yapılan evler ve dikilmiş bağlar ve *üzerinde oturan evlû kâfirler ve âzadlû kulları cemî evkâfîle ve emlâkîle her ne varsa 'uvârtı ve tekâlîfi divâniyeden mu'âf ve müsellemler olalar deyü* merhuman Sultan Mehmedin ve Sultan Murad hânın ve Padişahımızın ellerinde hükümü hümayunları vardır. Şimdiki halde mezkûr Ahî Tayfur vefat idüb oğlu Mahmud kalmış ve ol âzâde kullarından başcı Yusuf ve İlyas kalmış ve Hasan ve Yusuf ve Şâhin ve Karagöz ve na'iband Şâhin ve Hacı..... vefat idüb oğulları kalmış bunlardır ki zikrolunur.

Çerak Veled Şâhin.

Hamza veled Tomas.

Mukbil veled Nikola.

Ayrı veled Mukbil.

Hızır veled Mukbil.

Bu zikrolanlar dahi her kerarı sâbık avârızdân emîn dürürler.

Dükkân başhâne fi yevm 4 fi sene 1445.

Kerde dükkânile işkenbe dükkânı battal.

Öşrü bâgât 1755.

Öşrü arpa kile 4 minhâ 25.

Öşrü buğday müd 1 minhâ 425.

Yulâf müd 1 minhâ 65.

Yekûn: 3345.

XXXI.

548 numaralı Karaman ve Rum defteri

(Kanuni Süleyman devri)

195/5. — *Yakub Halife Cami ve Köprüsü vakfı*, 195/6. — *Derviş Murad*, 196. — *Ka-*

sını Dede, 197. — Hacı Abdullah tekyesi, 198. — Ahî Sa'dettin zâviyesi, 199. — Ahî Emür zâviyesi, 200. — Mezîd Fakih mescid ve kârbansarayı, 201. — Abdal Ata zâviyesi, 202. — Yer şenleden dervişler, 203. — Bir zâviye.

195/5: Evkaf-ı mefharûlarifin Ya'kub Dede ma'a câmi-i hud (4 köy).

Mezkûr Ya'kub hâlife ehl-i vilâyet ve sahîb-i kerâmet kimesne olmağın Çepni beylerinden Süleyman bey zikrolan karyeleri mezkûr Ya'kub halifenin hânedânına ve câmi'ine vakfidüb kadimden ilâ yevminâ hâzâ bunlardan öşür ve rüsüm alınılmıyub sâyir Yakacak derbendlerine Ya'kub halife ve Süleyman hâlife köprüsüne hizmet idüb riâyet olunmuşlardır.

Elhâlet-ü hâzihî Trabzon vilâyeti tecdid-i defter olub zikrolan karyelerde mezbûr Ya'kub halife akrabâsından kimesnelerin ba'zı bennâk ve ba'zı caba kaydolunub rüsümü şer'iye ve örfiye vaz' olub iki bin yüz almış akçe bervech-i serbest ve mefruz-ül-kalem hâsıl bağlanub hânedanı mezkûreden her kim şeyh olursa âyende ve revendeye hizmet idüb 'avâriz vâkı' oldukca 'avârizâtından emin olub bunların öşürüne ve rüsümüne ve 'arûsiyesine ve cerâyimine ve doğan yuvasına ve kurbanına ve kışlağına ve yaylağına sancak beyinden ve Su başıdan ve Çeri başından ve gayrıdan kimesne vechen min-el-vücut dahl ve ta'arruz itmeye deyü emrolunduğu sebebdan (defteri cedid) i Sultâniye kaydolundu.

Mezkûr karyeden on dokuz nefer kimesne Ya'kub hâlife köprüsüne olub ve Ya'kub halife derbendinin derbendcisi ve meremmetcisi ta'yin olundular mâdameki zikrolan hizmeti edâ ideler 'avâriz teklif olunmaya deyü emrolundu.

197/7: Zaviye-i Derviş Murad veled-i Derviş Seydi.

Mezkûr Derviş Murad dutageldüğü yeri ile âyende ve revendeye hizmet idüb sâlih ve mütedeyyin ve riâyeti vâcib kimesne olub kadimden öşür ve rüsüm viregelmeyüb emri 'âlî mucebince ber kararı sâbık mukarrer kılınub (defteri cedid) i Sultâniye kaydolundu.

(Trabzon Körton kazası).

197: Vakf-ı tekye-i Hacı Abdullâh bin Kasım halife.

(1) 'An karye-i Ahî Çukuru.

Mezkûr Hacı 'Abdullah halife sâlih ve mütedeyyin vâiz ve nâsîh kimesne olub mezkûr karyeyi vakfiyet üzere tasarruf eyleyüb öşür ve rüsüm virmeyüb âyende ve revendeye hizmet idüğü sebebdan ber kararı sâbık emri 'âlî mucebince mukarrer kılınub öşür ve rüsüm talep olunmaya ve 'avâriz teklif olunmaya deyü (defteri cedid) i Sultâniye kaydolundu.

(2) Karye-i Hârûn vakf-ı tekye-i mezkûr tâbi-i Bağludan.

Mezkûr karye Hüdâvendigâr hazretleri Trabzonda iken mezbûr Hacı 'Abdullah halifenin zâviyesine ta'yin idüb merhum Sultan Bayezid hândan hükm-i şerif alıvırilib hükm-i 'âlî mucebince (defteri cedid) i Sultâniye kaydolundu ki öşür ve rüsüm virmeyüb ve 'avâriz teklif olunmaya âyende ve revendeye hizmet idüb Padîşahı âlempenâhın devânı devletine işigal göstere.

(Trabzon Körton kazası).

198: Karye-i Yağmur.

Nısıf mâlikâne vakfı zâviye-i Ahî Sa'deddin Ve nısıf-ı âhar vakf-ı zâviye-i Ahî Fetheddin Divânî timar.

199: Mezre'a-i Çölmekci tâbi-i mezkûr.

Mâlikâne tamam vakf-ı zâviye-i Ahî Emir Ahmed der Sivas nezd-i karye-i Kalın Değirmen.

200: Karye-i Yuhi..... tâbi-i mezkûr Hâric-iz-defter sonradan şentledüb mahûş yer ve tehâfuzun vâcib olmağın Mezîd Fakih bin Hacı Ya'kub bir mescid ve bir kârbansaray idüb şenletmek için gelen hâlkdan çifti olan onar akçe ve Bennâk olanı üçer akçe ve behresin virmek üzere istimâlet ile cem' oldukları sebebdan konağı muhafaza için vech-i mezkûr üzere sept-i defter olındı. Kemakân mâlikâne-i karye-i mezkûre ile zâviye olub âyende ve revendeye hizmet ideler. Meşihat der tasarruf-ı Mezîd Fakih Divânî timar.

201: Karye-i Kilisa Divânî.

Mâlikâne tamam vakf-ı zâviye-i Abdal Ata Hâsıl: 2570.

Hisse-i mâlikâne 1485.

(Çorumlu livasında).

202: Karye-i Ödemiş tâbi-i mezkûr.

Divânî timar *Karye-i mezkûrda mütemekkin olan dervişler merfu-ül-kalem maktû-ül-kidem be-hükm-i şerîf mütemekkin olub yer şenledeler. Meşihat der tasarrufu Derviş Ya'kub bin Hüseyin.*

203: Karye-i Baş çiftlik kendüye tâbi mezre'alar ki Kuruca Göl ve Ugrun bundan öndin yaylacıdan ve *yol üzerinde olub otuz kırk yıl harâb olub kalmış idi. Soura Sinan Bey Öğünlüden âdem dutub tekrar yoldaşlık eyledüğü sebebden karye-i mezbureyi kendüye tâbi' mezre'alarile mefrûz kadîmlik yurd sadaka olunub eline hükm-i hümayun virilmiş ve hem karye-i mezkûre yol üzerinde olub yerlüsün ve hem kimesnenin râiyeti olmayanları ki gelüb köyde oturub şenlik olmasına sebeb olsun için 'avârız divâniyeden fîlcümle her ne vâki' olursa kimesne dahl idüb eşkün taleb itmeye deyü elinde hükmü vardır. Ve hem bu üzere deftere kayd idesin deyü emrolunduğu sebebden sebtolundu. Ve hem mezbur karyede bir cami' ve bir tekve binâ idüb yeni yerler açub çiftlik ta'yin olundu. Nukûle bi 'ibâretil asıl Mâlikâne-i Baş çiftlik on beş sehîmden bir sehmi mülkü Sinan Bey el-mezbûr Ve bâki on dört sehîm dahi ber vech-i mühadele Sinan Beyün mülkü oldukdan sonra zâviye-i mezkûreye vakfolundu. (Niksar kazası).*

XXXII.

822 numaralı Paşa İli defteri (Tarihî: 921)

204. — *Kılınç Baba zâviyesi.* 205. — *Eski Köy zâviyesi.* 206. — *Musâ Baba zâviyesi.* 207. — *Hızır Baba zâviyesi.*

204: Vakf-ı Hacı Yusuf bin Hacı İsmâ be-zâviye-i Kılınç Baba.

Ba'dehu evlâda ve evlâd-ı evlâda ba'dehu li-eshâbihî bermuceb-i hücoet-i Mevlânâ Bedreddin Kadi-i Yenice-i Zagra hâric-ez-defteri.

205: Zâviye-i Eski Köyün üstün yanında Karacadağ eteğinde bir tâpulu yer ki... hududu içinde olan Sarıca Bımarı ve Akbaş Bı-

marı ve Umur Bımarı ve zeminhâ-i mütenevvî'a hâric-ez-defter.

206: Zâviye-i Musâ Baba.

Sâbıka Çirmen sancağı beği oğlu Melmed beğ vaz' eylemiş. Hâliyâ derdest-i Hüseyin Dede veled-i Davud hâric-ez-defter çiftlik.

Ber mucceb-i tezkere-i Mirlivâ-ı Çirmen. (İne bazarı kazasında).

207: Zâviye-i Hızır Baba veled-i Timür Taş beğ derdest-i İlyas Çelebi veledes.

Karye-i İdrisçe müsellemler İlyas ile Demirci elinden alınmış. Zemin-i Ya'kub Fakih on müdlük.

Karye-i Durmuşlar Hamza ile Yahşi elinden alınmış.

Timur Taş beğ oğlu Hızır Babuya saduka olunmuş mezkûr zemînlere tekve yapmış Çirmen sancağı beği hâs Kerdetler nâm karyeden mezkûr müsellemlere kırk müdlük yer ki Çüretlik deresi demekle ma'ruf yer imiş bedel virmiş. Ber mucceb-i (defteri âtik)

Girü mukarrer kılınan deftere kaydolundu.

Zâviye-i mezkûrda sâkin olanlar bunlardır ki zikrolundu.

Şeyh Şücâ' veled-i Hızır Baba.

Tatarcık veled-i Hızır.

Behar Dede veled-i Ehâd.

'Ali Dede veled-i Süleyman.

Behlül veled-i Kurban.

Genc Abdal veled-i Behar.

..... veled-i Behar. (Hane 22).

Mezkûr dervişler ziraâ'tat itdüğü yerlerin hâsılı budur ki zikrolundu.

Elhinta 6 müd 10. 910... 3 müd. 220 Eşşâ'ir müd 10. 350. Eşcâr Emrud tahminâ 300. Elgalle 4 müd 5. 340.

Hâsıl: 2110.

XXIII.

300 numaralı Silistire evkaf defteri (Kanunî Süleyman devri)

208. — *Akyazılı Baba zâviyesi.*

208: Evkaf-ı zâviye-i zeyn-ül-meczûbin merhum Akyazılı Baba neverallâhu merkadehu der nâhiye-i Varna. Der livâ-i Silistire nefer 5.

Zâviyedâr 'Abdi Dede, (Hidmetkâr-ı zâviye) Hızır Dede, (Türbedâr) Mustafa Dede, (Hidmetkâr-ı zâviye) Süleyman Dede, (Hidmetkâr-ı zâviye) Yusuf Dede.

Cema'at-i Kıbtıyân ki zâviye-i mezburede oturub yine rûsûmların kadimden viregeldikleri üzere miriye virürler. Nefer: 3.

Merhum Akyazılı Baba dervişlerinden Postü derviş nâm Abdal Batava nâm nehîr üzerinde iki değirmen binâ idüb merhum Akyazılı Babaya ba'dehu dervişlerine vakf idüb ba'dehu ol değirmenin etrafını dervişler bağlar ve bağçeler eyleyüb ve değirmeni dörl göz eyleyüb zikrolan değirmenlerin resmi ve bağların ve bağçelerin öşrü alınmaya deyü merhum Sultan Selim hân 'aleyhirrahmetü velgufrân ellerine hükm-i şerif virüb (defteri köhne) de dahi kaydolunmuş imiş. Bu zamana değin bağların ve bağçelerin ziyade eyleyüb Padişahımız c'azzallâhü ensârchu hazretleri dahi vech-i meşruh üzere hükm-i hümayun viregeldüğü ecilden paşayân-ı 'izâm hazretleri ma'rifetileri ile (defteri cedid) e vech-i meşruh üzere kaydolundu. *Ammâ bir behâne ile sâyir değirmenlerin resmin ve Batava nehrinin ve Varna etrafında olan bağlarının ve bağçelerinin öşrünü virmemek câiz değildir.* Kadimden olıgeldüğü üzere girü virirler deyü (defteri âtik) de mestür ve mukayyed olub.

Hâliyâ vilâyet müceddeden tahrir olunub Âsitâne-i se'âdete 'arzulundukda zikrolan dörd göz değirmenlerden ma'dâ zâviye-i mezbûre sınuru içinde Bâli beğ ve zâviye-i mezbure dervişlerinden *Çıraklu derviş nâm Abdal* ile iki göz değirmen binâ idüb mezkûr *Akyazılı zâviyesine* vakfeylemişlerdir.

Hâliyâ değirmenleri altı göz olub zikrolan altı göz değirmenlerin resmi ve etrafında olan bağların ve bağçelerin ve zâviye-i mezbûre sınırında olan kovanlarının öşürleri ve kurbandan ve sadakat-ı müsliminden cem' olunan koyunlarından resim alınmaya deyü ellerinde hükm-i şerifleri olub hâliyâ dahi vech-i meşruh üzere buyrulmağın (defteri cedid) e kaydolundu.

Mezre'a-i Bozdogancı yurdu der-yed-i dervişân-ı zâviye-i Akyazılı Baba nevverallâhü merkadehu makut' fi sene 100.

Mezre'a-i Düze Basan der-yed-i dervişân-ı Akyazılı Baba nevverallâhü merkadehu makut', fi sene: 200.

Zikrolan iki mezre'a hâli ve harâb olmağın zâviye-i Akyazılı Baba nevverallâhü merkadehu dervişlerine bervech-i maktu' virilmiştir. Mutasarrıflar olub mukata'aların sâl-be-sâl sipahiye vireler ziyâde nesne taleb olunmaya deyü (defteri âtik) de mestür ve mukayyed olub Hâliyâ vilâyet müceddeden tahrir olunub âsitâne-i se'âdete 'arz olundukda vech-i meşruh üzere mukata'aları mukarrer buyrulmağın (defteri cedid) e kaydolundu ki zâviye-i mezbûrenin davarları yürüyüb ellerinde olan ahkâm-ı şerife mucebince mer'âtik üzere tasarruf oluna hâricden dahl olunmaya.

Çayır ma'a bağçe der-yed-i zâviyedârân-ı Akyazılı Baba nevverallâhü merkadehu der karye-i Zıragonca nâm-ı diğer Petre tâbi'i Varna ber vech-i fi sene: 100.

Çayır: 'Ali ve İbrahim ebnâ-i Arslan Zikrolan çayırı Akyazılı Baba dervişlerinden *Süleyman Dede* satun alub zâviye-i mezbureye vakfeylemiştir. Der karye-i Zıragonca nâm-ı diğer Petre tâbi'i Varna bervech-i maktu' fi sene: 20.

Çayır-ı İnehân ve Arslan Ebnâ-i Saltık Zikrolan çayırı Akyazılı Baba dervişlerinden *İne beği bin Mustafa* satun alub zâviye-i mezbûreye vakfeylemiştir. Der zâviye-i mezkûr bervech-i maktu' fi sene: 20.

Sazlık-ı Gedik Ahmed der yed-i zâviyedârân-ı Akyazılı Baba nevverallâhü kabrehu Ber vech-i maktu' der karye-i Ekerte tâbi'i Varna.

Zikrolan çayıruları ve sazlığı zâviye-i mezbure için zabt idüb ta'yin olunan mukata'aların sâl-be-sâl merhum Sultan Selim hân 'aleyhirrahmeti velgufrân evkafına virürler ve hududları ellerinde olan temessükâtda mestürdür deyü mukayyed (defteri âtik) (Yp. 37). (Foto. XIX).

561 numaralı Silistire evkaf defteri (1022 tarihli)*

208 (mükerrer) : Zâviye-i Sarı Saltık Baba nevverallâhü merkadehu Enderûn-ı Kal'a-i Kelıgra tâbi'i Varna der livâ-i Silistire.

Dervişân ki zâviye-i mezburede hizmet iderler:

Zâviyedâr 'Ali Dede, Hidmetkâr Mehmed

Dede, Erkulı Dede, Mazlûm Dede, Kanbur Dede. Çırac Dede, Mustafa Dede, nefer: 7.

Cemaat-ı Sakayân ve meremeci-i fuçi der zâviye-i mezkûr defter-i kölnede dahi mukayyed deyü der defter-i âtik.

Görgi veled-i Dimitro; Taranika Vaso; Saka-ı zâviye-i mezkûr ve meremeci-i Koçi.

'An dervîşân-ı zâviye-i Sarı Saltık Baba neverallâhü merkadehu ki zâviye-i mezburenin Kerane nâm karyede Uzun Hasan nâm çiftliğinde hizmet iderler:

Kurt Kalfal, Bogur Turehan, Kopak Süleyman, Hüseyin Abdullâh, nefer: 4.

Mahsûl-i Çayır ve sazlık der yed-i dervîşân-ı Sarı Saltık Baba maktu' fi sene der karye-i Sameli tâbi'-i Varna: 100.

Mahsûl-i meyve-i bağçe der vâdi-i... der kurb-ı Kelıgra der karye-i Söğütçik der yed-i dervîşân-ı Sarı Saltık Baba maktu' fi sene: 10.

Zikrolunan çiftliğin ve korunun ve çayırın ve bağçenün ta'yin olunan mukataaların havass-ı hümâyun eminerine sâl-be-sâl edî iderler. Mahsûli zâviye-i mezburede âyende ve revendeye infak olunur.

Zikrolan bağın ve âsiyâbın ve bostanın ta'yin olunan sâl-be-sâli Uzun Yusuf nâm-ı diğer Çeltik Deresi nâm karye sipahisine edâ ittiklerinden sonra ne hasil olursa zâviye-i mezburede âyende ve revendeye infak olunur.

XXXIV.

1010 numaralı Malatya evkaf defteri (937 tarihli)

209. — Musa Baba zâviyesi, 210. — Zâviye-dâr Dervîş Rıza, 211. — Dervîş Mehmed zâviyesi.

209: Vakf-ı zâviye-i Musa Baba der mezre'a-i Kara Musa tâbi'-i Hısın Mansûr üsûde şüid.

Mezre'a-i Kara Musa tâbi'-i nahiye-i Hısni Mansur Haric-ez-defter Hududı ehli katında malûmdur. Hasil 200.

Merhum mezbûr Ebi Zerr-i Gıfârî hazretleri ile şehid olan eshâbdan olub Dervîş Mehmed nâm kimesne gelüb mezâr-ı şerifinde zâviye binü idüb ve mezre'a-i mezkûreyi

mevâtdan ihyâ idüb müddeti medide vakfiyet üzere zi'at ve hıruset idüb mezre'a-i mezbûre mahsûlünü ve 'arak-ı cebîni ile hâsil eyledüğünü merhum müşârünileyhîn ruhıyşün âyende ve revendeye sarf eyledüğü Şehsüvar oğlu 'Ali bey mektubiyle ve ehli vukuf müslümanlardan cemm-i gafir şehâdetleriyle sâbit olub vakfiyetinde şâibe-i şübhe kalmayub Lâkin mukaddemâ vakıf ve timar defterinden hâric kalub ve bu makule şübhesüz vakıf olanların mukarrer olunması buyrulduğı sebehten mezre'a-i mezkûre kemâkân (defteri cedid) e vakf-ı mukarrer kaydolundu.

Ve mezbûr dervîş Mehmed el'ân berât-ı şerifle şeyh-i zâviye-i mezbure olub 'Ali ve Mahmud nâm oğulları Handân ve Haydar nâm dervîşler hidmetkârân-ı zâviye oldukları ecilden 'avâriz ve nüzülden mu'âf kaydoldular. (Malatya Yp. 131).

14 numaralı Sivas defteri

(982 tarihli)*

210: Karye-i Paşa hân tâbi'-i Sivas iki başdan timar Mezbûr karyede Dervîş Rıza zâviyedârdır berât-ı hümâyun ile.

Hâsil 'an öşrü gallât ve 'âdeti ağnâm ve bâdihevâ tamamen 900.

Zikrolan karye gayet memerrinâs ve menzilgâh ve ma'beri hâs ve 'âm olub gayet derece şenlikden bâ'id mahalde olmağla sükkânı tahammül idemeyüb perâkende olub kutta'-ut-tarik makarrı oldu. Mincemü'-il-vücûh muâf olub şenlenmesi tâbûd mahaldir deyü sıkatı a'yân haber virmekle zikrolunan karyeye minba'd gelüb tavattun idenler resmi râiyet ve 'avâriz ve tekâlifi örfiye virmeyle ve beher hâneleri dahi öşür üzere kaydoldu. (Yp. 75)

XXXIV.

Muhtelif kayıtlar

212. — Şeyh Ömer Dede zâviyesi, 213. — Dervîş Bahşayış, 214. — Dervîş Mustafa zâviyesi, 215. — Hacı Baba zâviyesi, 216. — Köprü vakfı, 217. — Şah Çelebi, 218. — Şud

geldi zâviyesi. 219. — Zâviye ve 'imaret.

212: Dervişân-ı zâviye-i şeyhiüssâlikin Şeyh Ömer Dede der karye-i mezbûre. Karye-i nesli şeyh-i mezbûr.

Mezkûr altı nefer şeyh mezbûrun neslidir. *Vakıfları yoktur 'aruku cebinleri ile zâviye-i ihyâ iderler kendüleri dahi rûsûmdan ve 'avâriızdan mu'âflardır.* Elllerinde üslûbu mezbûr üzere Sultan Bayezid hûndan mu'âf-nâmeleri ve Padişâhı 'âlempenâhdan mukarrernâmeleri vardır.

(671 numaralı Konya defteri, 924 tarihli (Lârende kazası).

213: Mezre'a-i Ökli Viran tâhi'-i Bayad Kulu.

Mahuf yer olmağın Sahut oğlu derviş Bahşayış ta'mirine ve âyende ve revendeye hizmet ümeğe ilizâm gösterdiği sebebeden Cem Sultan işaretile mezre'a-i mezbûre mezkûr dervişe kaydolundu deyü (köhne defter) de mestûr.

Ve Sultan 'Abdullâh dahi mukarrernâme virmiş *gâyet mahallinde zâviye olduğu cilden ber karar-ı sâbık mukarrer kılındı deyü (defteri âtik) de mestûr.*

El'ân ber karar-ı sâbık mukarrer ebnâ-i Sahut 'Abdal Şeyh. Derviş Bahşayış. Derviş Hacı biraderes, Mustafa veled-i Mahmud Fakih, Musa biraderes, İsa biraderes.

Mezkûrlar kendü çiftleriyle mezre'a-i mezbûrda zira'at idüb âyende ve revendeye hizmet iderlermiş. Öşür ve rûsûm ve 'avâriız virmezler imiş. Atası Şeyh Mansur adına dahi İbrahim beğden mu'âfnâmesi var. Bir çiftten ve rûsûm ve 'avâriız virmeye deyü (defteri köhne) de mestûr.

(30 numaralı Karaman mufassalı, ikinci Bayezid devri).

214: Der karye-i Çam.

Timâr-ı dizdâr-ı Kal'a-i Nif.

Vakf-ı zâviye-i Derviş Mustafa eş-şehîr hi Tufân Dede.

Mezkûre karyede mülk evleri civarında bir zâviye binâ idüb zikrolan evlerin ve dâyiresinde *hurâetu bağçesin ve Koz deresinde 'Abası armudluğun Ve Kızılca suyunda yürür Başa değirmeni* demekle ma'ruf değirmenden nisîf hissesin hâli hayatında evlerine muttasıl olan zâviyeye vakf idüb sene hamse

ve tis'in ve semâne mic tarihile müverrah vakfiye yazdırub Nif kadısına tescil itdirüb ol tarihdenberü vakfiyet üzerine tasarruf olunub merhum Sultan Bayezid hân tâbeserâh berâtile ve Sultan Selim rahimehullâh berâtile mutasarrıf olunub.

El'ân Padişahımız halledallâhü mülkehu berâtile zâviye-i mezbûrenin derviş 'Ali ve Hızır muhsûlâtın zabt idüb şartı vakıf üzere âyende ve revendeye hizmet iderler. Mezkûr Mustafa Dede meşihatine mutasarrıflardır tarihi berât seb'a ve işrin ve tis'a mie hâsıl 700 (464 numaralı Saruhan defteri, Kanunî devri. Nif kazâsında. Sf. 49). (Foto. XVII).

215: Karye-i Halil beğlûda Sinancalar üzerinde Kızılca Musa ağzında vakf-ı zâviye-i Hacı Baba der seccâde-i Delü Baba rahimehümullâh. Bir pâre mülk zeytün bağçesin bittakrib 10 cerib ve bir kıt'a armudluk bittakrib 10 cerib iki bâb âsiyâb âyende ve revendeye hizmet için vakf idüb ve hâkimülvakt her kim bu makamın hizmetine elyak ise anı şeyh nusb ide deyü şart olunmuş.

El'ân Şeyh Remezan oğulları Ya'kub ve 'Ali ve Hacı ve Ca'fer ve Yusuf ve İsmail ve Kerim nâm mezbûr Hacı Baba evlâdından olub ellerinde hük-m-i Padişahî vardır ki eküb biçüb 'aruku cebinlerle âyende ve revendeye hizmet edü idiklerinden sonra mu'af olub ellerinde 'avâriız icâb eder yerleri bulunmasa 'aruku cebinleriyle kâr ve kisb idüb 'avâriız teklif olunmayu.

Ve el'ân Ya'kub ve 'İvez nâm evlâdlar zikrolan zâviyeye şeyh olmağüçün Padişahımız hullide mülkühu berât-ı hümayunları vardır tarih-i berât sene: 930. Ve derviş Halil ki evlâtdır nezâretine hük-m-i şerif sadaka olunmuş tarihi berât sene: 930 hâsıl 500 (464 numaralı Saruhan defteri). (Yp. 49). (Foto. XVII).

216: Karaman Kısığı nâm mevkr'de olan köprü kurbunda olan kuyu mesâlihi için ve köprü için vakfı evlâd olan Arık oğlu çiftliği demekle ma'ruf bir çiftlik yer mezkûr köprü ve kuyu muhafazası için merhum Saruhân oğlu Müslümanlara enfa' olduğu cihetten kâdim-ül-cyyamdan berveç-i iştirâk berât-ı Şahi ile muhafaza iderlermiş.

El'ân Padişahımızdan Halledallâhü mülkehu berât-ı Şahi ile mutasarrıf olanlardan

Mahmud ve Kasım ve Abdullah ve Halil nâm kimesneler herveç-i iştirak mutasarrıflardır. Tarihi berât 929.

(464 numaralı Saruhan defteri, Yp. 4).

217: Karye-i Çakırsazı tâbi'-i Altuntaş.

Kadîmden şâh Çelebi ve Gazi Hüdâvendigâr ve Bayezid Hüdâvendigâr zamanında Seydi Süle oğluna vakfîmiş evvel Bayezid Hüdâvendigâr zamanında Timurtaş Paşa bir kuluna virilmiş sonra hâsılın yerden girü virmiş. Ba'dehu Seydi Süle oğlunun oğlu Hasan Paşa vakfiyât üzere merhum Sultan Mehmed hân tâbeserâh hükm-i hümayunile tasarruf eylemiş. *Sonra mensuh olub ümara virilmiş.*

Ba'dehu mukarrer olub Padişahımız hazretleri mezkûr Hasan Paşaya sadaka idüb eline hükm-i hümayun virilmiş bilfi'îl mutasarrıflar deyü mestûr der (defteri âtik).

Ba'dehu mezbur Hasan Paşa fevt olub oğulları 'Ali ve Emîr ve Padişahımız hazretlerinin nişanı hümayunile vakf-ı mezkûrun meşihatine berveç-i iştirak mutasarrıflardır. Ellerinde berât-ı hümayunları var âyende ve revendeye hizmet eylerler deyü mestûr der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız e'azzallâhu ensârehu hazretleri müstakîl berât-ı hümayunlarile mezkûrân 'Ali ve Emîr mutasarrıflar olmağın (defteri cedid) e kaydolundu.

218: Vakf-ı zâviye-i Şad Geldi.

Eznelolu nâm karye kurbinde Karabınarile ma'ruf mevzi'de *Yatagân Dede* nâm dervişin makamında bazı kimesneler *'urakı cebinle kesb üdükleri rızıklarından âyende ve revendeye hizmet iderlermiş.*

Zikrolunan zâviyede şeyh İsmail nâm derviş sâkin oldukda *Karaman oğlu İbrahim Bey* eline mektub virüb 'avârızı divâniyeden muâf eylemiş ve çiftlerinden ve yerlerinden ve bağından nesne taleb itmeyeler. Ve hizmetkârlarından Ömer ve Osman ve Mestandan dahi bir habbe taleb itmeyeler deyü mektubunda kaydeylemiş. Zikr olunan mektub mucibince Sultan Cem ve Sultan Şehinşâh Şeyh İsmail karındaşı Mestân evlâdı eline hüküm virüb Padişahı sa'îd Sultan Bayezid aleyh-irrahmetü velgufrân hazretleri dahi mukarrer dutub hükm-i şerif sadaka itmişler ki ber karar-ı sâbık âyende ve revendeye hizmet ideler deyü mukayyed der (defteri âtik) hâliyâ.

219: Kasaba-i Silifke Kıbrıs fethi olmakla memerrinâs olub zâviye belki 'imârete külli ihtiyacı var iken zâviye-i mezkûre şartı vâkîf ve deftere muhalif medrese nâmına mutasarrıf olub âyende ve revendeye konacak yerde külli muzayakâ çekmek münasib olmamağın girü zâviyelik üzere tasarruf olunub âyende ve revendeye ber karar-ı sâbık taam çıkmak üzere sebtî defter olundu. (576 numaralı 1ç 11 evkaf defteri, Ermenâk kazası tarihi: 976. Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü).

XXXV.

1049 numaralı Bursa evkaf defteri

(Sultan Süleyman devri)

220. — *Şeyh Akbıyık zâviyesi*, 221. — *Mevlânâ Muhiddin*, 222. — *Orhan Beyden İzzeddin mescidine ve zâviyesine vakf*, 223. — *'Alâüddin Bey evlâdı zâviyesi*, 224. — *Osman Beyden Ada Şeyh zâviyesine vakf*, 225. — *Söğüt Dede mezre'ası*, 226. — *Elvân Bey türbesi ve Sinan Bey 'imareti*.

220: Yarhisâr tevâbi'inde Kariş dağında kıdvetüssâlikin merhum *Şeyh Ak Bıyık* hazretlerinin binâ itdüğü zâviyesinin evkaf tafsilî budur ki zikrolunur. *Ve mezkûr zâviyenin kulları* bunlardır ki zikrolunur deyü kaydolunmuş der (defteri köhne). Hâliyâ.

(Gulâm-ı vakf) Yusuf veled-i 'Abdullah; (Gulâm-ı vakf) Davud veled-i 'Abdullah; Nasuh veled-i Yusuf; Mustafa veled-i 'Abdullah; 'Abdülkerim veled-i 'Abdülhâlik; Salih birâder O; Haydar birâder O; Mehmed birâder O; ('Atik) İsmail 'Abdullah; (Derviş) Ahmed veled-i İsa; (Derviş) Piri veled-i O; (Derviş) Syedi 'Ali birâder O; (Derviş) Şa'ban veled-i 'Abdülkerim; (Derviş) Ca'fer veled-i Sinan; (Derviş) Ömer veled-i O.

Mezre'a-i Kara Gece der kurb-ı zâviye-i mezkûre *Bir eşkünci çiftliği imiş* deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Kasım veled-i Hızır; İlyas birader-i O; Hızır veled-i O.

Hâsıl: 700.

Mezre'a-i Alaca Hamza oğlu yaya başlığında bir Dede çiftliği ve Turna Bınarı ve Söğüt Bınarı mezre'ası ve Köksüz Alanında İsa oğlu Halil ve Kalfal çiftlikleriyle *dörd çiftlik yaya yeridir*.

Zikrolan çiftlikleri merhum Sultan Murad Hüdâvendigâr temlik idüb sonra zâviye-i mezkûresine merhum Ak Bıyık Dede hazretleri vakfîtmîş deyü nakl olunmuş 'an (defteri Kirmasti). Mezkûr şeyhin evlâdından Habibullah mütevellî olub merhum Sultan Mehmed nişanile mutasarrıf imiş.

Elhâletü hâzihî mezkûr şeyh evlâdından Şeyh 'Abdullah mütevellî ve şeyh Emirullah nâzırdır Padişahımız berâtile deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî evlâdından Hanifullah Çelebi veled-i Habibullah mütevellîdir berât-i Padişahile.

Hâliyâ Hanifullah Çelebi fevt olub tevliyete Nasrullah Çelebi mutasarrıfıdır elinde Padişahımız nişân-ı hümâyunu var. El-mahsûl 'an mezâri'-i mezkûr.

Merhum Şeyh Ak Bıyık hazretlerinin kisvetinde olub zikrolunan mütevellîlere müntesib olan dervişler bunlardır ki zikrolunur deyü kaydolunmuş:

'Abdülkerim veled-i 'Abdülhâlik; Ahmed veled-i İsâ; Pîri veled-i O; Seydi. 'Ali birâder O; Şa'ban veled-i 'Abdülkerim; Ca'fer veled-i Sinan; Sevindik veled-i Yusuf; Ömer veled-i O.

Kayacak değirmeni dimekle ma'rif olan değirmen ocağı harâb imiş. Hâliyâ ma'mur itmişler yılda bir buçuk müd buğday Ak Bıyık evlâdından Hanifullah Çelebi icâreye virmiş.

Hâsıl: 150.

Bu zikrolan dervişlerden sâbika zikrolan şeyh Habibullah hidmetlerine intisâb idüb hidmet iden kimesnelere ki kimesnenin ra'iyeti olmaya âhardan kimesne te'arruz itmeye her kande olurlar ise hidmetde olalar deyü hükim-i Padişahî vârid olmuştur deyü kaydolunmuş der (defteri köhne) hâliyâ yine mukarrer. [*]

221: Karye-i Ayvacık.

Kadim-ül-eyyâmdan vakf olub kadı olan kimesnelere tasarruf ider imiş. Sonra teftiş olunub vakf olduğu üzere mukarrer kılınub Mevlânâ Muhiddin nâm kimesneye sadaka olunub merhum Hüdâvendigâr nişânile tasarruf itmiş. Andan sonra merhum Sultan Meh-

med mukarrer dutub nişân-ı şerif virmiş.

Elhâletü hâzihî ber-karar-ı sâbık mutasarrıfıdır. Padişahımız hullidet hilâfetühü hazretlerinden nişânı şerif var deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Elhâletü hâzihî Hanifullah Çelebi bin Habibullah mutasarrıfıdır.

Hâliyâ mezkûr Hanifullah fevt olub Seyid Mehmed nâm kimesneye sadaka olunmuş elinde Padişahımız mukarrernâmesi var.

Bir müdlük has yeri var deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Haricden zira'at olunur nîm çiftlik yer var resimli ve bir harâclü değirmeni var deyü kaydolunmuş.

22: Karye-i nisf-ı Orhan beğden İzzeddin mescidine ve zâviyesine vakf imiş sûreti defter Mahsûlü Binar Başında zâviyesine sarf olunur imiş. Kadimden vakıfdır diler. Vakıfnâme-i şer'iyesi var deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

El'an mukarrer vakıfdır.

Hane 6, mücerred 2, çift 2.

Gilmânân-ı Vakf-ı mezkûr:

Yâni veled-i Kosta, Koca Koş veled-i Yorgi, Mihâl veled-i O, Yorgi birader-i O, Ya'kub veled-i Yusuf, Manol birader-i O, Koş veled-i Yorgi Makrı, Kiryako birader-i O, Bürak veled-i Mihâl, Mihâl veled-i Somuncu Kosta, Yorgi birader-i O, Atranos veled-i Todor.

Mezkûr kâfirler Hacı İzzettin zâviyesine vakıfdır. Altışar müd boğday ve ikişer müd arpa virirler imiş. Elhâletü hâzihî zâviye bilküllüye mescid olub mahsûlât-ı zâviye mescide sarf olunur.

223: Vakf-ı 'Alâüddin beğ tâheserâh.

Karye-i Fudre tâbi'-i Kete.

Merhum 'Alâüddin beğ bin Osman beğ evlâdından Hızır beğ oğlanlarından Mehmed Çelebi tasarruf ider. Mezkûr vakfın kullarından sipahiye öşür ve sâlârlık virdükten sonra huffâza ve imama ve câbiye yirmi beş müd boğday ve beş müd arpa ve on müd 'alef ve iki müd burçak virilür deyü kaydolunmuş der (defteri köhne) Karye-i mezhûrede cüz; hânlar ve zâviyesine vakf idüb tevliyeti evlâdına vakf-ı evlâd deyü vakfiyesinde şart it-

[*] Bu kaydın fotoğrafı «Kulluklar ve Ortakçı Kullar» nâmı altında İktisat Fakültesi Mecmuasında neşrettüğümüz makalede mevcuttur. (Foto. XVI).

miş. Mezkûr Mahmed Çelebiden sonra oğlu İbrahim Çelebi tasarruf itmiş.

Şimdiki halde mezkûr İbrahim Çelebinin kız karındaşı Paşa hâatun ve kızı 'Ayşe hâatun ve golu Şeyhi Çelebinin kızı *Tuci hatun tasarruf idüb mütevelliyedir*. Ammâ sonradan hâkimülvakt ma'rifetiyle mahsûlât-ı vakf kifâyet itdüğü mikdar ziyâde vazife takdir olunub inama on iki müd galle ve müezzine altı müd galle ve câbiye yirmî müd galle ve üç müd pirinc ve yevmî bir akçe ve on nefer hafıza altışar müd galle ve türbehâna altı müd galle ve kâtibe altı müd galle ve Hamar Paşa nâm hâatuna altışar müd galle ve iki müd pirinc ve kadî nâibi Muslihiddine bir müd buğday tasarruf iderler. Ve cihete *nezâret* deyü Mevlânâ Habib nâm kimesne yevmî dörd akçe tasarruf ider. Ve müderris yevmî on akçe tasarruf idüb *bu zikrolunan hususât hükm-i Padişahile tasarruf olunub zâviye-i mezbûre bilkülliye battaldır didiler. Ve hem teftiş olunub muceb-i vâkıfnâmeye ve deştere muhalif bulunub zâviye-i mezbûre müşrif-i harâbdır* deyü kaydolanmış der. (defteri köhne) Vakıf kullarıdır.

Hâne: 16.

224: Karye-i Koz ağacı vakfıdır. Osman beğden *Ada Şeyh zâviyesinc*.

Şimdiki halde Ada Şeyh oğlu Mahmud Şeyh oğlu Şeyh Mehmed tasarruf ider deyü naklolunmuş 'an (defteri Kirmasti).

Elhâletü hâzihî mezkûr Şeyh Mehmed zâviye-i mezkûrede şeyh olub zikrolan köyi vakfiyet üzere tasarruf idüb âyendeye ve revendeye hizmet ide deyü ellerinde Padişahımız mukarrernâmesi var deyü kaydolanmış der (defteri köhne).

Hâliya *Mü'min Dede* nâm kimesne mî tasarruf elinde Padişahımız nişan-ı hümayunu var.

Cema'ati gılmânân-ı vakfı keferi.....
(Söğüt nâhiyesinde) (Foto. II).

225: Mezre'a-i Söğüt Dede mezkûr Söğüt kadısı iki çiftlik yeri tasarruf ider vakıftır. *Biri Orhan beğden ve biri Gazi Hüdâvendigârdan ve üç elliçi kâfirleri var. Ertogru! cânîçün ve bir pâre hağ vardır. Reşid oğlu*

çiftliğinin nısfın bile tasarruf ider deyü naklolunmuş 'an (defteri Kirmasti). Andan sonra kadî Ömer Fakih tasarruf itmiş. Sonra timara emrolundu deyü kaydolanmış der (defteri köhne).

Elhâletü hâzihî zikrolunan vakıf mezre'alar bitemamihâ vakfiyet üzere mukarrer olub mefhar-üs-sulâha Mahmud Çelebiye sadaka olundu.

Şimdi mezkûr Mahmud Çelebi imam ve hatîb olub vakf-ı mezbûr Hamid Fakihe sadaka olundu deyü kaydolanmış der (defteri köhne).

Hâliyü Emîr Mahmuda sadaka olunmuş elinde Padişahımız nişan-ı hümayunu var.

(Söğüt nâhiyesinde).

Evkaf-ı Elvan beğ ve Sinan beğ.

Merhum *Elvan beğün türbesinde* eczâhanları için ve merhum *Sinan beğün 'imâretinde* ber muceb-i tevzi'nâme sarf olunmak için itdikleri vakıflar birbirine muhtelit olub mezkûr Sinan beğ 'imâretinde ve türbe-i mezbûrda sarfoluna deyü mukarrernâme-i Padişâhî vardır evkaf-ı mezbure dahi bunlardır ki zikrolunur.

Mezre'a-i Şarûhdar vakf-ı Elvan beğ.

Merhum Sultan *mülklüğe virmiş* ve Reyhan Paşa sınır eylemiş. Sonra karye-i mezbure vakf olub mezkûr Elvan beğ üzerinde cüz okuyan huffâza sarfolunmuş der (defteri Kirmasti). Vech-i mezkûr üzere Sultan Hüdâvendigârdan ve merhum Sultan Muraddan ve Sultan Mehmed Gaziden nişan-ı şerifleri var.

Hâliyâ zikrolan karye mezkûr Elvan beğ oğlu *Sinan beğün zâviyesinde* ber muceb-i vakıfnâme vakfiyet üzere tasarruf olunmak için Padişahımız Sultan Bayeziddan nişan-ı şerifleri var karye-i mezkûre üzerinde *mzkûr Sinan beğün 'utekasından mütemekkin olmuş kimesnelerden bazı kimesneye evleri yeri kendülere ve evlâdına ber muceb-i vakıfnâme vakf olub sâkin olurlar iniş. Ve ba'zı 'uteka ki sonradan gelüb zira'at olunan vakıf yerlere evler yapub mütemekkin olmuşlardır. Ve oğlanlarından Mehmed Çelebi ve İlyas Çelebi evler yapmış zikrolunan evler yeri için icâre virürler vakfa deyü kaydolanmış der (defteri köhne).*

Elhâletü hâzihî zikrolan üslûb üzere ber karar-ı sâbık vakfiyet üzere tasarruf olunur. (Geyve).

Vakıfların bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak kullanılması ve diğer şekiller

Vüzerâ ve Selâtin vakıfları:

Osmanlı İmparatorluğunun umumî hayatında bir iskân ve imar metodu olarak vakıfların oynamış olduğu büyük rolden kimse şüphe etmemektedir. Şehirlerimizin her türlü âmme hizmetleri, içtimai muavenet teşkilâtı, ilmî, dinî ve medenî hayatın her türlü tezahürleri hep vakıf tesisler yolile tanzim ve idare edilmiş bulunmaktadır. Bu itibarla, vakıfların eski devrin medenî hayatında oynamış olduğu rolün ehemmiyet ve manası ayrı tetkiklerle ortaya konmağa muhtaçtır.

Biz burada, şehirlerde yapılan büyük cami, çeşme, imaret ve bimarhane gibi tesislerle bunların nasıl işlediğinden sarf-ı nazarla; hâlî ve harab bir memleketi canlandırmak, iskân ve kolonize etmek, yolları ve umumî asayişini temin etmek maksatları ile yapılan toprak vakıf ve temliklerinden bâzılarını tetkik edeceğiz.

Fethedilen memleketleri iskân ve imar için *idârî - malî müstakil birer müessesese* mahiyetinde olan bir takım arazi vakıfları tesis etmek kaidesi Osmanlı İmparatorluğunda ötedenberi tatbik edilmiş bir usul teşkil etmektedir. Bu usul uzun müddet çok iyi muvaffak olmuş ve memlekette umrân ve refâhın artmasına, iktisadî ve içtimai hayatın canlanıp memleketin şenlenmesine sebep olmuştur.

Filhakika, memleket açmak, işlemek ve imar etmek için bu gibi teşebbüslere daha ilk zamanlardan itibaren tesadüf etmekteyiz. Bu hususta aşağıya koyduğumuz iki kayıt, İmparatorluğun daha henüz doğmak üzere bulunduğu devirlerde bile girilmiş imar faaliyetini hakkında kâfi bir fikir verebilecek mahiyettedir. Bu kayıtların her ikisinde de görüldüğü üzere vakıf yolu ile, hırsız yatağı, ıssız ve hataklık yerlerde birer *ma'mure yaratılmış* ve ovalar gerek yolcular ve gerekse o cıvara glüb yerleşecekler için temin edilmiştir. Bu vaziyette her iki *ma'murenin* de

kendi hayatını mümkün olduğu kadar uzun bir zaman yaşaması ve tesis maksatlarına hizmet edebilmesi için memleket gelirinin bir kısmı kendilerine hasr ve tahsis edilmiş, daha sarıh bir tâbir ile bu işe *habs* ve *vakf* edilmiştir. Filhakika, Neşri Tarihi, Sultan Orhan'ın ve Birinci Murad'ın büyük hasletlerinden ve eserlerinden bahsederken şu hususları kayd ve tesbit etmiş bulunmaktadır:

«Rivâyet olunur ki, Sultan Orhan Gâzi iki *'imâret* yaptırdı: Biri Bursada ve biri Iznikde... ve dahi muhabbet itdüğü dervişlere *zâviyeler* yaptırdı. Nitekim Geyikli Baba üzerinde yaptırdı. *Ve her yerleri 'imâr itmeğe severdi ve ıssız yerleri ma'mur idüb üzerine müslümanları sürerdi.* Bu Bursada yaptırdığı *'imâret bir ıssız yer idi ki likindiden sonra âdem varmağa vehm iderdi.* Zira Gök Dere suyu ol eyyâmda Balık Pazarında akardı. *Ol sebebden dereyi öte geçmeğe vehm iderlerdü.* Sonradan derenin öte çaydan yana tarafına At Pazarı olıcak hisardan yanı biraz emîn oldu. Şimdi ol at pazarının yeri Sultan Hanı olmuştur.» (Neşri Tarihi, Yp. 51. Veliyüddin efendi kütüphanesindeki yazma nüsha).

«Hikâye-i binâ-i Ergene ve köprüsü şöyle rivâyet olunur ki, *bu Ergene köprüsünün yeri evvel ormanlık ve balçık ve çöküklük idi harâmîler durağı idi.* Ve hiç vakit olmazdı ki anda harâmî âdem öldürmeyeydi. Andan Sultan Murad hazâin harc idüb ol agacları kırdırub pâk idirüb ol arada yüz yetmiş dört kantarlu bir köprü yaptırdı. Ve ol köprünün iki başın ma'mur idürüb *bir tarafına Ergene nâm bir lâtiş şehir idüb* bir 'âli *'imâret* yaptırdı. Muhassal iki tarafı dahi ma'mur olub Ergene köprüsü dimekle ma'rufdur. Andan ol vakit ki *'imâret* yürüdü Sultan Murad Edirnedden *'ulemai ve fukarayı cem' idüb* *ge dirüb evvel aşını kendü elile üleşdirdi ve çırağın kendü elile yakdı.* Ve yapan *mi'mara*

hıl'atler giydirdi ve çiftlikler 'atâ itdi. *Ve ol kasabanın halkını 'avârizdan mu'âf ve müsellemler kıldı. Ve bu vâkı'anın tarihi Hicretin 831 senesinde oldu...*» (Neşri Tarihî, Yp. 172).

Bu hususta daha sarîh ve etraflı malûmat vermiş olmak için, ne gibi şerait altında ve nasıl kurulmuş oldukları bizce daha iyi malûm olan muahhar bir iki vakıf tesisi gözden geçirmegi faydalı bulmaktayız:

«Sultaniye» kasabası niçin ve nasıl kurulmuşdu?

İstanbulda Başvekâlet Arşivinde [424] numaralı evkaf defterinde yaptığımız tetkikata göre [*], Konyada Eski II kazası içinde vaktile *Kara Pınar diye anılan korkulu, tenha ve muhafazası lâzım bir derbend köyü üzerinde Sultan İkinci Seâm, Kıbrısın fethinden sonra bu yolların iktisab etmiş olduğu ehemmiyet dolayısıyla, büyük bir şehir manzarasını arzeden bir ma'mure vücude getirmiştir. Cûmi, 'mâret, han, hamam ile 39 dükkân ve 2 değirmen yaptırılmış ve bu tesislerin masrafı için civardan 84 köy ve mezre'nin senevi 11,000 akçe tutan geliri vakf ve tahsis edilmiştir. Bu suretle hiç yoktan meydana çıkarılan ve zamanına göre; yolculuk ve nakliyatın temini için lüzumlu her türlü medeni tesisatı ihtiva eden bu yeni şehir (Medine) Sultaniye ismini almıştır: Sultanın kurduğu şehir ve ma'mure...*

Bütün bu tesisatı muhafaza, tamir ve yolcuların muhtac olduğu hizmetlerle birlikte zarurî ihtiyaçlarını temine yarıyacak ticaret eşyasını orada bulundurub sattırmak için ise, şehirli halka da ihtiyaç hissedilerek, «resm-i bennâk ve caba ve avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden muafiyet» gibi imtiyazlarla, muhtelif memleketlerden bir kısmı halk sürülmüş ve bu yeni şehirde iskân edilmiştir.

Bu suretle gelüb yerleşen halkın tesis ettikleri mahallelerin isimleriyle her mahallenin ihtiva ettiği *yetişkin erkek nüfusu* bu hususta bir fikir verecek mahiyette olduğundan aşağıya çıkarılmıştır:

Cami-i şerif mahallesi (42), Aksaray mahallesi (52), Sevindik Sofu (141), Meh-

met Emin mahallesi (58), Erdoğan ve Arslan Baba mahalleleri (81), Mahkeme mahallesi (35), Mütevellî mahallesi (35), Niğde mahallesi (18), Lârende mahallesi (52), Kırılı mahallesi (24), Mescit-i Orduhan mahallesi (51), Sülemiş mahallesi (86), Mescit-i Hüseyinlü mahallesi (48), Mescit-i Hacı Tahir mahallesi (50), Musa bey mahallesi (17), Davud Fakih mahallesi (25), Varsaklar mahallesi (22), İlyaslar mahallesi (19), Seydi Ahmed Fakih mahallesi (54), Kızıl Sürü mahallesi (6) yetişkin erkek nüfusu ihtiva etmekte bulunmuşlardır.

Burada Aksaray, Lârende, Niğde gibi bazı mahallelerin isimleri bu halkın hangi şehirlerden çıkarılıp getirilmiş olduğunu gösterdiği gibi; Varsaklar, İlyaslar, Kızıl Sürü gibi diğer bir kısmı da açıkça onların bu civarda çok bulunan göçebe *at çeken cemaatlerinden* olduğunu göstermektedir. Bu mahalleler arasında, *Arslan Baba* ve *Sevindik Sofu* gibi isimlerini oraya ilk gelen dervişlerden alınmış olması melhuz bulunan mahalleler de mevcuttur. Hacı Tahir, Davud Fakih, Ahmet Fakih gibi nüfuzlu ve mescit yaptıracak kadar zengin cemaat reisleri de birer mahalle müessesisi olarak göze çarpmaktadır.

Bu suretle tesis edilen *Sultaniye* kasabasına halkın daha fazla rağbet etmesi ve gelüb yerleşmesi için, bu gibilere bidayette şehir kurulurken ilk gelenlere bahşedilen imtiyazlar ve muafiyetler, bilâhare gelecekler için de uzun müddet muhafaza edilmiş ve bu suretle şehrin nüfusu arttırılmak istenmiştir. Bu hususta Başvekâlet Arşivinde bulunan 980 tarihli Ahkâm Defterinde (Yp. 335) tesadüf ettiğimiz bir hükme göre [kayıt, 3]; bu gibi muafiyetlerden istifade için 980 Cemaziyel-velinde bu şehre gelen Kuyumcu cemaatinden ve göçebe Esb Keşândan (29) ve Esb Keşândan gayrı, Kocalar ve Hacı Sinan cemaatleriyle Develer nâm karyeden (43) ve İlyaslar cemaati ile Kara kışla nâm karyedeki Kul Hamza nâm cemaatten ve Osmancık nâm karyeden ve Kara Virandan (38) hane olmak üzere reâya tayfasından bir çok kimseler «gelüb tavattun etmelerile mezbûr Sultaniye ziyade şenlenüb avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye ve Kıbrıs sürgünden muaf olmak» için ellerine hüküm verilmesi reca edilmektedir.

Vakf defterine geçmiş olan 992 tarihli

[*] Bu makalenin sonuna konmuş olan 1 - 4 numaralı kayıtlara bakınız.

diğer bir hükümde ise; bu gibi muâfiyetlerden istifade için muhacir olarak gelüb de ellerine muâfiyetnâme alanlardan bazılarınun bir müddet sonra şehri terk ile tekrar eski köylerine döndükleri ve ziaatle meşgul olduklarını kaydetmektedir. Ancak kontrol ve teftiş olduğu zaman şehre gelüb *tahrir* esnasında bir kaç gün bulunduktan sonra «kasabayı bırakub gittikleri sebebiyle; nice yıl kasaba hâtî ve dükkânlar mu'attâl kalub mürûr ve 'ubur eden ümerâ ve küberâ ve ebnâ-i sebilin, kasabada bey' ve şirâ olmadığundan, nice levâzımlarına zaruret ve 'usretlerin ve mahallâta hâli kalub harabe mügrif olan evleri eşkıyaya me'vâ olub fesada sebep olmakdan, kasabada mukim olub hîn-i tahrirde hâzır olan a'yânı nihâyet ihtiyat üzere oldukların tazalüm etmeğın» lâzımgelen tedbirlerin alındığın ve bu gibiler yakalanacak olursa, eskiden kendilerine bahşedilmiş olan muâfiyetlerden istifade ederek vermedikleri geçmiş vergilerini de vermeğe mecbur edileceklerinin kendilerine tebliğ edildiği anlaşılmaktadır.

Sultâniye kasabasının tesisine benzer şekilde, sırf yolların emniyetini temin için, hâli ve ıssız bir yerde vakıf yolu ile diğer bir ma'murenin tesisi misalini Ankarada, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğündeki Sivas mufussalı defterinde gördüğümüz şu malûmat temin etmektedir:

1049 tarihlerine doğru vezir-i a'zam Mustafa Paşa Padişaha telhis gönderüb Sivas'ta bir köyle bir mezre'anın, şöyle bir maksada tahsis edilebilmesi için, kendisine temlikini reca etmektedir:

«Sivastan iki konak beride Mehmed Paşa hanı dimekle ma'rif olan mahal herrü beyâbân olub şenliği olmamakla, kış günlerinde, Sivastan Diyarıbekirden ol ortalıkdan mürur ve 'ubur eyleyen asker tâiyesi ve sâir tüccar ve ebnâ-i sebilden çok kimesne sovukdan helâk olub ol ecilden müteveffâ vezir Mehmed Paşa karyei mezbûre ile mezre'a-i merkume mâbeyninde bir han binâ cylemiş ha'dehu mürur-ı eyyâm ile ol han harab olub ve karye-i mezburenin dahi re'âyâsın perâkende ve perişan olmağın eyyâm-ı şitâda mahalli mezbûrun yolları bağlanub âyende ve revendenin ekseri sovukdan helâk olmakdan hâli değıldir, deyü karye-i mezbû-

re ile mezre'a-i merkumenin maktu'ları ref olunub ve etrafında olan havas ve zu'amâ ve *erbab-ı timar re'âyâsından ehil ve evlâdı ile gelüb mahall-i mezburdu mütemekkin olan* yalnız yüz nefer re'âyâya değın kendüleri ve evlâdları neslen ha'de neslin mu'af ve müsellemler olmak üzere zikrolunan han *kurbünde iki han ve bir cami-i şerif binâ idüb mahall-i mezburu şenledüb ma'mur ve âbâdân itmek için kendüye temlik olunmak reca etmeğın vezir-i a'zam Mustafa Paşaya... hatt-ı hümayun-ı se'âdet makrunumla hibe ve temlik idüb işbu mülknâme-i hümayun-ı mevhibet meşhurnı virdüm ve buyurdum ki:*

Zikrolan Kavak nâm karye ile Künbed nâm mezre'a hudud ve sınırları dahilinde olan mezârî ve merâî ve tilâl ve cibâl ve... ve enhâr ve eşcar ve ahcar ile ve sayir mahsulât ve tayyarâtı ve vâkı' olan yava ve kaçkun ve beytülmâl-i 'âmme ve hassa ve mâli-gaib ve mâli-mefkud ve cürüm ve cinâyet ve resm-i 'arusâne ve kul ve câriye müjdegânisi ve harac ve ispence ve re'âyâ ve evlâdı re'âyâ ve haymanası ve resm-i ağnâm ve sâir bâdihevâsı ve müteveccihatı ile ve müte'allikatı velhâsıl kâffe-i mahsulât-ı şer'îye ve 'âmme-i 'âidat-ı örfiyesile *mimmâ zükire evlem yüzker mefruz-ül-kalem ve maktu'-ül-kıdem min küll-il-vücuha serbestlik üzere müşârün ileyh vezir-i a'zamın envâ-ı vücuha mülkiyet ile mülk-i mahzı ve hakk-ı sırtı olub isterse sata dilerse bağışlayub mürâd idinürse vakf idüb keyfe mâyeşâ ve yahtar mutasarraf ola » (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivi, Sivas defterine bağlı mülknâme sureti; tarihi, 1049).*

Diye Mustafa Paşaya bu köy ve mezra'a temlik edilmiştir. Bilâhare bu hanlar ve cami' bu civarın «ma'mur ve âbâdân olmasına bâis ve 'illet olmağın» evkaflarına iki köy daha ilâve edilmiştir. Aynı zamanda, bu hanlar civarında gelüb yerleşecek olan yüz nefer re'âyâ için ayrıca bir «muâfnâme» verilerek evlâdları ve evlâdı evlâdları ile haracdan, ispenceden ve âdet-i ağnamdan, bâc-i bazardan, ihtisâb ve ihzariyeden, suhreden ve cerehordan, azebden, ve yeniçeri alınmakdan ve nüzülden, kürekçiden hisar yapmasından, sekândan ve toğancıdan ve arpa ve otluk ve saman ve ağaç kerestesi salgınundan, *kömür-cülükdən, sarraştan* ve celebden ve ulaktan ve bilcümle 'âmme-i avâırız-ı divâniye ve kâf-

fe-i tekâlif-i örfiyeden muâf ve müsellemler kılınırlardır. Bu gibi muâfiyetlerden istifade etmek ümidi ile, yerini yurdunu bırakup buraya gelüb yerleşecek reayânın eski sahipleri sipahiler veya beyler tarafından kaldırılıb zor kullanılarak eski yerlerine götürülmemesi ve hiç bir vechile rahatsız edilmemesi için de ayrıca tedbirler alınmış ve emirler verilmiştir. Bu suretle, bu vakıf hanlar civarında daima muhafaza edilen bir insan kalabalığı, yani yolcuların her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri yapmağa ve hanları muhafaza ve ta'mire hazır kimseler toplanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda bütün yol boylarının ve köprü başlarının hep böyle bir takım muâfiyetlerle o civarın emniyet ve âsâyişini temin ile hizmetlerini yapmağa amâde insanlarla iskân edilmiş olduğu ve bu nevîden âmme hizmetleri için umumî devlet gelirinden vakıflar halinde muayyen tahsisat raz ve tayin edilmiş olduğu düşünülürse bu teşkilâtın büyük rolü ve ehemmiyeti meydana çıkar.

Filhakika, harp maksatları için teşkilâtlanmış muazzam bir ordu manzarasını arzeden İmparatorluk dahilinde, umumî bir seferberlik havası ve zihniyeti içinde her şeyi etrafı ile gören ve hesap eden nâzım bir kuvvet medenî ve askerî maksatlarla bütün memleketi vaziflendirmiş ve teşkilâtlandırmıştır. Büyük yollar boyunca yaz ve kış mevsimlerinde veya muhtelif mâni'ler ve şartlar altında iki köy arasındaki merhaleler hesap edilmiştir. Bir çok hükümlerle iki köy arasında vaktile tayin edilmiş olan mesafenin fazlalığı tecrübe ile sabit olduğundan aralarında bir üçüncü köyün tesis edildiği, mühim köprü başlarına köyler sürülüb yerleştirildiği görülmüştür. Bütün bu tertibat düşünülerek alınmış, uzun tecrübelere istinâden çalışın bir idareciliğın an'anelerine istinat etmiş ve hiç bir şey tesadüfe bırakılmamıştır.

Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğundaki derbencilerin vaziyeti bilhassa dikkate şayandır: Dağlarda, mühim yol geçitlerinde, korkunç ve tehlikeli yerlerde, eşkiya yatağı تنها bucaklarda, nehirlerin geçit verdiği dar boğazlarda inzibat ve emniyeti temin için sistematik bir şekilde köyler yerleştirilmiştir. Konak ve emniyet tertibatını muntazam bir

şekle sokmak için Padişah fermanlarıyla derbenci kaydedilen yüzlerce köy İmparatorluğun hükümrân olduğu iklimleri birbirine bağlayan uzun yollar boyunca, nöbet beklerler ve derbend civarının emniyetinden mesul tutulurlardı. Bazı vergi muâfiyetleri mukabilinde, gelene geçene yol göstermek, istirahatini temin etmek, yolları temizlemek, yolcuları gemi ile nehirlerin karşı yakasına geçirmek hep onların borcudur. Derbenciler, orduda muvazzaf bir nefer gibi, derbend civarını terkedüb dağılamazlar. Aksi takdirde onlar nereye gitmişse aranır, bulunur ve zorla eski yerlerine göçürülür. Köyler vardır ki her sene muayyen miktarda posta hayvanı temin etmek, yolları, köprüleri, kervansarayları, su yollarını tamir etmekle mükellefdirler ve muayyen yerlere esasen bu işleri yapmak için yerleşdirilmişlerdir. Münakale ve muhabere vasıtalarının o zamanki şekli düşünülecek olursa, bu gibi teşkilât ve tertibatın lüzum ve ehemmiyeti âşikâr bir şekilde meydana çıkar. Bu gibi umumî hizmet işleri ve memuriyetler dolayısıyla avârız vergisinden muâf kaydedilen nüfusun miktarı ve bu nevi teşkilâtın memleket dahilindeki vüsatı hakkında bir fikir verebilmek için şu rakkamları kaydedebiliriz:

Anadolu vilâyetinde kayıtlı 550.319 hane üzerinden 79.105 i çeltikçi, ortakçı, madenci, tuzcu, derbenci ve vakf hademesi ve askerî tayfasına mensub olarak avârızdan muâftır ve bu rakkamların içinde 2.288 hanesi derbencidir. Aynı şekilde Rumelinin sağ kolu üzerinde mevcut 96.329 haneden avârızdan muâf kaydedilen 12.464 hane içinde 2.557 hanesi derbenci kaydedilmiştir. Nigebolu vilâyetinde, 54.000 hane üzerine mevcut 4.656 avârızdan muâf hancenin 1.906 sı derbencidir.

İmparatorluk dahilinde büyük işler hep böyle toprak gelirinin bir kısmının kendilerine vakf ve tahsis edilmesile veya toprak vergilerinden muâfiyetle gördürülmektedir. Bu bakımdan vakıfların çoğu umumî hizmet işlerine ayrılmış, hasr ve tahsis edilmiş toprak gelirinden teşekkül etmektedir. Ve her vakıf kendi sahasında muvaffakiyetle çalışabilmek için idârî ve mâli müstakil bir bütün teşkil etmekte ve vazifesinin en iyi şekilde ifası için, vaktile şarî vâkıflarla tayin edilmiş sîtatüsü ve kaideler dahilinde, müstakil olarak işlemekte ve çalışmaktadır. Bu bakımdan

herhangi bir vakfın üzerine aldığı ve mâliyetine göre teşkilâtlandığı vazifeyi başarabilmesi için bu nevi bir *istiklâl* kendisi için lüzumlu görülmüştür. Filhakika, vakıfların idaresine Devlet ve *mahallî büyük idare âmirleri karışmadığı gibi*; vakıf idaresi de her türlü icraata girişmek için *merkeze danışmak, emir almak ihtiyacında değildir*. Çünkü, Padişahlar bile vakıfların satacılarını tehdil etmek, haklarını azaltmak memurlarını değiştirmek hususunda kendilerini salâhiyet sahibi görmemektedir. Bir çok vakıfların reâyası her hususta Devlete vergi vermek mecburiyetinden ve devlet memurlarının müdahalesinden masûndurlar. Herhangi bir cezayı müstelzim kabahatleri dahi olsa, vakfın kendi zabıtlar tarafından cezalandırılmaktadırlar. Şu halde vakıflar, idarî, mâlî ve inzibatî bakımlardan ayrı ayrı her mânasile *muhtariyeti* olan ve bu bakımdan tetkike şâyâ: bulunan orijinal müesseselerdir. Bu itibarla onlar bize bugün mâlî ve teknik işlerde Türkiyede tesisini gördüğümüz az çok müstakil devlet müesseselerini hatırlatmaktadırlar. Onları tesis edenlerin hususî şahıslar olduğunu görüb de hüsusi menfaat müesseseleri olduğunu zannetmek doğru değildir.

Vakıf yolile kurulun büyük zirai islah ve sulama tesisleri

Vakıflar yolu ile zirai sahada yapılan büyük imar ve islah işlerine âit diğer bir misâl de, tafsilâtını Ankarada, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünde 585 numaralı Bursa evkaf defterinde tetkik ettiğimiz kayıtlardan çıkmaktadır. [kayıt, 5]

Filhakika, bu kayıtlara göre, Eskişehir civarında *Sakarya nehri bir çok yolları ve köprüleri bozmuştur*. «Göynük kazasında vâkı Nerdübanlu nâm derbendin yolu dahi sa'b ve şengistân olduğundan ma'ada hâlâ bilküliye münkatı' olmağa karîh olmağın 'Arab ve 'Acemden gelen bâzîrgânlar külli muzayaka çeküb ta'mir ve meremmete şiddetle ihtiyacı' vardır. Bu hali gören vezir-i azam Mehmed Paşa ile tevki-i Feridun Ahmet bey müstereken bu mmtakanın imar ve tanzimini büyük bir hayır işi olarak üzerlerine almak istemektedirler. Bu hususta şöyle bir proje hazırlamışlardır:

Bu mmtakanın en ehemmiyetli noktasını teşkil eden Göynük kasabasında bulunan *Ak Şemseddin hazretlerinin türbesini ihyâ* edecekler ve «her gece üç kandil» yakacaklardır. Bundan başka «kasaba-i mezbûrede ihtiyacı olan yerlerde *kârbansaray ve beş mevzi'de çeşmeler binâ* eylemeğe 'azimet» etmişlerdir. Fakat, *Sakaryanın akışını tanzim ile bu kadar mühim bir ticaret ve kârbân yolunun temizlenüb tanzim edilmesi* nevinden muazzam bir teşebbüsün başarılması ve devamlı bir şekilde muhafaza edilebilmesi için yapacakları tesisatın tamir ve muhafazasını temin edecek surette devamlı bir gelir kaynağı bir vakıf bulmak lâzımgelmektedir. Bu zevat bu husus için Padişahdan devlet bütçesinden fedakârlık yapmayı icab ettirecek şekilde hazır köy ve arazi geliri de istememektedirler. Onlar her şeyi kendi paralarile yapacaklardır. Yalnız Padişaha arzctmek için şöyle bir finansman projeleri vardır:

Beypazarı kazasına tâbi Yenice nâm kaye kurbünde Sakarya nehrinden bir miktar su ifrâz idüb *bir 'azim bend bağlayub kendü paralarile tulı 17.000 zira' harkı kazdırub* bu harkın uğradığı yerlerden Eskişehir civarında bazı köylerde o zamana kadar *mu'attal bir halde durmakta olan bir kısım araziye sulamak* ve bu suretle büyük müd ile 75 müd çeltük tohumu ekilecek bir yer kazanarak pirinç ziraatine hazırlamak. İşte bu kadar büyük masraflarla kazanılacak olan böyle bir sahanın mahsulü o civardaki köprü ve yolların tâmirine ve kârbansaraya sarfedilecektir. Gerçi bu zâtlar, yine kendi paralarile ırgad tutub, o zamana kadar kimsenin işlemediği yerler olmak dolayısıyla tapu ile sultan alacakları bu yeni topraklar üzerinde pirinc ziraati yapacaklardır. Fakat, 17,000 zira' uzunluğunda bir kanalla ve o kadar büyük bir masrafla oraya kadar getirilmiş olan bu sudan köylü halk da istifade etmek ister ve bu su ile *kendi toprakları üzerinde* pirinc ve pamuk yetiştirmeğe kalkarlarsa o zaman köylü ile şöyle bir mukavele yapmak için izin istemektedirler.

Bu iş için köylüye vakıf cânibinden verilecek tohum çıkarıldıktan sonra, bâki kalan mahsulün nısfını *hark ve bend sahibi olan vakfa vereceklerdir*. Köylü kendi elinde kalan diğer nısfıtan mahsul *öşrünü sahib-i arz o-*

lan sipahiye verdikten sonra, geriye kalanı kendisinin olacaktır.

Memleketin imar ve inşasile emniyetin tesisi bakımından vakıfların oynadığı rol hakkında dikkate şayan olan diğer bir misal de Kuşadasında veziri azam Mehmet Paşaya ait bulunan diğer bir tesis tarafından verilmektedir:

Vezir-i a'zam olan *Mehmed Paşa* (Kon-yevi, Kara), vaktile Cerrah Mehmet Paşaya her sene Sakız mukata'atı eminlerine ellişer bin akçe vermek şartile «mefrûzülkalem ve maktu'ulkidem, serbestlik üzere temlik olunub» verilmiş olan *Kuşadasını* bu paşanın vârislerinden satun alarak, bu ada üzerine düşman gemilerinin yanaşarak daima yolcuları ve hacıları rahatsız etmeleri tehdidini bertaraf edecek şekilde bir kal'a, bir han ve iskele binâ ittirmiş olmasıdır. Bu suretle büyük masraflar ihtiyâr edilerek böyle bir deniz yolunun emniyetini temine hizmet etmiş olan Paşa, eskiden Sakız eminlerine maktuan verilmekte olan elli bin akçeyi binâ ettirdiği kal'a neferatının ulûfelerine tayin ettirebilmiş ve etraftan gelen reayâya dahi muâfiyetnâmeler temin etmiştir. Bu suretle, bu adanın âşarı, resm-i zemin ve tapusu, yavası ve kaçkunu, gümrüğü, *kassabiyesi*, resmi kahve ve resmi keyl ve kabanı, beytülmâl-i hassa ve âmmesi ve cürm ve cinâyeti velhasıl ne gibi geliri varsa hepsini bütün olarak vakfa tayin ettirmiştir. (Sene, 1021) [*]

Bu suretle memleketin muhtelif köşelerinde üç i'mar teşebbüsünde ismi geçen ve büyük ticaret ve kârban yollarının emniyetini ve dolayısı ile memleketin iktisadî imran ve zenginliğini temini kendisine bir gaye edinmiş gözükten bu vezirlerin zihniyet ve icraatları hakikaten dikkate şayandır. Bugün ancak devlet teşebbüsü ve parasile yaptırılabilir kadar umumî menfaatları alâkadar eden bu işlerin vakıf tesisler yoluyla temin edilmiş ol-

ması, devrin teşkilât zihniyeti hakkında bize açık bir fikir vermektedir.

Rumelinde hudut boylarında yerleşmiş olan ümeraya temlik edilen arazinin böyle büyük muâfiyetler ve imtiyazlarla verilmiş olmasında, eski devrin federal prensipleri kadar, şüphesiz oraları iskân gayretini kendilerinde uyandırmak maksadı da mevcuttur.

Filhakika, vazifeye bağlı bir *dirlik* olarak muvakkaten elde tutulan bir mütakamın şenlendirilmesi, iskân edilmesi için sancak beylerinin ve sair büyük memurların sarfedecekleri gayretler, ebedî olarak bütün evlâdlarına ve nesillerine temlik edilen bir arazi üzerinde bu arazinin şenlenmesi bakımından duycakları alâka ile bir değildir. Has şekilde tasarruf edilen bir *Padişah dirliği*, muayyen bir maaş gibidir ve uzun bir istikbalde bu gelirin artması için alınan tedbirler sahibi için beyhude zahmetler addedilebilir. Çünkü, o zamana kadar sancak beyi başka bir vazife ile başka bir dirlik üzerine gönderilmiş olacaktır. Böyle bir Padişah dirliğinin düşman eline geçmesi gerek düşman istilâsı ve gerek zulümle ve idaresizlikle perişan olması da dirlik sahibi için büyük bir felâket sayılmaz. Böyle bir vaziyet karşısında dirlik sahibi askeri vazifesini yaptıkça Padişah kendisine gelir tutarı aynı olan diğer dirlikler vermek mecburiyetindedir. Bu sebeplerle Osmanlı İmparatorluğunda ilk istilâları müteakip devletin büyük mikyasta temlikler yapmış olduğu görülmektedir. Bu suretle, hem henüz dün kadar Osman Oğullarile silâh arkadaşlığı yapan ve soy esaleti fikrini muhafaza eden bir çok beylerin *fütuhattan hissesi ayrılmış ve kendileri tatmin edilmiş oluyor hem de daimî harp ve istilâlarla harab olmuş bir memleketi imar için en müessir bir çareye baş vurulmuş bulunuyordu.*

Filhakika, istilâyı müteakib derhal Rumelinde hudut boylarına yerleşmiş olduklarını gördüğümüz meşhur kumandanların ve Anadolu beylerinin oralardaki toprak mâlikâneleri, bu beyleri siyasî bakımdan düşmanla ana vatanda yerleşmiş kalmış olan Osman Oğullarının devleti arasında bırakıyor ve bu suretle kendileri için bu saltanatın sahibleri emrinde bir kumandan gibi fütuhât ile meşgul olmaktan başka bir çare kal-

[*] Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, 167 numaralı Sigla evkaf defteri, Yp. 43. [Kayıt, 6].

madığını görüyorlardı. Evrenos ve Mihal beyler oğullarının ve diğer kumandanların Rumelindeki büyük toprak mâlikâneleri siyasi bakımdan uzun müddet bu rolü oynamalarını temin etmiştir. Filhakika, onlar, hudud boytarındaki yeni mâlikâneleri dahilinde eskisine nazaran bir kaç defa zenginleşmiş vaziyette de olsalar, siyasi bakımdan tehlikeli bir rol oynamak iktidarını tamamen kaybetmiş bulunuyordu. Çünkü, kuvvetli düşmanlar karşısında bu yeni toprak mâlikânelerini muhafaza etmek için iç memleketin ve bu iç memlekette gittikçe daha kuvvetle yerleşmiş olan Osman Oğulları devletinin yardımına her zaman muhtaçtırlar. Diğer taraftan, Padişahlar bu nüfuzlu ve şöhratli kumandanlarla soy ve hânedan sahibi beyleri Rumelinde meşgul etmek için kendilerine her biri bir küçük beylik kadar büyük geniş toprak mâlikâneleri bahşetmekten çekinmemişlerdir. Bu beylerden büyük bir kısmının bu memlekeler üzerine bütün maiyetleri, akvam ve akrabası ile Anadolu'dan göç edüb yerleşmiş olduklarına şüphe yoktur. Artık ebedî olarak kendilerinin mülkü olan bu topraklar üzerinde giriştikleri iskân ve imar faaliyeti de dikkate şâyandır. Bu toprak mülklerin her türlü hukukile, dağları, nehirleri, ma'denleri, bâc-ları ve haraclarile ve âdetâ bir küçük devlet salâhiyet ve istiklâlile temlik edilmiş olduğunu düşünerek; böyle bir memlekette nüfusun artması, yolların ve ticarî faaliyetin teminat altına girmesi, imar faaliyeti ile herkesin gelüb yerleşmesinin temin edilmiş olması, bu mülk sahiplerinin menfaati icabından olduğu kolayca anlaşılacaktır. Bu suretle teşekkül eden yeni memleketlerdeki uç beylikleri ve hudut kumandanlıklarının en büyük ihtiyacı, vergi topluyabilmek için bu yerlerin bir gün evvel şenlenmesini, iskân edilmesi ve emniyetle yaşanabilir bir hale sokulmasıdır. Bu sebeple, iç memlekette adam celbetmek, onlara kolaylıklar vadetmek ve imtiyazlar vermek gibi tedbirlerin yanında; düşman memleketlerinden kandırılıb köylü getirmek, akınlardan esir çıkartub veya köyler sürüb getirüb kendi memleketlerinde iskân etmek gibi şarelere de müracaat edildiği görülmektedir.

Bu gibi mülkler, daha evvel gördüğümüz şekilde [*], bir âile mülkü olarak bütünlü-

ğünü muhafaza edebilmek için vakıf veya evlâlık vakıf şekline girmek mecburiyetinde olduğundan Rumelinde tesadüf ettiğimiz büyük âile vakıflarında gördüğümüz istiklâl ve reayası üzerinde devletten ayrı bir devlet tab'ası imiş gibi, devletin herhangi bir müdahale hakkından mahrum gözükmemesi, vergi toplayamayışı gibi imtiyazlar, hep böyle vaktile bu memleketlerin iskânını teşvik gayesile oraların sahiblerine bahşedilen imtiyazların neticesidir. Hudutlar geriye doğru atıldıkça ve memleket mamur olub hal-i tahîi avdet edince bu imtiyazlar maksat ve mânasını kaybetmiş ve devlete rakib bir prensibin ifadesi olacak surette muzır bir şekil almıştır. Halbuki, vaktile o memleket harab ve tehlikeli bir hudut mntakası iken bu imtiyaz ve muâfiyetler iyi bir teşvik vasıtası oluyordu.

Bir müddet sonra yalnız vakıf sahiplerine bağlı ve borçlu gözüken bazı mntakalar halkının imtiyazlı vaziyetini diğer bir şekilde de izah etmek mümkündür. İhtimalki bu reaya o vakfın vaktile o mntakada iskân ettirmiş olduğu kullarının oğullarıdır veyahut vakıf sahibinin akraba ve taallukatıdır ve vakfın bu reaya üzerindeki diğer yabancı müdahaleleri bertaraf edici inhisarcı hukuku bu sebeble izah edilebilmektedir.

Filhakika, bir başka yazımızda [*] «kulluklar ve ortakçı kullar» nâmı altında uzun uzadıya izah ettiğimiz vechile büyük padişah ve vüzerâ vakıflarının bir çoklarında köyler, sadece toprağa yerleştirilmiş esirlerden veyahut harp mntakalarından sürülüb getirilmiş köylülerden ve bir çok vergilerden affedilecekleri va'dile öteden beriden bulunub getirilmiş kimselerden müteşekkil bulunmaktadırlar.

Bu hususta bir misal zikretmiş olmak için, Niğebolu livasında Sultan Bayezit tarafından Mihal oğullarına temlik edilen arazi üzerindeki iskân faaliyetini ve bazı köylerin ne şekilde teşekkül etmiş bulunduğunu cetkik edelim:

Bu mntaka, Mihal oğullarına, cümle hududu ve hukuku, arazi ve mezârî'i, beytül mâli ve haracile «mefrûz-ül-kalem ve mak-tu'ul-kıdem» olarak temlik edilmiştir. Ve ayrıca mezkûr hudutlar içine «haymana ve

[*] Hukuk Fakültesi mecmuasının VI. no. cildinin 1 inci sayısında «Ser'î Miras Hukuku ve Evlâlık Vakıfları» temini taşıyan makalemize bakınız.

[*] İktisat Fakültesi Mecmuası, sayı: 1, 2 ve 4 o bakınız.

haric-ez-defter-i cizye ve kimesneye raiyet kaydolanmamış haymana kâfirlere ne denli kâfir cem' idüb getürüb teskîn itdirürse ol dahi sair mülkleri gibi mülk-i mahzı olub sair emlakine nice tasarruf iderse anı dahi ol vehile mutasarrıf ola» denilmiştir.

İşte, Mihal oğlu Ali bey bu gibi haklara istinaden ve ihtimal insan celbi için, Pilevne kasabasında oturan İslâmları âşardan ve diğer rüsûmdan affettiği gibi hıristiyanları da cizyeden affetmiştir. Ali beyin şeriatin vazettiği bir vergiyi bu suretle ilga edebilmesi hakikaten dikkate değer.

Ali bey, elimizdeki kayıtlardan anladığımızı göre, kendisine virilmiş olan sınırnâme içinde bu suretle cem' ettiği köylerin ba'zısını mescidine ve imaretine ve ba'zısını zâviyesine vakfettiği gibi geriye kalanların bir kısmını da oğullarına ve ba'zısını kullarına temlik etmiştir:

Bu suretle temlik edilen arazinin hududu içinde «hâli ve haramî durağı» bir yer, ihyâ olunması için, akrabadan Halil Voyvodaya «cemî' hukuku ile hibe ve temlik edilmiş» ve eline mülknâme ve sınırnâme verilüb kadıdan hüccet alınmıştır. Resmî muamele bu suretle bittikten sonra, Mihal oğlu Mehmet beyin mülk köyleri reayasından ve mülk raiyetlerinden isimlerle (25) raiyet çıkarılıb evlâdlarile bu boş yere kondurulub bir köy tesis edilmiştir. Mihal oğlu Ali bey de kendisine mülk olarak verilmiş olan yerler üzerinde diğer bir bınar başı hâli yeri hizmetkârlarından Yusuf vermiş ve kendisine başkasının olmayan kefere tayfasından (20) nefer kâfiri getürüb kondurmağa izin ve icâzet virüb, getirüb kondurduktan sonra bu yirmi neferi ona çiftçi yapıb hukuku şer'îye ve rüsûm-ı örfiyelerile mezkûre hibe itdiği gibi; mezkûr Yusuf ne mikdar yoldaşı ve hizmetkârı ile buralarda battalarile ne mikdar künt yerler açub turla ve bağ ve bostan idinürse bunların resimlerinden de kendilerini affettiğine dair ellerine mektub vermiştir. Yine elimizde mevcut kayıtlara nazaran; bir başka hâli bınar başını Mihal oğlu Mehmed bey Hersekde sancak beyi iken bir kal'adan çıkardığı (15) ve oğlu Hızır beğün diğer bir kal'adan çıkardığı (15) nefer evli fâkirle iskân idüb köy kurdukları anlaşılmalıdır. Gerçi bir müddet sonra mülknâmede olmıyan köylerin zikredilen usullerle çoğalması üzere,

bâzi devlet memurlarının bu köylerin reayasından resmî haymana istedikleri ve bu hususta uzun bir takım davalara girildiği anlaşılmalıdır. Burada da Pilevne kasabası hıristiyanlarının vaktile Mihal oğlu Ali bey tarafından affedilmiş olan cizyelerinin alınmasının şer'î olmadığı sebepten cizye'nin Paşah hesabına toplanması lâzım geleceği mevzuubahs edilmektedir.

Vakıfların ve mülklerin sınırları içinde dışardan getirilüb veya kendi köylerinden ayrılıb iskân suretile daha bir çok köylerin teşkil edilmiş olduğunu gösteren diğer kayıtlarda mevcuttur:

Meselâ maktul Mustafa Paşanın veresesi elinde bulunan üç köyden ikisinin sonradan ihdâs edilmiş bulunduğu ve mülk olan köyün ancak hıristiyan köyü olduğu anlaşılabilir, «sonradan ihdâs idüb şenlendirdiği ve ifratlu mâ'mur eylediği diğer iki köy Paşaha hâs tayin» ediliyor. Rüstem Paşanın Hezargırıda hâli ve ıssuz bir bınar başını, hâli olmak dolayısıyla tâpuya müstehak olduğu için, mevkufâta ve hâssa beytümâle nâzır olan Za'im Mehmed'den beş yüz akçe tapuya ve her sene iki yüz akçe mukata'aya satun alub kaydettirdikten sonra kendi mülk-i mahzı olan Arnavud köyünden (60) nefer evli reaya kaldırib bu boş yerlerde bir köy ihdâs ediyor ve cümle hukukile tasarrufuna geçiriyor. Diğer kayıtlarda da, yine bu mıntakada bir çok köylerin imtiyazlar bahşetmek suretile veya istimâlet tarikle insan toplatılarak tesis edildiğini göstermektedir. Ve bütün bu mülk sahiplerinin topraklarının bu şekilde iskân edilmesinde büyük menfaatleri olduğunu bilecek hareket ettikleri görülmektedir. Meselâ bir yerde Paşah eskiden mezre'a olan bir yeri şenletmek için icâzet virüb Mustafa Paşaya temlik ediyor; paşa da bu suretle meydana çıkan köyü Üskübdeki câmiine ve imaretine vakfediyor.

Daha bunlara benzer bir çok misaller de, zengin ve nüfuzlu şahsiyetlerin boş yerleri iskân maksadile Paşahtan dileyüb veya hut satun alub mensub oldukları cemaat ve akrabaları halkile veya harpten hisselerine düşen esirlerle, «haymana» dan bulub getirdikleri insanlarla buraları iskân ittikleri görülmektedir. Daha muahhar devirlerde hudut boylarında aşağıdaki şekilde bâzi vazifeleri

ve imtiyazları olan kimselerin mevcudiyeti de düşünülecek olursa, düşman memleketlerinde *esir kapmak kadar, reaya toplayub getirmenin* de ne kadar mühim bir mes'ele teşkil etmekte olduğu anlaşılır:

«Mezkûrlar yarar ve gerekli olub şimdide değin bu nâhiyelere re'aya gelmesine bunlar bâis olmağın hukuk ve rüsüm alınagelmeyüb minba'd dahi hukuk-ı şer'îye ve rüsüm-ü örfiyeden mu'âf olmak şartile ol etrafı senlemeğe mültezim olub *dârülharbden istimâlet ile re'aya getürüb temekkün ettirmek için lâzım kimesnelerdir* deyü Pojaga beyi ilâm eylediği pây-e-i şerif-i 'adâlet masire 'arz olundukda mademki şart-ı meşruh üzere edâ-i hizmet idüb ol cevânibin şenlenmesine bâis olub re'aya getirüb tevattun itdirmeye sa'y ve kifayetleri müşahede oluna mu'âf ve müsellemler olalar deyü ferman olunmağın defter-i cedide kaydolundu»

(İstanbul, Başvekâlet Arşivi; Pojaga defteri).

Aynı şekilde Hersek'de, Yenişehirde, Avlonyada bir takım hıristiyan rüesâ, düşman memleketlerinden akraba ve te'allükatile çıkub gelüb Türkiyede yerleştikleri için, kendilerine bazı yerler mülk olarak verilmiştir.

Meselâ Hersekde (82) hanelik bir cemaat ahd-ü emânla geldikleri vakit «*tapu ile*» «*Padişahımızın memleketinde temkin idüb otura ve zikr olan yerleri şerlede ve kendüyle bile çıkan keferi kondura ve zikr olan yerlerden yer vire ve şimdiden sonra ne mikdar kimesne gelürse zikr olan yerlere kondura*» diye vermişlerdir. Diğer bir takım hıristiyan askerî rüesâyâ (Voyvodalara) eski «*baştine*» leri «*kendüyle bile gelen cema'atlerle ve gelecek kimesnelerile tasaruf iderler*» deyü verilmiş ve böyle muahede edilmiş veya *diğer ahdü peymanla gelenler*»e bu şekilde yerler temlik edilmiştir. Diğer kayıtlarda da böyle «*istimâlet*» ile düşman içinden getirilmiş askerler mevcuttur. Bosna kalelerine ait bulunan kayıtlar da tetkik edilecek olursa, devletin hudut boylarını iskân ve ihyâ edebilmek için toprağı *yurd ve çiftlik* olarak eski sahiblerine bırakmakta veya boş kalan toprakları isteyenlere ucuz bir fiatla satmakta olduğu görülecektir. Bu suretle oralarda *miri topraktan farklı bir toprak rejimi, yani bir nevi mülk topraklar şekli* daha büyük bir mikyasta teşekkül etmiş bulunmaktadır.

Kayıtlar

1. Mukaddema kasaba-i Sultaniye karye olup mahûf ve muhâtara hıfzı lâzım *derbend* iken şenlemek için havass-ı hümayun ve zuamâ ve erbâb-ı timar reayasından resm-i bennâk ve caba ve avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye teklif olunmamak üzere emr-i şerif ile tavattun ettirilen reâya taifesi *sayir muazzam şehir halkı gibi bennâk ve caba resminden muâfiyet üzere* tahrir olunup defterleri âsitâne-i sa'adete teslim olunup badehu *At Çeken taifesinden* ve sayir reyadan kasaba-i mezbureye gelmeğe tâlib ve râğb olanlar dahi *ol minvâl üzere* tavattun için sadaka buyrulan ahkâm-ı şerife sicill-i mahfuza kaydolunup nice reaya gelüb mütemekkinler ve mutavattınlar olup bir kaç yıl kasaba tamam

şenlenüp ma'mur olduktan sonra Deftere kaydolundular âsitâne-i saadetten *suret-i Defter* alup ve sonra ahkâm-ı şerife ile gelenler mahkemeden ahkâm-ı şerife sureti alup muâfiyetlerine tamam kavi temessüğe mâlik olduklarından sonra kasabayı bırağup gerü geldikleri karyelerine varup firar edenlerden sipahi rüsümü *raiye*t taleb ettiklerinde muâfiyetlerine suret-i defter-i Padişah ve 'âlâmet-i şehinşahî ibraz edüp rüsüm-ü raiyet virmeyüp ve *mütevelli* göçürüp kasabaya getürmek istedikte bazı koyunlarının dölün almakandan gelicek ve bazıları dahi ve bahçe ziraatleri mahsulün cem' edüp karyeden alâkaların katedüp gelmek bahanesile yerlerinde ka-

lup gelmeyüp şöyle râyçân muâf geçinürler imiş.

Bu defa tahrir-i cedid esnâsında kasabada mevcut bulunmayup yine muâf kaydolunmak için tahrir esnasında bir kaç gündenbergeldikleri vech-i meşruh üzere kasabayı bırakup gittikleri sebeble nice yıl kasaba hâli ve dükkânlar muattal kalup mürür ve 'ubur eden ümera ve küberâ' ve ebna-i sehilin kasabada bey' ve şirâ olunmadığından nice levâzımlarına zaruret ve 'usretlerin ve mahallâta hâli kalup harabe müşrif olan evleri eşkiyaya me'vâ olup fesada sebep olmakdan kasabada mukim olup hîn-i tahrirde hazır olan a'yanı nihayet ihtiyat üzere olduklarından tazallüm etmeğin mekân-ı melûflerine avdet edenleri yerlü yerinde raiyet kaydetmek maksud olundukta her biri hâliyâ karyelerinden alâkaların kat'edüp bu defa ikamet kasbına gelüp minba'd dahi kasabayı hâli koyup giderseyüz güzeşte caba ve bennâk resminiz için *çift bozan üslubu üzere her sene yetmiş beş akça mevkuşçulara* ve vâkı' olan güzeşte 'avârimiz ve nüzülümüzü bikusur velâ küsür miri canibine edâ idelüm deyü hüsn-i iradetlerle kabul ve taahhüd ettikleri ecilden emr-i şerif-i sâbık ve defter-i 'atik mucibince kasaba-i sultaniyede mütemekkin olduklarıca kemakân caba ve bennâk resmin virmeyüp sayir vilâyette 'avarız ve nüzül vâkı' oldukta bunlara teklif olunmamak üzere defter-i ceditde kaydolundu.

2. Nefs-i kasaba-i Sultaniyede gelüp mü-

(Başvekâlet Arşivi, 424 numaralı Karabınar ve Sultaniye evkaf defteri).

temekkin olan her ne taifeden olursa eğer *At Çekn* ve eğer *mütেকaittir cemi'* tekâlif-i divaniyeden ve 'avarız-ı örfiye ve ulak ve kılavuz ve suhreden muâf olmak için Padişahımız e'azzaallahu ensarehu 'atebe-i 'ulyâlarında ve cennetmekân ve firdevs âşiyân Sultan Süleyman hazretlerinden ahkâm-ı şerife vârid olmuştur bermuceb-i defteri âtik.

3. Eski İl kadısına hüküm yazıla ki:

Hâliyâ kapuma arz gönderüp âsitane-i seadetten ferman-ı şerif vârid lup kasaba-i Sultaniyeye gelüp tavattun edenler her ne yerden gelürler ise 'avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf ve müsellemlolar deyü ferman olunmağın hâlen semânin ve tis'âmie tarihinde Eski İl kazasından ve etrafta olan kadılıklardan birkoş yüz evler gelüp kasaba-i

mezburede tavattun edüp şenlendirüp sâbık gelüp tavattun edenlerin isimleri defter olup âsitaneye 'arzulunduğu gibi bizim dahi isimlerimizi defter edüp 'avârimiz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden ve Kıbrus sürgününden muâf ve müsellemler olmak recasına arzulundu deyü bildirmişsin.

İmdi buyurdum ki hüküm-i şerifim vardukda şimdi gelen mezkûr kimesnelerin emrolunan üzere *kürekçilerin* alup zaptettiresüz ve hâlâ kaç nefer gelüp temekkün idenleri isimlerle defter idüp defteri imzalayup dergâh-ı mu'allâma arzedesiz ellerine muâfiyet için hüküm-i şerif virile şöyle bilesin tahriren 9 Ramazan 980.

(Başvekâlet Arşivi, 980 tarihli Ahkâm defetri. Yp. 335)

4. Bilfiil divan-ı hümayunda tuğray-ı sadet aray hizmetinde olan Hamza Paşa dâmet ma'aliyehuya hüküm ki:

Hâliyâ Dârüsseadetim ağası olan kıdvatül-havas vel-mukarribin 'umdet-ul-eshab-üt-takrir vet-temkin Osman dame uluvvuhû mektup gönderüp Aksaray kazasına tâb Halil Fakih nâm karye mukaddemâ haric-ez-defter olup *merkufat eminleri* zabtederler iken merhum ve mağfurünleli Sultan Süleyman hân tebeserah zamanında sene-i erba' ve seh'in ve tis'âmie Rebiulevvelinin guresinden sulehadan Şeyh Baliye temlik olup sınuru dahilinde olan 'uyun-ı enhar bağ ve bahçesi ve eşçar-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresi ve çayırı ve cümle tevabi'i ve levahıkı ve resm-i ağnâm ve öşri gallâti mûmaileyhin emlak-i sahiha-i şer'iyesi gibi olup mâdemki kayd-ı hayavatadır mutasarrıf olup vefatından sonra evlâd-ı zükûrunun aslahı veç-i meşruh üzere mutasarrıf olup evlâd-ı zükûr batnen ba'de hatnin münkarız olduktan sonra Kara Bınar kurbinde vâkı' imaret-i âmireye sarfolunup ve mezbur şeyh ve evlâdları mezbur karyelerde sâkin olan dervişân taifesi ile ulaktan ve kürekçiden ve arpa ve saman salgınundan ve güherçeğe hizmetlerinden ve sayir avârimiz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf olmak üzere rûzname-i hümayun virüp ilel-ân veç-i meşruh üzere tasarruf olunurken müceddeden vilâyet tahrir olundukta mûmaileyhin Şeyh Balinin evlâdından olup hâlâ karye-i mezbure veç-i meşruh üzere mutasarrıf olan dârende-i fermanı hümayun mevlânâ Hayrettin âhâr

diyarda bulunup hazır olmamağla defter-i cedide kaydolunmamağın *mevkufat emirleri* haric-ez-defter deyü mahsulüne dahleylemekten hâli değildir deyü mülkname-i hümayun mucibince karye-i mezbure müşarünileyh ceddim tâbeserah nın Kara Bınarda vâkı' 'imaretinin evkaf defterine kaydolmak recasına i'lâm etmeğın buyurdum ki karye-i mezbureyi veçh-i meşruh üzere mülkname-i hümayun mucibince zikrolunan evkaf defterine kaleminle kaydeylesin şöyle bilesin fi evail-i Zilhicce 1004 erba' ve elf.

Vech-i meşruh üzere verilen hükm-i şerif bu fakire havale olunub aynı ile bu mahalle naklolundu mucibi ile temessük oluna fi... *Hamza et-tevki'i*.

(İstanbul, Başvekâlet Arşivi, 424 numaralı vakıf defteri).

5. Vakf-ı düstür-ı mükerrerrem vezir-i a'zam hazret-i Mehmed Paşa.

Nehr-i Çeltik.

Tohum, 75 müd Bemüdd-i kebir.

Hisse-i hazret-i düsrür-ı a'zam: Tohum, 50 mud.

Hisse-i Feridun Ahmed bey: Tohum, 25 mud.

Müşarünileyh edâmallâhü te'âlâ iclâlehu nesf-i Göynükde kuth-ül-ârifin erşedülmürşidîn hazret-i Şeyh Ak Şemseddin kuddise sirruhilâzizin türbe-i şerifesinde her gece üç kandil yakub ve kasaba-i mezburede ihtiyacı olan yerlerde kârbansaray ve beş mevzi'de çeşmeler binâ eylemeğe azimet edüb zikrolan hayratı mebrûrenin evkaflı için Beybazarı kazasına tâbi' Yenice nâm karye kurbinde iftihar-ül-emâcid vel-ekârim Feridun Ahmed bey dâme mecduhu ile *bervech-i iştirâk kendülerin hâlis mallarile* nehr-i Sakaryadan bir mikdar su ifraz edüb bir '*azim bend bağlayub* tuli on yedi bin zira' harkı kazdurub hark-ı mezbur uğradığı yerlerden Eskişehir kazasına tâbi' Çaltı nâm karye ve sayır kurâ smurlarında vâkı' olan arazi-i mu'attala ve sayır ziraat olunan yerler zikrolunan su ile sivarılıb müdd-i kebir ile yetmiş beş müd çeltük tohumu ki yirmi beş müd tohumu mumâileyh Ahmed bey cânibinden ve elli müd çeltik tohumu müşarünileyh edamallahü teâlâ iclâlehu tarafından ekilmeğe Maliye cânibinden icazet-i hümayun için hükm-i şerif sadaka olunmağın harc-ı bend ve hark ve tohum kendülerin olub *re'uya ve gayrıdan çeltük ziraatıne*

rağbet edenler ziraat eyleyüb hasil ettikleri çeltüğün evvelâ tohumunu ayırub ba'dehü cümle mahsulün nisfını bend ve hark sahiblerine virüb ve nisf-ı âharın ziraat edenler alub kabzettüklerinden sonra *sahib-i arza* öşrünü ziraati edenler kendü hisselerinden virmek üzere emr-i şerif mucibince sebt-i defter olundu ve çeltükden ma'dâ zikrolunan sudan meze'aların sivarub intifa' eden kimesneler dahi hasil ettikleri penbe ve gavrı mahsulü bend ve hark sahibi ile veçh-i meşruh üzere *münasafa* ederler.

Vakf-ı Feridun Ahmed bey et-tevki'i.

Zemin-i mu'attala Köyne demekle ma'rifdur der nezd-i karye-i Yenice tâbi'i mezkûr.

Zemin-i mezbur-ı müşarünileyh Ahmed bey ve Yeni Şehrin mevkufat emini olan Mehmed bin hızırdan *tapulayub alub* mezkûr eminin temessüğü mucibince sebt-i defter olundu. Hasil, ber veçh-i maktu' fi sene 100.

Eskişehir kazasına tâbi' Mayıslar nâm kerye kurbinde nehr-i Sakarı civarında olan şâri-i a'zamı nehr-i mezbur harab etmekle âyende ve revende külli meşakkat çeküb ve Göynük kazasında vâkı' Nerdübanlu nâm derbendin yolu dahi sa'b ve sengistan olduğundan ma'dâ hâlâ bilkülliye münkati' olmağa karib olmağın '*Arab ve 'Acemden gelen bazirgânlar külli muzayaka çeküb* ta'mir ve meremmete şiddet-i ihtiyacı olduğun ve beybazarı kazasında olan salif-üz-zikr karye-i Yenice kurbinde nehr-i Sakariden düstür-i mükerrerrem vezir-i a'zam hazret-i Mehmed Paşa edamallahü te'âlâ iclâlehu ile hervech-i iştirâk bir mikdar su ifraz edüb *kendü mallarile bir 'azim bend bağlayub* tuli on yedi bin zira' hark kazdırub mümkün yirmi müd çeltük tohumu ziraat olunub ziraat edenlerin kendü yerlerinde hasil olan çeltüğün *tapulu yerinde* ziraat olunan çeltüğün *irgadiyesin* kendü malinden virüb cümlesin mumaileyh alub ashab-ı araziye a'şarı virildikten sonra *zikrolunan yolların ta'nürine ve meremmetine sarfolunub* bâkisin kendünün evkafına zam ve ilhak olunmak bâbında izn-i sultanî recasma Eskişehir kadısı mevlânâ İbrahim dâme fazluhu âsitane-i sa'adete arzyledikde zikrolunan bend ve harkın ve çeltük ziraat olunacak arazinin *ashabi ve reayası razı olurlar ise* veçh-i meşruh üzere bend ve hark ihdâs ettü-

rüb çeltük ziraat ettüresin ve zikrolunan çeltükden kendü hissesin ma'azzıkır yolları ta'mir ve meremmetine sarf ve bâkisin kendü evkafına zam ve ilhak eyleye deyyüPadişah-ı âlempenah tale bakah hazretlerinden izn-i hümayun irzani buyrulub maliye cânibinden mufassal hükm-i âlişan inayet olunmağın zikrolunan bend ve harkı müşarünileyh edamallahü te'âlâ iclâlehu ile mumaileyh Ahmed bey bervech-i iştirâk kendü mallarile binâ ve ihdâs edüb elli müd çeltük tohumu müşarünileyh ve yirmi beş müd tohum mumâileyh Ahmed Beye ta'yin olunub harc-ı bend ve hark ve *tohum kendülerin* olub reaya ve gayrıdan mumâileyhin zikrolunan tapulu yerlerinde çeltük ziraatı idenlerin ırgadiyesi mumâileyhin kendü malinden harc olunub hasıl olan çeltüğün cümlesi mumâileyh Ahmed Beyin olub ammâ kendü yerlerinde ziraat eden kimesneler evvelâ tohumu ifrâz edüb ba'dehu bâki kalan mahsulün nisf-i mumâileyhe virüb ve nisf-ı âharın kendüler aldıkdan sonra kendüler aldıkları nisf mahsulden *sahib-i arza öşürlerin edâ* etmek üzere ber muceb-i emr-i şerif defter-i cedit-i hâkaniye kaydolundı ve çeltükden ma'da zikrolunan suyla mezre'aların sıvarub intifa' edenler dahi hasıl ettikleri penbe ve gayrı mahsulü bend ve hark sahibleri ile vech-i meşruh üzere münasafa ederler. (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, 585 numaralı Bursa evkaf defteri, Yp. 351).

6. Mülk-i hazret-i Mehmed Paşa edâmalahü te'âlâ iclâlehu.

Cezire-i Kuş Adası Haric-ez-defter tâbi' i İzmir.

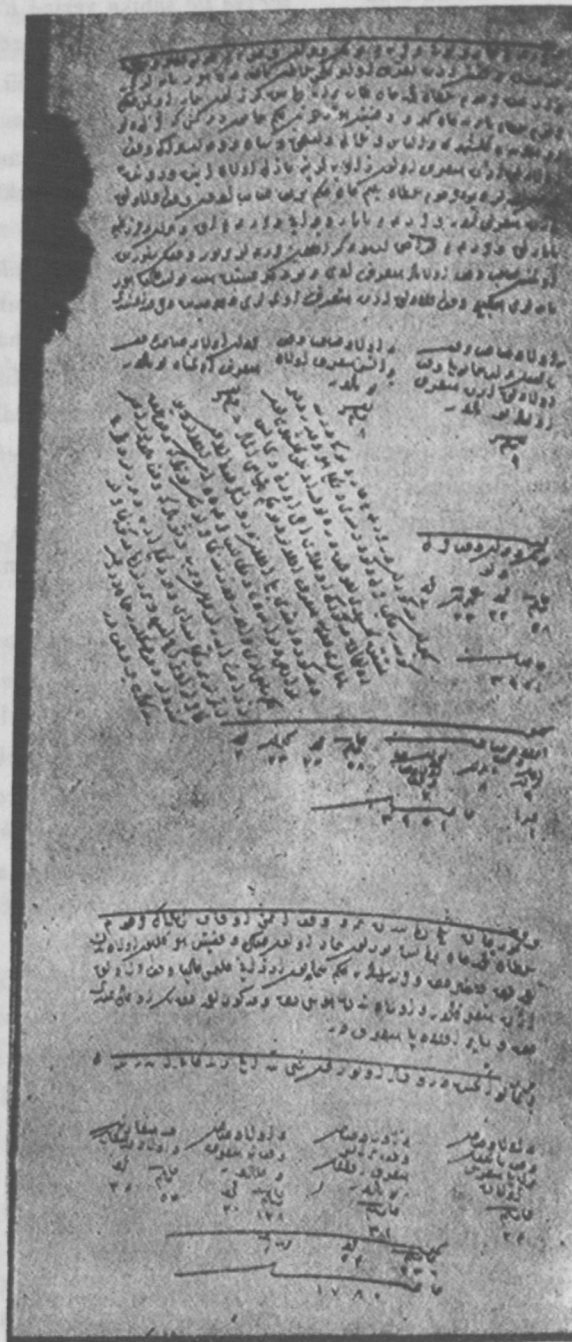
Hasılı an a'şar-ı hububat ve resm-i zemin ve resm-i tapu ve yava ve kaçkun ve gümrük ve kassabiye ve resm-i kahve ve resm-i keyle ve kapan ve beytül-mâl-i hâssa ve âmme ve cürüm ve cinayet.

Kuşadası bundan akdem vezir-i a'zam iken vefat eden Cerrah Mehmed Paşaya her sene *Sakız mukataâtı eminlerine ellişer bin akçe virmek üzere mefrûzükalem ve maktu' ulkıdem serbestlik üzere temlik* olunup veri-

len mülknâmei hümayun mucebince tasarruf eden veresei hâliyâ cezire-i mezburu *hüccet-i şer'îye ile sâbika vezir-i a'zam* olup hâlâ kaimmakam Mehmed Paşa edemallahu te'âlâ iclâlehu hazretlerine kendü ihtiyarları ile fâriğ olub mahall-i mezbure harbî küffar-i hakısarin gemileri gelüb yanaşub ve buccâc ve ebnâ-i sebili rencide itmekten hâli olmadıkları ecilden müşarünileyh hazretleri dahi *tahassun için kendü malinden bir kalle ve bir han edüb mukaddemâ Sakız* eminlerine virilen elii bin akçeyi mumaileyh hazretlerinin bina eyledikleri kalle neferatının 'ulûfelerine beher sene mütevellisi yedinden verilmeğe ferman olunup *mukata'at defterlerine* dahi minvâl-i mezkûr üzere işaret olunub ve etraftan gelüb tavattun iden reaya mukaddemâ virilen mülknâme-i hümayun mucebince mahall-i mezburu muhafaza edüb hizmetleri mukabelesinde 'avârız-i divâniye ve nüzül ve sayır tekâliften *beylerbeyi ve sancak beyi tekâlifinden* cümle muâf ve müsellemler olub ve hâliyâ cezire-i mezburenin gümrük ve *zarar-ı kassabiye* ve resm-i kahve ve resm-i kapan ve keyl ve a'şar ve beytül-mâl-i âmme ve hâssa beytül-mâl dahi ilhak olunmasın reca eyledikte virilmek ferman olunmakla zikrolunan gümrük ve zarar-ı kassabiye ve resm-i kahve ve resm-i kapan ve keyl ve a'şar ve resm-i tapu ve resm-i zemin ve yava ve kaçkun ve beytül-mâl-i âmme ve hâssa ve cürüm ve cinayet dahi vech-i meşruh üzere defter-i cediti hâkaniye kaydolunmak için bu hakire hitaben emr-i şerif vârid olmağla sebt-i defter olundu tahriren fi evail-i Zilkâ'de sene seb'a ve 'işrin ve elfe harrerehül-fakir Mustafa et-tevkrî (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, 167 numaralı Sığla evkaf defteri, Yp. 43).

'An evkaf-ı vezir-i sâbık Kara Mehmed Paşa.

Sakız ve Kuş Adasında vâkıf Konevi Mehmed Paşanın musakkafatı olan evkafının vakfiye-i ma'mulünbihâsının sûreti Defterhane-i Âmirede sayır evkaf defterleri ile zabtoluna.

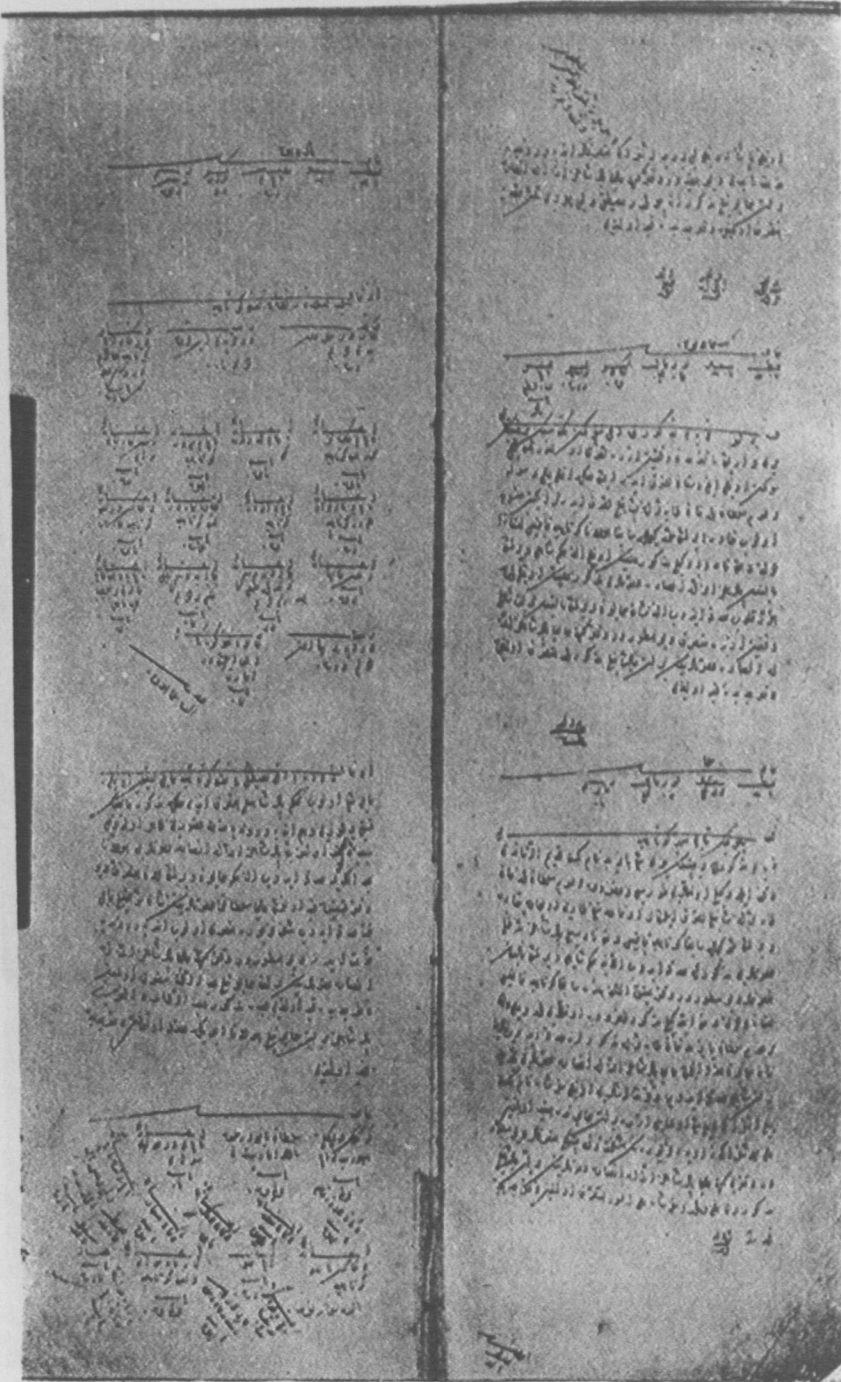
I — Dimetokada Kızıl Deli oğullarına ait 172 ve 173 numaralı kayıtlar.

(Eski Arşivi, 732 numaralı defter)

VI — Hızır İlyas zaviyesi ve Akçe Şeyh çiftliği (14 numaralı kayıt)

(Başvekâlet Arşivi, 740 numaralı Kütahya defteri, yp. 14)

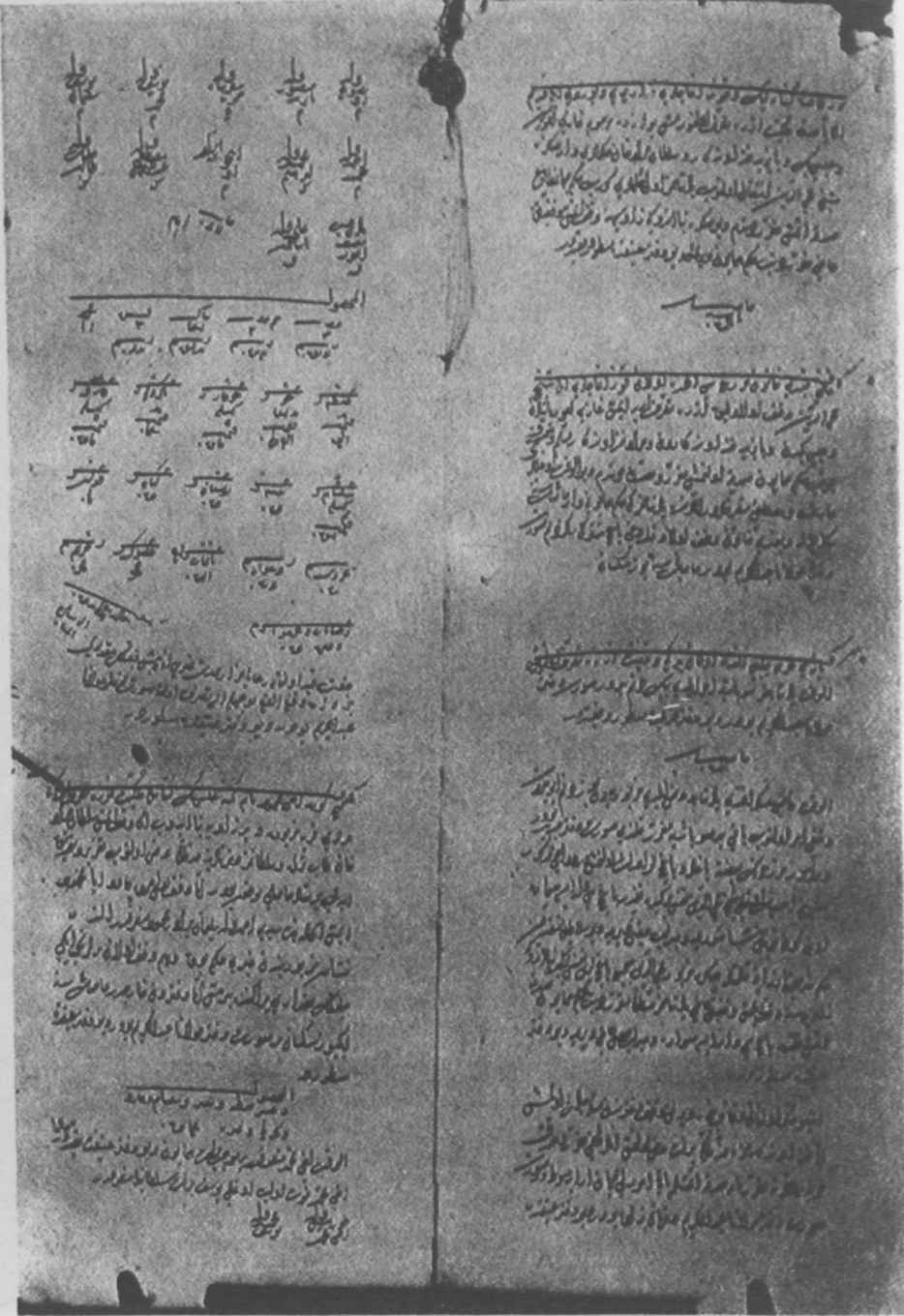

VII — Ahi Sökmen tekyesi, Şeyh Bayazıt ve Ahi Mustafa zavyeleri
(13 Numaralı kayıt)

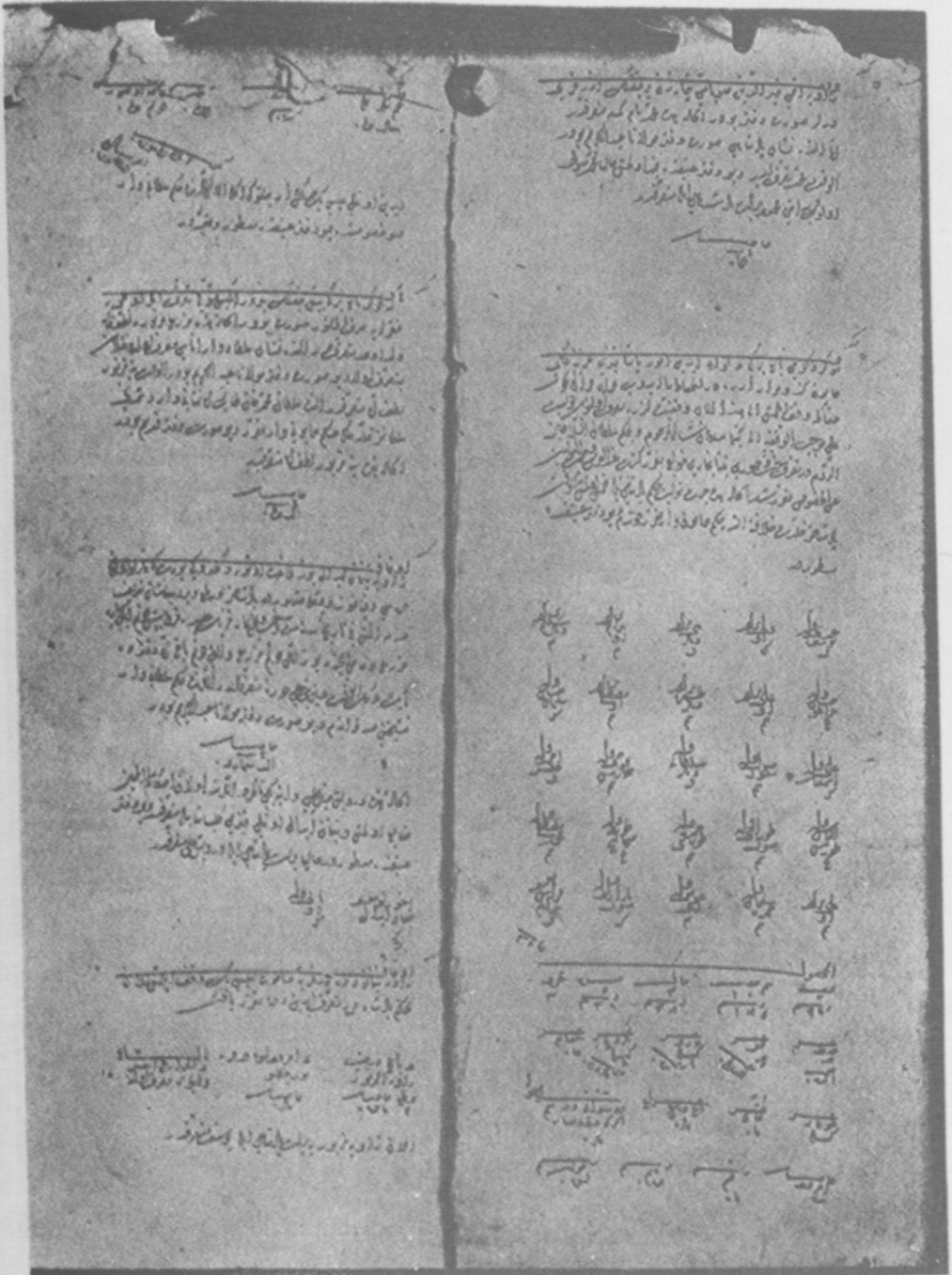

IX — Mahmud Paşa ve Şeyh İdris zaviyeleri

(Başvekâlet Arşivi, 740 numaralı defter, Uşak kazası)

XI — Şeyh Muhiddin ve Ahi Mahmud zaviyesi (95 ve 96 numaralı kayıtlar)

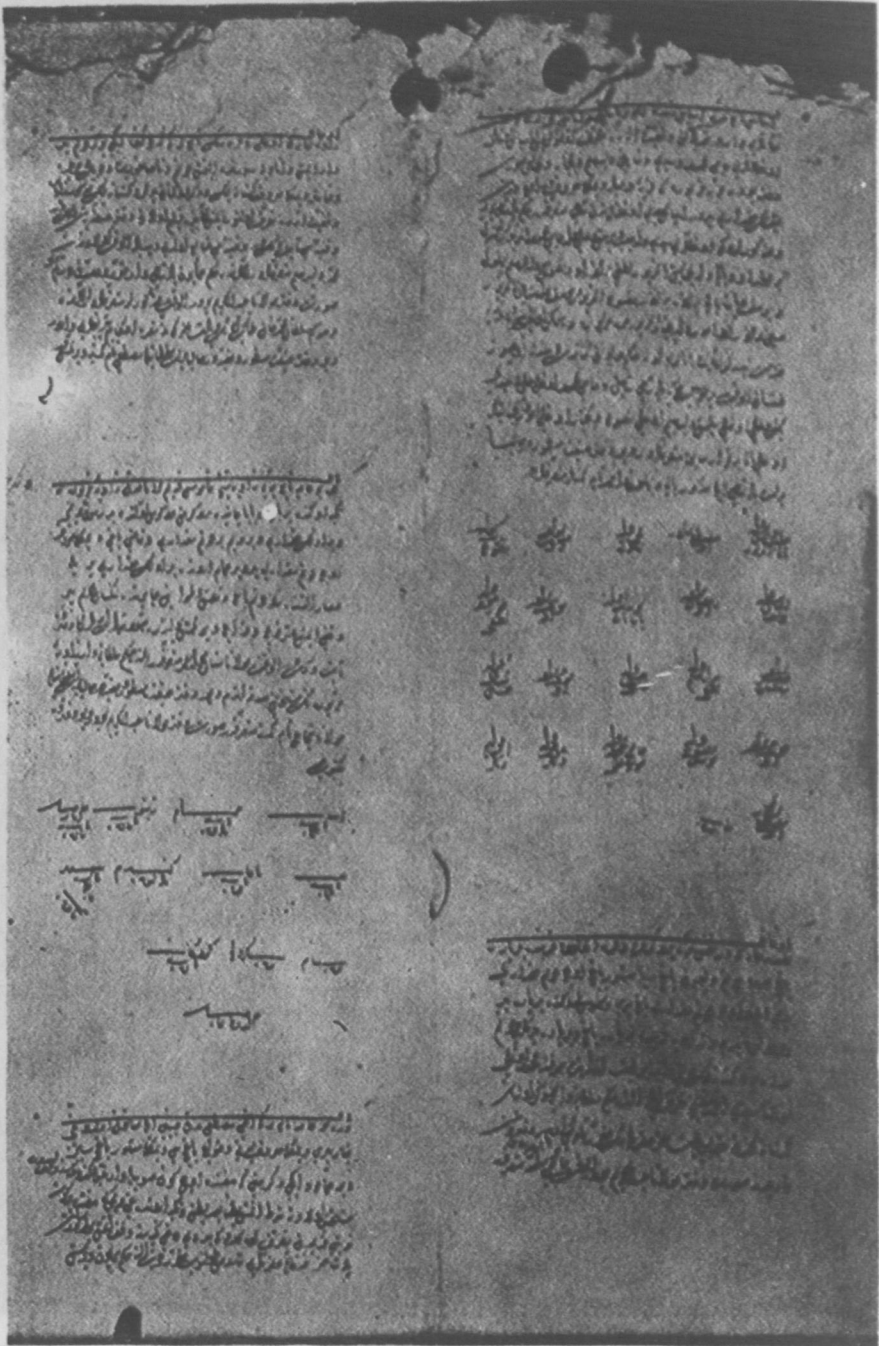
XII — Ahi Hayreddin ve Yatağan Abdal zaviyeleri (97 ve 98 numaralı kayıtlar)

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a title or header for the list below.

XIV — Gazi Umar Paşa Mektebi ve zaviyesi (106 numaralı kayıt).

(Başvekâlet Arşivi, II. Beyazıt devrine âit numarasız İzmir defteri parçası yp. 22,23.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a title or header for the list below.

XIII — 99 ve 100 numaralı Kalenderhane ve zaviye kayıtları

(Başvekalet Arşivi, II. Bayazid devrine âit numarasız İzmir defteri parçası, yp. 24,25)

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
والسنة النبوية
الطاهرة
والله اعلم
بما يشاء

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
والله اعلم
بما يشاء

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
والسنة النبوية
الطاهرة
والله اعلم
بما يشاء

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
والله اعلم
بما يشاء

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
والسنة النبوية
الطاهرة
والله اعلم
بما يشاء

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
والله اعلم
بما يشاء

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

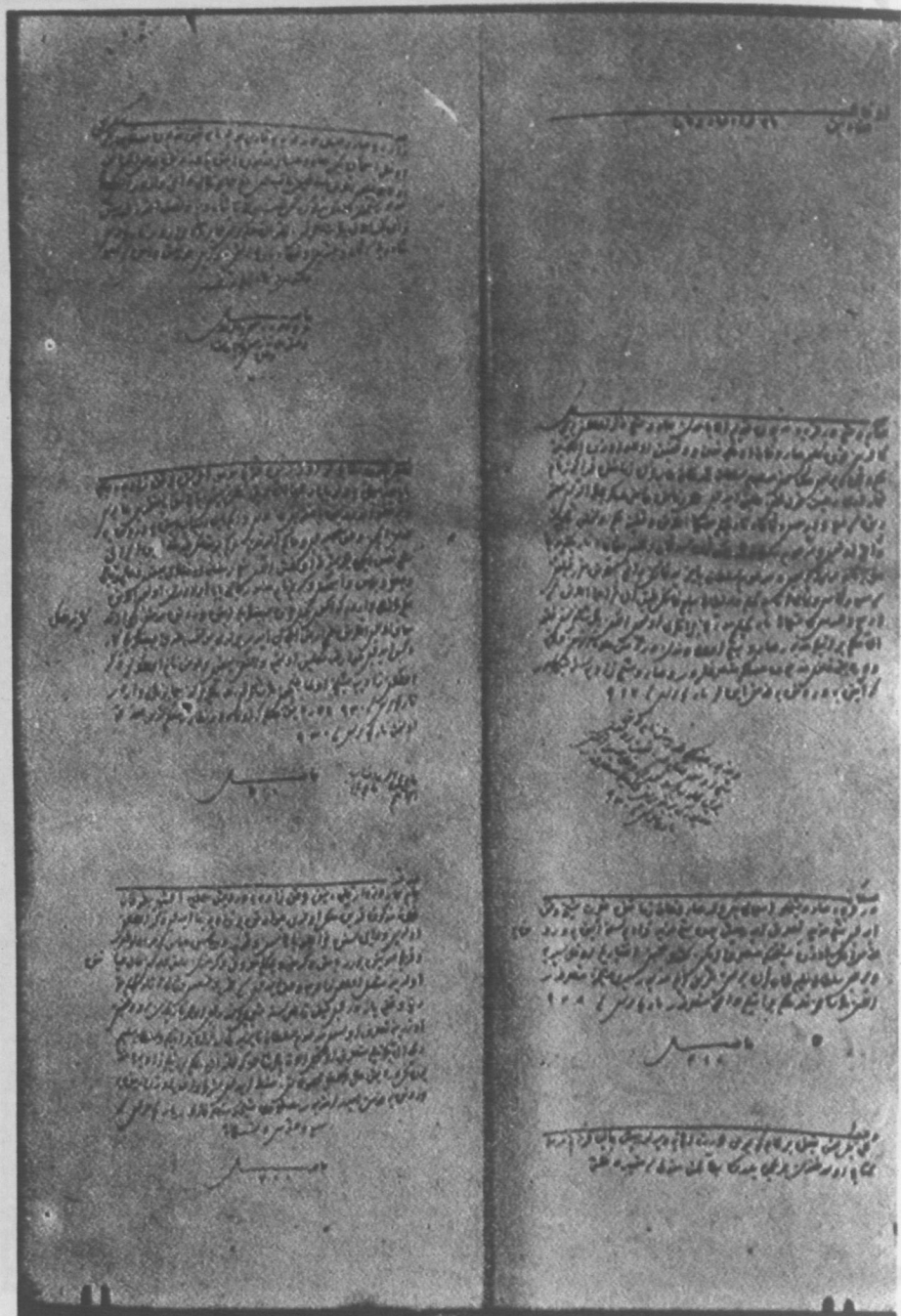
XIV — Gazi Umur Paşa türbe ve zaviyesi (105 numaralı kayıt).

(Başvekalet Arşivi, II. Bayazıt devrine ait numarasız İzmir defteri parçası, yp. 30.31)

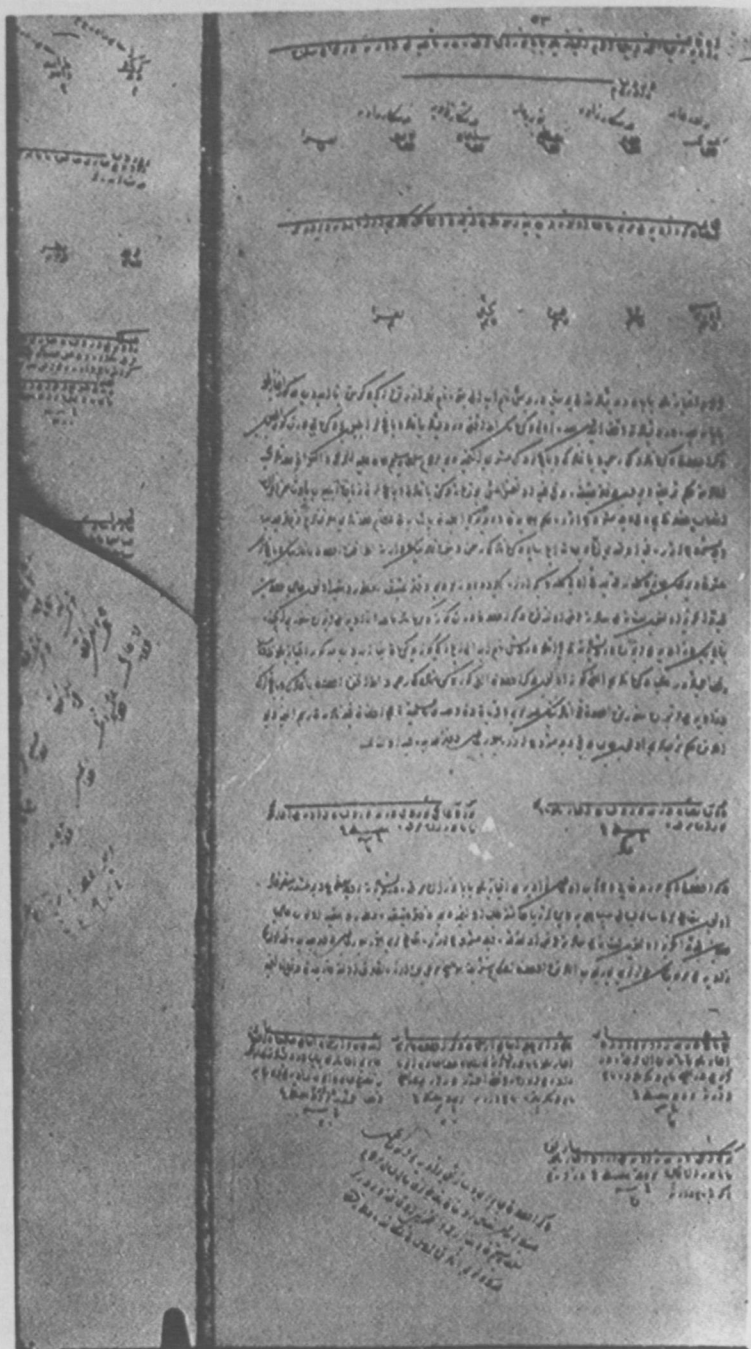
XVI — Şeyh Gazi, Hamza Baba ve Kamçılı Baba zaviyelerine âit 88, 89 ve 90 numaralı kayıtlar.

(Başvekalet Arşivi, 464 numaralı Saruhan defteri, yp. 53).

XVII — Sarı Şeyh Köy ve zaviyesi ile Sarı İsâ, Hacı Baba ve Tufan dede zaviveleri (214 ve 215 numaralı kayıtlar)

(Başvekkâlet Arşivi, 464 numaralı Saruhan evkaf defteri, yp. 49).

XIX — Akyazılı Baba dervişleri (208 numaralı kayıt)

(Başvekalet Arşivi, 300 numaralı Silistire defteri).

Handwritten text in Arabic script, likely a list or index of items.

Handwritten text in Arabic script, possibly a title or section header.

Large block of handwritten text in Arabic script, containing several lines of prose.

Handwritten text in Arabic script, possibly a signature or date.

Handwritten text in Arabic script, possibly a list or index.

Handwritten text in Arabic script, possibly a title or section header.

Handwritten text in Arabic script, possibly a list or index.

Handwritten text in Arabic script, possibly a signature or date.

Handwritten text in Arabic script, likely a list or index of items.

Handwritten text in Arabic script, possibly a title or section header.

Handwritten text in Arabic script, possibly a list or index.

Handwritten text in Arabic script, possibly a signature or date.

Large block of handwritten text in Arabic script, containing several lines of prose.

Handwritten text in Arabic script, possibly a signature or date.

Handwritten text in Arabic script, possibly a list or index.

Handwritten text in Arabic script, possibly a title or section header.

Handwritten text in Arabic script, possibly a list or index.

Handwritten text in Arabic script, possibly a signature or date.

XXI — Ahi Elvan, Emir Mahmud, Ahi Tura Beye ve Ahi Ahmed'e âit
50 ve 51 numaralı kayıtlar.

Bağvekalet Arşivi, 457 numaralı Ankara defteri, Ankara kazası)